

БІЛІМ

ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№1 (108)
2024

ISSN 1607-2790 (Print)
ISSN 2960-0642 (Online)

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство просвещения Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

The Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan
Altynsarin National Academy of Education

БІЛІМ

ОБРАЗОВАНИЕ

Ғылыми-педагогикалық журнал • Научно-педагогический журнал
• Scientific and Pedagogical Journal

№1 (108) 2024

Астана, 2024

**ҚР ОМ Ү.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ**

Басылымның кезеңділігі - жылына 4 рет шығады

№ KZ94VPY00064976

есепке қою, қайта есепке қою туралы

КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Ақпарат және
қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:

ғылыми-педагогикалық зерттеулердің
нәтижелерін жариялау.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Тыныбаева М. А., философия докторы (PhD), бас редактор
Бутабаева Л. А., философия докторы (PhD),
қауымдастырылған профессор, бас редактор орынбасары
Абильдина С. К., п.ғ.д., профессор
Булатбаева К. Н., п.ғ.д., профессор
Лазаренко И. Р., п.ғ.д., профессор (Ресей)
Менлибекова Г. Ж., п.ғ.д., профессор
Мехмет Гювен, психол.ғ.д., профессор (Түркия)
Тургунбаева Б. А., п.ғ.д., профессор
Кудышева А. А., п.ғ.к., қауым. профессор
Тастанбекова К. Е., философия докторы (PhD),
қауым. профессор (Жапония)
Қанай Г. Ә., философия докторы (PhD)
Чокушева А. И., философия докторы (PhD)
Сақтағанов Б. К., философия докторы (PhD)
Шаматов Д., философия докторы (PhD)
Тайболатов Қ. М., магистр, жауапты хатшы

Мақала мазмұнына авторлар жауапты.
Талапқа сай келмеген мақаланы редакция қабылдамауға құқылы.

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Национальной академии образования
имени И. Алтынсарина МП РК
Периодичность издания – 4 номера в год

RESEARCH AND ACADEMIC JOURNAL

Altynsarin National Academy
of Education, ME RK
Frequency of publication – 4 issues per year

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет, переучете
№ KZ94VPY00064976,
выдано Комитетом информации Министерства
информации и общественного развития
Республики Казахстан

CERTIFICATE

about registration, re-registration No.
KZ94VPY00064976 issued by the
Information Committee of the Ministry of
Information and Public Development of the
Republic of Kazakhstan

ТЕМАТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ

публикация результатов научно-
педагогических исследований.

THEMATIC FOCUS

publication of the results
of scientific and pedagogical research.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Тыныбаева М. А., доктор философии (PhD), главный редактор
Бутабаева Л. А., доктор философии (PhD), ассоц. профессор, заместитель главного редактора
Абильдина С. К., д.п.н., профессор
Булатбаева К. Н., д.п.н., профессор
Лазаренко И. Р., д.п.н., профессор (Россия)
Менлибекова Г. Ж., д.п.н., профессор
Мехмет Гювен, д.псх.н, профессор (Турция)
Тургунбаева Б. А., д.п.н., профессор
Кудышева А. А., к.п.н., ассоц. профессор
Тастанбекова К. Е., доктор философии (PhD), ассоц. профессор (Япония)
Канай Г. А., доктор философии (PhD)
Чокушева А. И., доктор философии (PhD)
Сактаганов Б. К., доктор философии (PhD)
Шаматов Д. А., доктор философии (PhD)
Тайболатов К. М., магистр, ответственный секретарь

EDITORIAL BOARD

Tynybayeva M. A., Doctor of Philosophy (PhD), Editor-in-Chief
Butabaeva L. A., Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Deputy Editor-in-Chief
Abildina S. K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Bulatbaeva K. N., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Lazarenko I. R., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Russia)
Menlibekova G. Zh., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Mehmet Guven, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Turgunbayeva B. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kudysheva A. A., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Tastanbekova K. E., Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor (Japan)
Qanay G. A., Doctor of Philosophy (PhD)
Chokusheva A. I., Doctor of Philosophy (PhD)
Saktaganov B. K., Doctor of Philosophy (PhD)
Shamatov D., Doctor of Philosophy (PhD)
Taibolatov K. M., Master, Executive Secretary

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

The authors are responsible for the accuracy of the materials. The editorial board reserves the right to reject the materials.

■ Білім беру үдерісіндегі білім беру саясаты, инновациялар және цифрландыру

10

Қаратабанов Р.

Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі

19

Кеңес Б. Е., Кочак М., Есполова Ж. Е.

Информатика саласына қатысты мектеп оқулықтарында терминдердің қолданылуы

■ Пәндерді оқыту әдістемесі

29

Жумагулова З. А.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыруда контекст негізіндегі тапсырмалардың маңызы

38

Нурбекова Ж. К., Әденбек Н.

Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі

52

Попандопуло А. С., Кажикенова Г. М.

Тұрақты оқыту дағдыларын қалыптастыру мақсатында 8-9 сынып білім алушыларына метакогнитивтік тәсілдердің әсері

■ Тәрбие және тұлғаны дамыту

63

**Тайболатов Қ. М., Постоялко М. Н.,
Нурлыбаева А. А., Турсунова А. К.**

Мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлі

■ Арнайы және инклюзивті білім беру

- 71** **Қайырбекова Г. М., Тебенова К. С.**
Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының ерекшеліктері

■ Үздіксіз педагогикалық білім беру

- 82** **Аушахманова Б. Т.**
Заманауи жағдайда педагогтерге үздіксіз технологиялық білім берудің теориялық-әдіснамалық негіздері
- 98** **Булатбаева Д. Н.**
Қазақ әдебиеті сабағының сапасы мен мұғалімнің құзыреттілігі: талдау негізіндегі ұсыныстар
- 111** **Кариев А., Васильева В.**
Заманауи білім беру үдерісі жағдайында педагогтердің дербестік және субъективтілік деңгейін зерттеу
- 121** 2024 ж. қаңтар-наурыз айларында қорғалған диссертациялар тізімі (педагогикалық ғылымдар)
- 123** Біздің авторлар

СОДЕРЖАНИЕ

■ Образовательная политика, инновации и цифровизация в образовательном процессе

10 Каратабанов Р.
Модель выпускника школы, основанная на ценностях: теоретическое обоснование и подход к проектированию

19 Кенес Б. Е., Кочак М., Есполова Ж. Е.
Использование терминов в школьных учебниках, относящихся к области информатики

■ Методика преподавания предметов

29 Жумагулова З. А.
Значение контекстных задач в формировании математической грамотности

38 Нурбекова Ж. К., Аденбек Н.
Необходимость преподавания основ искусственного интеллекта в школьной информатике

52 Попандопуло А. С., Кажикенова Г. М.
Воздействие метакогнитивных подходов на обучающихся 8-9 классов с целью формирования устойчивых навыков обучения

■ Воспитание и развитие личности

63 Тайболатов К. М., Постоялко М. Н.,
Нурлыбаева А. А., Турсунова А. К.
Роль эмоционального интеллекта в профессиональной ориентации обучающихся школы

■ Специальное и инклюзивное образование

- 71** **Кайырбекова Г. М., Тебенова К. С.**
Особенности эмоционально-волевой сферы младших школьников с задержкой психического развития

■ Непрерывное педагогическое образование

- 82** **Аушахманова Б. Т.**
Теоретико-методологические основы непрерывного технологического образования педагогов в современных условиях
- 98** **Булатбаева Д. Н.**
Качество урока казахской литературы и компетентность учителя: рекомендации на основе анализа
- 111** **Кариев А., Васильева В.**
Изучение уровня самостоятельности и субъектности педагогов в условиях современного образовательного процесса
- 121** Список защищенных диссертаций в январе-март 2024 г. (педагогические науки)
- 125** Наши авторы

CONTENTS

■ Educational policy, innovation and digitalization in the educational process

10

Karatabanov R.

Values-Based School Leaver Model: Theoretical Justification and Design Approach

19

Kenges B. E., Kocak M., Yespolova Zh.E.

Usage of terms in school textbooks related to computer science

■ Teaching methodology

29

Zhumagulova Z. A.

The importance of contextual tasks in the formation of mathematical literacy

38

Nurbekova Zh. K., Adenbek N.

The need for teaching the fundamentals of artificial intelligence in school informatics

52

Popandopulo A.S., Kazhikenova G.M.

Impact of metacognitive approaches on learners grades 8-9 to build sustainable learning skills

■ Nurturing and personal development

63

Taibolatov K. M., Postoyalko M. N., Nurlybaeva A. A., Tursunova A. K.

The role of emotional intelligence in professional orientation of school students

■ Special and inclusive education

- 71** **Kaiyrbekova G. M., Tebenova K. S.**
Features of the emotional and volitional sphere
of younger schoolchildren with mental retardation

■ Continuing teacher education

- 82** **Aushakhmanova B. T.**
Theoretical and methodological foundations
of continuous technological education
of teachers in modern conditions
- 98** **Bulatbayeva D. N.**
Kazakh Literature Lesson Quality and Teacher
Competence: Recommendations Based on Analysis
- 111** **Kariyev A., Vasileva V..**
Studying of the level of independence and subjectivity
of teachers in the conditions of modern educational process
- 121** List of defended dissertations in the period between
January and March 2024 (pedagogical sciences)
- 127** Our authors

Білім беру үдерісіндегі білім беру саясаты,
инновациялар және цифрландыру

Образовательная политика, инновации
и цифровизация в образовательном процессе

Educational policy, innovation and digitalization
in the educational process

FTAMP 14.15.01

DOI 10.59941/2960-0642-2024-1-10-18

Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі

Р. Қаратабанов

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
r.karatabanov@uba.edu.kz

Аңдатпа. Мақала құндылықтарға негізделген мектеп түлегі моделін әзірлеуге және теориялық негіздеуге арналған. Зерттеуде Web of Science және Scopus халықаралық ғылыми базаларының деректері, сондай-ақ ЭЫДҰ жұмыстары, PISA және DeSeCo жобаларын қоса алғанда, халықаралық зерттеулерді талдау қолданылды. Жұмыс жаһандану процестерін ескере отырып және ұлттық мәдени бірегейлікті сақтай отырып, құндылықтарды білім беру процесіне біріктіру қажеттілігіне баса назар аударады. Алты (он екі) негізгі құндылық анықталды: Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Осы құндылықтардың әрқайсысы үшін тиісті құзыреттер әзірленді: Ұлттық мүддені ілгерілету, Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция, Қоғамға қызмет ету, Құқықтық мәдениет және заңға құрмет, Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс, Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер. Модельдеу және синтездеу әдістері. Абайдың «Толық адам» туралы философиялық тұжырымдамасына сүйене отырып, әр құзыреттің практикалық, когнитивтік және аффективтік аспектілерін қамтитын түлектің кешенді моделін құруға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері білім беру ұйымдарына қажетті білім мен дағдыларды меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар жауапкершілікті сезінетін, ынтымақтастыққа дайын және заңға құрметпен қарайтын түлектерді қалыптастыру үшін негіз ұсынады. Бұл мақала құндылыққа негізделген білім берудің рөлі туралы пікірталасқа үлес қосады және білім беру бағдарламаларын жобалауға практикалық тәсілді ұсынады.

Түйінді сөздер: құндылық, құзырет, мектеп түлегінің моделі, «Толық адам» ілімі, индикатор.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Қаратабанов, Р. Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б.10-18.

Кіріспе

Қазіргі әлемде құндылыққа негізделген білім беру жаһандық үрдіске айналып отыр. Білім беру бағдарламаларының мазмұнына енгізілген құндылықтар жас ұрпақтың жеке дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Осыған орай, орта білім берудің құндылықтың рөлі мен білім алушылардың дамуына әсерін анықтау мақсатында жүйелік шолу жасау арқылы құндылықтар мен білім алушыда қалыптасатын құзыреттерді анықтау маңызды.

Қазіргі қолданыстағы Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарында орта білім беру мазмұнында айқындалған негізгі құндылықтар ретінде: қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік; құрмет; ынтымақтастық; еңбек пен шығармашылық; ашықтық; өмір бойы білім алу қарастырады [1].

Төлеубекова Р.К., Жұматаева Е.Ө., Сламбекова Т.С. өздерінің «Абайдың педагогикалық дүниетанымы» еңбегінде Абай Құнанбайұлының мұрасындағы педагогикалық, психологиялық, тәлім-тәрбиелік мәселелерін қарастырып, «Адам бол», «Толық адам бол», «Қалыпты адам бол», «Кемелді адам бол» тұжырымдарына талдау жасаған. Осы жұмыста Абай еңбектеріндегі ақыл-парасат парадигмасы негізінде жаңа білім мен дүниетаным көзқарасының модельдері құрылады [2].

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев III Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде «Мен бүгін маңызды идеологиялық тұжырымдарымыз бен негізгі бағыттарымыз туралы тарқатып айтып бердім. Тағы да бір қайталап өтейін: бұл – Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Ұлтымыз осы идеялық негіздерді басшылыққа алса, болжаусыз және қарқынды дамып келе жатқан ХХІ ғасырда лайықты орнын табады. Құзырлы мемлекеттік ор-

гандардың бәрі өз жұмысын қайта қарап, осы тұғырнамаға үйлестіруі қажет», – деп дәп басып айтты [3].

Айтылған құндылықтар терминалды және инструменталды құндылықтардың теңдестірілген жүйесі деп айтуға болады. Егер бұл жүйе World Values Survey классификациясымен салыстырылса, онда бұл құндылықтар зайырлы-рационалды және өзін-өзі көрсету құндылықтарына көбірек тартылады. Бұл сипаттама жасампаздыққа, дамуға, өсуге ұмтылған прогрессивті елдерге тән. Саясаттанушы Рональд Инглехарт жүргізген WVS деректерін талдау әлемдегі мәдениетаралық өзгерістің екі негізгі аспектісі бар екенін айтады: дәстүрлі құндылықтар зайырлы-рационалды құндылықтарға қарсы және өмір сүру құндылықтары және өзін-өзі көрсету құндылықтары [4]. Осы жүйе негізінде екі өлшем бойынша ондаған қауымдастықтардың орналасуын көрсететін жаһандық мәдени карта жасалынған. Бұл зерттеулерге сыни көзқарас білдіргендер де болды. Haller (2002) бұл зерттеудің теориялық тұжырымы мен шәкілдеріне сыни пікір білдіріп, баламалы тәсілін ұсынады [5].

С. Бубнованың зерттеулерінде құндылық бағдарларын зерттеудің принципі ретінде оның көпдеңгейлігін қарастырады. Нормативтік тәсіл негізінде құндылық бағдарлары жүйесінде үш негізгі деңгей анықтайды: құндылықтар – идеалдар; құндылықтар – жеке қасиеттер; мінез-құлықтың құндылық тәсілдері және олардың арасында нақты эмпирикалық тәуелділіктер орнатылды. Бұл жерде Бубнованың инструменталды құндылықтарға мән бергендігін көре аламыз [6].

Біз бұл құндылықтар жүйесін Абайдың «Толық адам» ілімі негізінде еліміздің тарихи-мәдени кодына негіздейтін боламыз [7].

Әрбір құндылықты декомпозициялау практикалық компонент (Ыстық қайрат), когнитивтік компонент (Нұрлы ақыл) және аффективтік компонент (Жылы жүрек) бойынша жүзеге асырылады.

Зерттеу мақсаты – халықаралық және отандық құндылықтар тұжырымдамаларын талдай отырып, орта білім мазмұнындағы құндылықтарды анықтау және оны құзыреттіліктерге талдау (сәйкестендіру).

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің теориялық базасын қалыптастыру мақсатында Web of Science, Scopus халықаралық ғылыми-өлшемдік мәліметтер базасына талдау жасалды.

Сондай-ақ, 10-нан астам халықаралық зерттеулерге (ЭЫДҰ, DeSeCo жобасы, PISA, World Bank, 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries және т.б.) шолу жасалды. Халықаралық педагогтер қауымдастығын іс-әрекеттегі білімнің, дағдылардың, тәсілдер мен құндылықтардың кең ауқымының қажеттілігін мойындауға шақырады. Олар: 1) когнитивті және метакогнитивті дағдылар (мысалы, сыни ойлау, шығармашылық ойлау, оқу қабілеті және өзін-өзі реттеу); 2) әлеуметтік және эмоционалдық дағдылар (мысалы, эмпатия, өзіндік тиімділік және ынтымақтастық); 3) практикалық дағдылар (мысалы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа құрылғыларын пайдалану) [8]. Сонымен қатар жаһандану дәуірінде ұлттық, елдік мәдени кодты және ұлттық мұраны сақтау маңызды.

Осындай метаталдау құндылықтарды анықтауда шетелдік және отандық зерттеулердің нәтижелерімен танысуға, ғылыми көзқарастарды анықтауға септігін тигізді. Сонымен қатар зерттеу барысында құндылықтарды анықтау және құндылықтарды құзыреттермен сәйкестендіруде моделдеу, синтез әдістері қолданылды. Моделдеу әдісі арқылы әр құндылықты құзыреттілікпен сәйкестендіріп, Абайдың «Толық адам» тұжырымдамасы негізінде құруға мүмкіндік берді.

Моделдеу әдісі келесі этаптарды қамтыды: құндылықтар туралы әдебиеттерді іздеу, әдебиеттерді сұрыптау және қажет емесін жою, моделді құрастыру, моделге түзетулер мен толықтырулар енгізу, моделдің жобасын ұсыну.

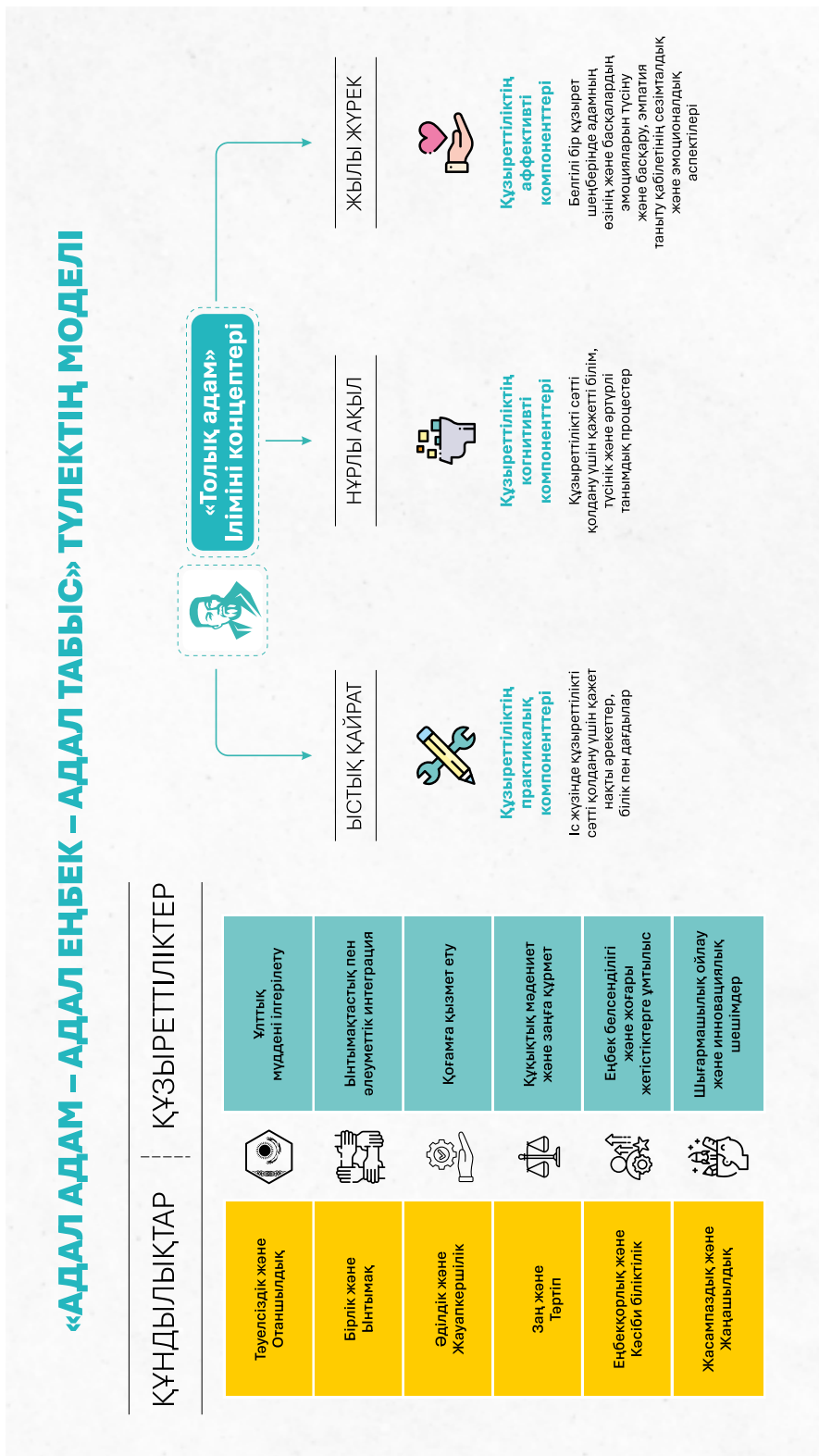
Нәтижелер мен талқылау

Зерттеулерді саралай келе, орта білім беру ұйымының түлегінің моделі әзірленді. Бұл моделде құндылықтар мен құзыреттер анықталды. Сонымен қатар Абайдың «Толық адам» ілімінің концептілер ретінде «Ыстық қайрат», «Нұрлы ақыл», «Жылы жүрек» анықталды (1-сурет).

Осы тұжырымдар бойынша «Ыстық қайрат» - құзыреттің практикалық компоненттері, «Нұрлы ақыл» - құзыреттің когнитивті компоненттері, «Жылы жүрек» концептісіне – құзыреттің аффективті компоненті анықталды. Құзыреттің практикалық компоненттеріне іс жүзінде құзыретті сәтті қолдану үшін қажет нақты әрекеттер, білік пен дағдылар жатады. Құзыреттің когнитивті компоненттеріне құзыретті сәтті қолдану үшін қажетті білім, түсінік және әртүрлі танымдық процестер жатқызылса, ал құзыреттің аффективті компонентіне белгілі бір құзырет шеңберінде адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну және басқару, эмпатия таныту қабілетінің сезімталдық және эмоционалдық аспектілері жатады.

Құндылықтар мен құзыреттер анықталғаннан кейін индикаторларды анықтадық (2-сурет).

Бірінші құндылық – Тәуелсіздік және Отаншылдық. Осы құндылыққа «Ұлттық мүддені ілгерлету» деген құзыретті бердік. Бұл құзыреттілікте қандай дағды, қабілет пен қасиет болуы керек? Осы құндылық пен құзыретті білім алушының меңгеруі келесідей индикаторлармен анықталады: ұлттық мүдделерді анықтайтын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени факторларды талдау және түсіндіру қабілеті; өз елінің мүдделері мен құндылықтарын қорғауға және оның тәуелсіздігіне адал болуға дайын болу; Қазақстан тәуелсіздігін нығайтуға және қолдауға бағытталған іс-шараларға белсенді қатысу; өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну; тәуелсіздік пен патриотизм туралы білімдер негізінде жағдайларды бағалау және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар; елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға

1-сурет – Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі

ОРТА БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Құндылық	Тәуелсіздік және Отаншылдық	Бірлік және ынтымақ	Әділдік және жауапкершілік	Заң және Тәртіп	Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік	Жасампаздық және Жаңашылдық
Құзыреттілік Ұлттық мүддені ілгерілету Ұлттық мүдделерді анықтайтын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мадени факторларды талдау және түсіндіру қабілеті Өз елінің мүдделері мен құндылықтарын қорғау және оның тәуелсіздігіне аян болуға дайын болу Қазақстан тәуелсіздігін нығайтуға және қолдауға бағытталған іс-шараларға белсенді қатысу	Бірілік және ынтымақ Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция Қоғамда тімділік жұмыс істей білу және оларға мақсаттарға қол жеткізу Басқалармен жағымды қарым-қатынас орнату және қоғам өміріне үлес қосу қабілеті Адамдардың әртүрлі топтарымен жұмыс істей білу және олардың пікірлері мен аяқталуына құрметтеуге дайын болу	Әділдік және жауапкершілік Қоғамға қызмет ету Әділеттілік пен жауапкершілікке қатысты құқықтық нормаларды, этикалық принциптерді және құндылықтарды білу Әділеттілік пен жауапкершілікке негізделген шешім қабылдау және оны парасаттылық таныту Өз ережелінің әлеуметтік және этикалық салдарын қабылдауға дайын болу	Заң және Тәртіп Құқықтық мәдениет және заңға құрмет Қоғамның нормалары мен құндылықтарына сәйкес қабылданған заңдар мен ережелерді сақтау Заң жүйесінде бағдарлана білу және заңдарды қолдану қабілеті Қоғамдағы тәртіп пен кәсіпқойлыққа сәйкес құқықтық нормалар мен ережелерге сәйкес әрекет ету қабілеті	Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс Өз саласындағы тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті дағдылар Нақтылық және жақсарту үшін күш салуға дайын болу Тапсырмаларды орындаудағы дөлдәк пен табандылық Жұмыс уақыты мен ресурстарды тиімді жоспарлай білу Өзін-өзі ұйымдастыру және тапсырмалардың басымдығын анықтау дағдылары	Жасампаздық және Жаңашылдық Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер Шығармашылық дағдылар және жаңа идеялар мен тұжырымдамаларды өндіру қабілеті Жаңашыл идеяларды нақты жобалар мен өнімге айналдыру мүмкіндігі Жауапкершілікте өзін-өзі бағалау және проблемаларды шешудің және мақсаттарға жетудің жаңа тәсілдерін табу Шығармашылық процесс үшін әртүрлі техникалар мен әдістерді қолдану Жобаларды басқару	
Нұрлы ақыл	Тәуелсіздік және Отаншылдық Өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну Тәуелсіздік пен еркіндікті білдіретін бағалар және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар Елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға байланысты саяси-әлеуметтік процестерді түсіну	Бірілік және ынтымақ Түрлераралық өзара әлдеқис және ынтымақтастық принциптерін білу және түсіну Басқа адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін бағалау және тиімді шешім қабылдау және оларға қол жеткізу Мәдени және әлеуметтік айырмашылықтарды түсіну және әртүрлі әлеуметтік ортаға бейімделу қабілеті	Әділдік және жауапкершілік Әділдік және жауапкершілік Әділдік, сыртқалық және принциптерін түсіну Әлеуметтік мәселелер мен қоғам аясында тұрған міндеттерді түсіну Заңдар мен нормаларды, ережелерді білу Этикалық топтану	Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс Өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу Тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті техникалық білім, заманауи технологиялар мен әдістер туралы білім Еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну Сапаны турғыдан ойлау және өз саласындағы өзгерістерді шешу қабілеті	Жасампаздық және Жаңашылдық Тірісті ережелері заманауи үдистер мен инновацияларды білу Инновациялық шешімдерге қол жеткізу қабілеті және оларға қолдана білу және текжірібе жасау Шығармашылық ойлауды дамытудың әдістерін білу Құрылымдар туралы білу	
Жылы жүрек	Тәуелсіздік және Отаншылдық Өз еліне қатыстылық пен жақындық сезімі Қазақстанның тағдыры эволюцияда түрде араласу Ел азаматы ретінде Қазақстанның өлеңдік қорғау және ілгерілету үшін жеке жауапкершілік сезімі	Бірілік және ынтымақ Толық қатыстылық сезімі және ынтымақтастыққа ұмтылу Елресемсіз әрекеттер мен өзара әрекеттестікке басқалардың пікірлері мен сезімдеріне эмпатия және құрмет білдіру Сәйкес қарым-қатынас орнату және жағымды командалық климатты сақтау қабілеті	Әділдік және жауапкершілік Этикалық мінез-құлпқа ұмтылу Қиын өмірлік жағдайларда жаңашылдық пен эмпатия сезімі Қоғам мен оның мүшелерінің ілгерілету үшін жауапкершілік сезімі Әділдік пен әлеуметтік жауапкершілікке қол жеткізуге бағытталған іс-шараларға қатысуды ұсыну мақсатын сезімі	Заң және Тәртіп Заң мен қоғам алдындағы жауапкершілік сезіну Заңдарды білу және олардың қолдануына сәйкес еңбеккерлік пен бейбітшілік сезімі Құқықтық нормаларды құрметтеу және олардың сақтау үшін маңыздылығына сенімді болу	Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс Орындалған жұмыстан және қол жеткізілген нәтижелерден қанағаттану сезімі Қызмет пен әрекеттің стандарттары мен құндылықтарын құрметтеу Өзін-өзі жетілдіруге және жаңа мақсаттарға жетуге ішкі мотивация Өз жұмысының сапасы мен нәтижесі үшін жауапкершілік сезімі Мүдделі тараптардың қажеттіліктері мен ұлттарын түсіну және болару қабілеті	Жасампаздық және Жаңашылдық Шығармашылық мәселелерді шешуде шабаб пен ынтымақ Өз қабілеттері және стандартты емес шешімдерді табу қабілетіне сенімділік Шығармашылық жұмыс-өнімдерін орындауға эмоционалды қанағаттану Тәуекелге төзімділік Шығармашылық өзіндік рефлексия Шығармашылық және инновациялық шешімдердің нәтижесінде басқа адамдардың еркіндігі және жасампаздығы болудан қанағаттану

2-сурет – Орта білім берудегі құндылықтар мен құзыреттердің индикаторлары

байланысты саяси-әлеуметтік процестерді түсіну; өз еліне қатыстылық пен жақындық сезімі; Қазақстанның тағдыры мен болашағына эмоционалды түрде араласу; ел азаматы ретінде Қазақстанның әлемдік аренада мүдделерін қорғау және ілгерілету үшін жеке жауапкершілік сезімі.

Екінші құндылық – Бірлік және Ынтымақ. Бұл құндылыққа «Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция» құзыретін бердік. Оған келесі индикаторларды жатқызуға болады: командада тиімді жұмыс істей білу және ортақ мақсаттарға қол жеткізу; басқалармен жағымды қарым-қатынас орнату және қоғам өміріне үлес қосу қабілеті; адамдардың әртүрлі топтарымен жұмыс істеуге және олардың пікірлері мен әртүрлілігін құрметтеуге дайын болу; тұлғааралық өзара әрекеттесу және ынтымақтастық принциптерін білу және түсіну; басқа адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін бағалау және даулы жағдайларды шешу кезінде ымыраға келу қабілеті; мәдени және әлеуметтік айырмашылықтарды түсіну және әртүрлі әлеуметтік ортаға бейімделу қабілеті; топқа қатыстылық сезімі және ынтымақтастыққа ұмтылу; бірлескен іс-әрекеттер мен өзара әрекеттестікте басқалардың пікірлері мен сезімдеріне эмпатия және құрмет білдіру; сенімді қарым-қатынас орнату және жағымды командалық климатты сақтау қабілеті.

Үшінші құндылық – Әділдік және Жауапкершілік. Бұған «Қоғамға қызмет ету» құзыретін анықтадық. Ол келесі индикаторлармен өлшенеді: әділеттілік пен жауапкершілікке қатысты құқықтық нормаларды, этикалық принциптерді және моральдық құндылықтарды білу; әділеттілік пен жауапкершілікке негізделген шешім қабылдауда логиканы қолдана білу және парасаттылық таныту; өз әрекетінің әлеуметтік және этикалық салдарын түсіну және оларды қабылдауға дайын болу; әділдік пен этика принциптерін түсіну; әлеуметтік мәселелер мен қоғам алдында тұрған міндеттерді түсіну; заңдар мен нормаларды, ережелерді білу; этикалық толғану; этикалық мінез-құлыққа ұмтылу; қиын өмірлік жағдайдағы адамдарға жанашырлық пен

эмпатия сезімі; қоғам мен оның мүшелерінің игілігі үшін жауапкершілік сезімі; әділдік пен әлеуметтік жауапкершілікке қол жеткізуге бағытталған іс-шараларға қатысқаны үшін мақтаныш сезімі.

Төртінші құндылық – Заң және Тәртіп. Осы құндылыққа «Құқықтық мәдениет және заңға құрмет» құзыретін анықтадық. Осы құндылық пен құзыреттілікке келесі индикаторларды анықтадық: қоғамның нормалары мен құндылықтарына сәйкес қабылданған заңдар мен ережелерді сақтау; заң жүйесінде бағдарлана білу және заңдарды күнделікті өмірде қолдану қабілеті; қоғамдағы тәртіп пен қауіпсіздікті сақтау үшін құқықтық нормалар мен ережелерге сәйкес әрекет ету қабілеті; құқықтық жүйені және адам құқықтарын білу; әртүрлі жағдайларда заңдар мен ережелерді түсіндіру және қолдану қабілеті; заңдардың сақталуын бағалау және қоғамдағы тәртіпті сақтау үшін аналитикалық дағдылар; заң мен қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну; заңдарды білу және оларды сақтау арқылы сенімділік пен қауіпсіздік сезімі; құқықтық нормаларды құрметтеу және олардың тәртіп пен әділеттілікті сақтау үшін маңыздылығына сенімді болу.

Бесінші құндылық – Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік. Бұл құндылыққа «Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс» құзыретін бердік. Ол келесідей индикаторлармен өлшенеді: өз саласындағы тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті дағдылар; нәтижеге жету және жақсарту үшін күш салуға дайын болу; тапсырмаларды орындаудағы дәлдік пен табандылық; жұмыс уақыты мен ресурстарды тиімді жоспарлай білу; өзін-өзі ұйымдастыру және тапсырмалардың басымдығын анықтау дағдылары; өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу; тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті академиялық және техникалық білім, заманауи технологиялар мен әдістер туралы білім; еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну; сыни тұрғыдан ойлау және өз саласы бойынша мәселелерді шешу қабілеті; орындалған жұмыстан және қол жеткізілген нәтижелерден қанағаттану сезімі; қызмет пен әрекеттің стандарттары

мен құндылықтарын құрметтеу; өзін-өзі жетілдіруге және жаңа мақсаттарға жетуге ішкі мотивация; өз жұмысының сапасы мен нәтижесі үшін жауапкершілік сезімі; мүдделі тараптардың сезімдерін, қажеттіліктері мен үміттерін түсіну және ескеру қабілеті.

Алтыншы құндылық – Жасампаздық және Жаңашылдық. Бұл құндылық бойынша «Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер» құзыретін анықтадық. Оны келесі индикаторлармен өлшеуді жөн көрдік: шығармашылық дағдылар және жаңа идеялар мен тұжырымдамаларды өндіру қабілеті; жаңашыл идеяларды нақты жобалар мен өнімге айналдыру мүмкіндігі; эксперименттерге дайын болу және проблемаларды шешудің және мақсаттарға жетудің жаңа тәсілдерін табу; шығармашылық процесс үшін әртүрлі техникалар мен әдістерді қолдану; жобаларды басқару; тиісті саладағы заманауи үрдістер мен инновацияларды білу; инновациялық шешімдерге қол жеткізу үшін ғылыми әдісті қолдана білу және тәжірибе жасау; шығармашылық ойлауды дамытудың әртүрлі әдістері мен құралдары туралы білу; шығармашылық мәселелерді шешуде шабыт пен ынта сезімі; өз қабілеттеріне және стандартты емес шешімдерді табу қабілетіне сенімділік; шығармашылық жұмысының нәтижелерінен эмоционалды қанағаттану; тәуекелге төзімділік; шығармашылық өзіндік рефлексия; шығармашылық және инновациялық шешімдердің нәтижесінде басқа адамдардың өмірін жақсарту мен пайдалы болудан қанағаттану.

Зерттеу барысында орта білім беруде 6 (12) құндылық анықталды: Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Сонымен қатар 6 құзырет анықталды: Ұлттық мүддені ілгерлету, Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция, Қоғамға қызмет ету, Құқықтық мәдениет және заңға құрмет, Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс, Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер. Бұл құндылықтарда терминалды және инструменталды құндылықтар да кездеседі.

Ал, Назарбаев Университеті барлық мектептер мен университеттердің білім беру бағдарламалары үшін негізгі дағды ретінде мынадай 10 құзыретті айқындады: 1) коммуникация; 2) әлеуметтік дағдылар; 3) шығармашылық инновация және кәсіпкерлік; 4) этика және адалдық; 5) аналитикалық және сыни ойлау; 6) көшбасшылық және топтық жұмыс; 7) икемділік, бейімделгіштік; 8) зерттеу дағдылары; 9) цифрлық дағдылар; 10) өмір бойы оқу [9].

Отандық ғалымдар қазақтың көрнекті ақыны, ойшылы, ағартушысы және қоғам қайраткері Абай Құнанбаевтың мұрасын, оның әмбебап, тұтас адамның философиялық тұжырымдамасын («Толық адам») талдай отырып, мейірімділік, жанашырлық, ар-намыс, ар-ождан, ұлттық қадір-қасиет, өзара түсіністік, бейбітшілік пен келісім сияқты жалпыадамзаттық құндылықтар анықтайды [10].

Қорытынды

Халықаралық және отандық құндылықтар туралы зерттеулер зерделенді. Әр құндылыққа сәйкес құзыреттер анықталды. Зерттеудің теориялық базасын қалыптастыру үшін халықаралық ғылыми-өлшемдік базаларға, халықаралық құжаттарға, отандық еңбектерге талдау жасалынды. Барлық алынған материалдарға талдау жасалынды. Модельдеу және синтездеу әдістерін қолдану әрбір құндылық Абайдың «Толық адам» тұжырымдамасына негізделген және құзыретпен салыстырылған модель жасауға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижесінде практикалық, когнитивті және аффективті аспектілерді қоса алғанда 6 (12) құндылық пен 6 құзыреттілік анықталды. Бұл жұмыс орта білім беру түлегінің моделін ұсынады, онда құндылықтар мен құзыреттер айқындалған, сондай-ақ Абай ілімінің тұжырымдамалары қаралған. Әр құзырет бойынша индикаторлар берілді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту ми-

- нистрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [Электронды ресурсы] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (қаралған күні: 10.01.2024)
2. **Төлеубекова, Р. К.** Абайдың педагогикалық дүниетанымы [Мәтін]: ұжымдық монография / Р.К. Төлеубекова, Е.Ө.Жұматаева, Т.С. Сламбекова. – Нұр-Сұлтан: Алашорда, 2021. – 336 б.
 3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың III Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі [Электронды ресурсы] // <https://quryltai.kz/kk/article/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-iii-zasedanii-natsionalnogo-kurultaya> (қаралған күні: 17.03.2024)
 4. World Values Survey ресми сайты [Electronic resource]: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVS-Contents.jsp> (date of review: 10.01.2024)
 5. **Haller, M.** (2002). Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139-158. <https://doi.org/10.1093/esr/18.2.139>
 6. **Бубнова, С. С.** Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система [Текст] // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 5. – С. 38-44.
 7. **Абай.** Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер [Мәтін]. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2005. – 488 б.
 8. OECD (2018), Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
 9. Білім беру бағдарламаларын әзірлеу: жоғары білім берудің жаһандық мәселелеріне жауаптар. Монография / Аида Сағынтаева, Айжан Мусина, Алия Сулейменова, Руслан Қаратабанов, Қайрат Құрақбаев, Дункан Пристли, – Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі, 2021. – 236 б.
 10. **Nysanbaev, A. N., Barlybaeva, G. G., & Solovieva, G. G.** (2022). Abai and Russian Philosophy: Man and His Values. *Voprosy Filosofii*, 2022(11), 188-198. <https://doi.org/10.21146/0042-8744-2022-11-188-198>
- der of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022 No. 348 on approval of State mandatory standards of preschool education and training, primary, basic secondary, general secondary, technical and professional, post-secondary education] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (qaralğan küni: 10.01.2024)
2. **Töleubekova, R. K.** Abaidyñ pedagogikalıq dünüetanymy [Pedagogical worldview of Abai] [Mätin]: üjymdyq monografiya / R.K. Töleubekova, E.Ö. Jümatäeva, T.S. Slambekova. – Nür-Sülтан: Alaşorda, 2021. – 336 b.
 3. Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqäevtyñ III Ülttyq quryltaida söilegen sözi [Elektronny resurs] [Speech of the head of State Kassym-Jomart Tokayev at the III national kurultai] // <https://quryltai.kz/kk/article/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-iii-zasedanii-natsionalnogo-kurultaya> (qaralğan küni: 16.03.2024)
 4. World Values Survey ресми сайты [Electronic resource]: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVS-Contents.jsp> (date of review: 10.01.2024)
 5. **Haller, M.** (2002). Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139-158. <https://doi.org/10.1093/esr/18.2.139>
 6. **Bubnova, S. S.** Cennostnye orientacii lichnosti kak mnogomernaya nelinejnaya sistema [Tekst] [Personal value orientations as a multidimensional nonlinear system] // Psihologicheskij zhurnal. – 1999. – T. 20. – № 5. – S. 38-44.
 7. **Abai.** Öleñder, poemalar, audarmalar men qara sözder [Mätin] [Poems, poems, translations and obscenities]. – Almaty: «Jibek joly» baspa üii, 2005. – 488 b.
 8. OECD (2018), Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
 9. Bilim beru bağdarlamalaryn äzirleu: joğary bilim berudiñ jahandyq mäselelerine jauaptar [Mätin] [Development of educational programs: answers to global problems of Higher Education]. Monografiya / Aida Sağyntäeva, Aijan Musina, Alia Suleimenova, Ruslan Qaratabanov, Qairat Qürakbaev, Dulkan Pristli, – Nür-Sülтан: Nazarbaev Universiteti Joğary bilim beru mektebi, 2021. – 236 b.
 10. **Nysanbaev, A. N., Barlybaeva, G. G., & Solovieva, G. G.** (2022). Abai and Russian Philosophy: Man and His Values. *Voprosy Filosofii*, 2022(11), 188-198. <https://doi.org/10.21146/0042-8744-2022-11-188-198>

References

1. Mektepke deiingı tärбие мен oqytudyñ, bastauş, negizgi orta, jalpy orta, tehnikalyq jáne käsipтік, orta bilimnen keiingi bilim berudiñ memlekettik jalpyğa mindetti standarttaryn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Oqu-ağartu ministriniñ 2022 jylǵy 3 tamyzdaǵy № 348 büiryǵy [Elektronny resurs] [Or-

Модель выпускника школы, основанная на ценностях: теоретическое обоснование и подход к проектированию

Р. Каратабанов

Национальная академия образования имени И. Алтынсарина
г. Астана, Республика Казахстан
r.karatabanov@uba.edu.kz

Аннотация. Статья посвящена разработке и теоретическому обоснованию модели выпускника школы, основанной на ценностях в образовании. В исследовании использовались данные международных научных баз Web of Science и Scopus, а также анализ международных исследований, включая проекты ОЭСР, PISA и DeSeCo. Работа подчеркивает необходимость интеграции ценностей в образовательный процесс с учетом нарастающей глобализации и сохранения национальной культурной самобытности. Определены шесть (двенадцать) основных ценностей: Независимость и Патриотизм, Единство и Солидарность, Справедливость и Ответственность, Закон и Порядок, Трудолюбие и Профессионализм, Созидание и Новаторство. Для каждой из этих ценностей были разработаны соответствующие компетенции: продвижение национальных интересов, сотрудничество и социальная интеграция, служение обществу, правовая культура и уважение к закону, трудовая активность и стремление к совершенству, творческое мышление и и креативные решения. Методы моделирования и синтеза позволили построить комплексную модель выпускника, охватывающую практические, когнитивные и аффективные аспекты каждой компетенции, опираясь на философскую концепцию Абая «Толык адам». Результаты исследования предоставляют образовательным организациям основу для формирования выпускников, которые не только обладают необходимыми знаниями и навыками, но также осознают ответственность, готовы к сотрудничеству и уважают закон. Эта статья способствует обсуждению роли образования, основанного на ценностях, и предлагает практический подход к разработке образовательных программ.

Ключевые слова: ценность, компетенция, модель выпускника школы, концепция «Толык адам», индикаторы.

Values-Based School Leaver Model: Theoretical Justification and Design Approach

R. Karatabanov

National Academy of Education named after I. Altynsarina
Astana, Republic of Kazakhstan
r.karatabanov@uba.edu.kz

Abstract. The article is devoted to the development and theoretical substantiation of the model of a school graduate based on values in education. The study used data from the international scientific databases Web of Science and Scopus, as well as the analysis of international studies, including OECD, PISA and DeSeCo projects. The work emphasizes the need to integrate values into the educational process, taking into account the increasing globalization and preservation of national cultural identity. Six (twelve) core values have been identified: Independence and Patriotism, Unity and Solidarity, Justice and Responsibility, Law and Order, Hard Work and Professionalism, Creation and Innovation. For each of these values, corresponding competencies were developed: promotion of national interests, cooperation and social inclusion, service to society, legal culture and respect for the law, labor activity and pursuit of excellence, creative thinking and and creative solutions. Modeling and synthesis methods allowed building a comprehensive graduate model covering practical, cognitive and affective aspects of each competency, based on Abay's philosophical concept of "Tolyk adam". The results of the study provide educational organizations with a framework for producing graduates who not only possess the necessary knowledge and skills, but who are also aware of responsibility, cooperative and respectful of the law. This article contributes to the discussion of the role of values-based education and offers a practical approach to developing educational programs.

Keywords: value, competence, school graduate model, "Tolyk adam" concept, indicators.

Материал баспаға 18.03.2024 келіп түсті

Информатика саласына қатысты мектеп оқулықтарында терминдердің қолданылуы

Б. Е. Кеңес¹, М. Кочак², Ж. Е. Есполова³

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

²Памуккале университеті

Деңізлі қ., Түркия Республикасы

³Тұран-Астана университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

*barysgul221196@gmail.com

Аңдатпа. Білім беру саласындағы мұғалімдердің негізгі құралы – оқулық. Оқулықтардың мазмұнына қойылатын талаптардың бірі – терминдердің жүйелі қолданылуы. Мақаланың мақсаты – мемлекеттік терминологиялық комиссия бекіткен терминдердің оқулықтарда қолданылу деңгейін анықтау. Осы мақсатқа сәйкес мақалада «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» 4-сынып, «Информатика» 5-сынып, «Информатика» 6-сынып, «Информатика» 7-сынып (Алматыкітап баспасы), «Информатика» 7-сынып (Атамұра баспасы), «Информатика» 7-сынып (Арман – ПВ баспасы) мектеп оқулықтарының негізгі терминдері termincom.kz сайтындағы терминдермен салыстырылды. Салыстыру нәтижесінде мынадай мәселелер анықталды: termincom.kz қорындағы информатика саласына қатысты бекітілген терминдердің оқулықтарда қолданылмай, басқа нұсқаларының қолданылуы, информатика саласына қатысты оқулықтардағы кейбір терминдердің termincom.kz қорында қамтылмауы, оқулықтарда орыс тіліндегі терминдер бірінші жазылып, қазақ тіліндегі терминдердің жақша ішінде жазылуы, орыс тіліндегі әртүрлі ұғымды білдіретін екі терминнің орнына қазақ тілінде бір терминнің қолданылуы. Осындай мәселелер туындамас үшін терминолог мамандар мен сала мамандары бірлесіп жұмыстар атқарып терминдерді бекітуі керек. Оқулық жазу барысында авторлар бекітілген терминдерге назар аударып, соларды қолдану дағдысын қалыптастырулары қажет. Термин ұғым мен мағынаны толық сипаттай алмайтын жағдай болса, авторлар өздерінің ұсыныстарын мемлекеттік терминологиялық комиссияға ұсынулары қажет. Жазылған оқулықтарға сараптама жасалған кезде пән бойынша базалық ғылыми мазмұнның сақталуы үшін терминдерге баса назар аударылуы қажет.

Түйінді сөздер: термин, терминология, оқулық, білім сапасы, информатика

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Кеңес, Б. Е., Кочак, М., Есполова, Ж. Е. Информатика саласына қатысты мектеп оқулықтарында терминдердің қолданылуы [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 19-28.

Кіріспе

Сапалы білім берудегі ең маңызды құрал – оқулық. Елімізде жазылған осы мектеп оқулықтарының сапасына қатысты әртүрлі мәселелер бар. Соның ішінде терминдердің оқулықтарда қолданылу деңгейі – өзекті мәселенің бірі. Мақаланың мақсаты – информатика пәні бойынша жазылған мектеп оқулықтарында қолданылған терминдердің жай-күйін қарастыру.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жыл сайын өткізілетін дәстүрлі Тамыз конференциясының пленарлық отырысында сөйлеген баяндамасында «сапалы білім – жетістікке жетудің жолы әрі экономиканы дамытудың басты құралы» деген болатын. Сондай-ақ баяндамада мұғалімдердің біліктілігіне, оқулықтардың сапасына, заман талабына сай инфрақұрылым мен материалдық қорға байланысты туындаған мәселелерді дер кезінде анықтап, оларды шешудің оңтайлы жолдарын ұсынып, кешенді шаралар қабылдау қажет екенін атап өтті [1].

ЮНЕСКО-ның Терминологиялық саясат жөніндегі нұсқаулығында тілдерді жоспарлаудың кейбір маңызды міндеттерінің қатарында ана тілінде білім беру және ғылыми пәндерді оқушы түсінетін тілде оқыту қажеттілігі көрсетілген. Бұл мемлекеттік қызметкерлердің, ғалымдардың, зерттеушілердің, мұғалімдер мен тіпті тәжірибелі жұмысшылардың біліктілігін арттыруға әкеледі. Тілдік қауымдас-тық мүшелерінің қарым-қатынасын жақсарту мақсатында, олар қолданатын негізгі тілдің сөздік қорын оқу құралдарымен, шығармашылық өнер туындыларымен, мектеп оқулықтарымен, газеттермен және т. б. қамтамасыз ету керек [2].

Сондай-ақ Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 5 сәуірдегі № 132 бұйрығының Орта білім беру ұйымдары үшін оқу-әдістемелік кешендердің мазмұнына қойылатын талаптар атты 3-тараудың 16 17-баптарында оқулыққа сәйкес арнайы және оқу терминологиясын, ұғымдар мен терминдерді қолдану, жасына (сыныпқа) сәйкес пән тілі мен терминологиясын енгізу белгіленген [3].

«Терминтанушы құралы» еңбегінде термин қызметінің 13 түрі саралап көрсетіледі. Ғылыми еңбекте терминнің қызметіне қатысты «Арнаулы сала ұғымының атауы атқаратын қызметтердің жиынтығы» деп анықтама беріледі. Терминнің атауыштық қызметі – термин ұғымның, заттар мен құбылыстардың атауы болуы; танымдық қызметі – таным құралы қызметін атқаруы; таңбаланушылық қызметі

– таңбаланушыны белгілеп, оның мазмұнын білдіруі; ұғымдық қызметі – ұғымды белгілеп, оның мазмұнын білдіруі; эврикалық қызметі – жаңа білімді ашу, табу қызметі; жүйелеушілік қызметі – ұғымдар жүйесін тілдік таңбалар арқылы да жүйелеп беру қызметі; ақпаратты тіркеу қызметі – ғылыми-техникалық арнаулы ақпаратты сақтау қызметі; ақпараттық қызметі – терминнің ақпараттық-қатысымдық қызметі; қатысымдық қызметі – білімді, арнаулы ақпаратты жеткізуі; оқулық қызметі – терминнің беру, түсіндіру, оқыту мақсатында қолданылуы; ажыратушылық қызметі – терминологиялық жүйе шеңберінде терминдердің өздері белгілейтін ұғымдардың аражігін ажыратуы; анықтаушылық қызметі – терминнің тұлғасы арқылы ұғымның түрлік-тектік белгілерін көрсету мүмкіндігі» [4]. Мақалада біз терминнің оқулық қызметіне баса назар аударамыз.

Ең алдымен Алаш зиялыларының оқулықтарға қатысты өткен ғасырда айтқан пікірлеріне шолу жасалық. Ахмет Байтұрсынұлы «Мектеп керектері» атты мақаласында мектепке қажет ең негізгі үш керекті көрсетеді. Біріншісі – мұғалім, екіншісі – оқу ісіне керек құралдар, үшіншісі – белгіленген программа. Мақаладан үзінді келтірсек: «Мұғалімнен соңғы сайлы болуға тиісті нәрсе оқу құралдары. Оқуға керек қалам, қағаз, қара сия, сауыт, отыруға керек нәрселер пұлға табылатын заттар. Қазірінде пұлға табылмайтын: қазақ мектебінде қазақ тілінде оқытуға керек кітаптар» деген болатын [5].

Мағжан Жұмабаев: «Оқу құралын жаздырып жатқан ағарту комиссариаты, жазып жатқан азаматтар бұл оқу құралдары қандай мінезді мектепке арналады, сол туралы ой жүгіртсе игі болар еді», Халел Досмұхамедұлы: «Білім алудың жолы көп, жолдың ішіндегі ең төтесі жақсы мектеп, білімді мұғалім, мұнан қалса, ел ішінде көпке түсінікті болып жазылған білім кітаптары», Елдес Омаров: «Терминдердің негізгі қолданылатын жері арнаулы мәтіндер, ғылыми әдебиеттер мен оқулықтар, оқу құралдары» деген болатын [6]. Осы айтылған пікірлерден сол кездің өзінде-ақ сапалы жазылған оқулыққа аса мән берілгенін көре аламыз.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысымызда Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ұсынған «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» 4-сынып [7], «Информатика» 5-сынып [8], «Информатика» 6-сынып [9], «Информатика» 7-сынып «Алматыкітап баспасы» [10], «Информатика» 7-сынып «Атамұра» баспасы [11], «Информатика» 7-сынып «Арман – ПВ» баспасы [12] атты мектеп оқулықтарының негізгі терминдері termincom.kz сайтындағы, яғни қазақ тілінің терминқорындағы бекітілген терминдермен салыстырылып талданады және терминдердің қолданысына назар аударылады.

Termincom.kz сайты – ғылым мен білімнің, техника мен экономиканың, қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі термин сөздердің республикалық терминологиялық электронды базасы. Портал Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында құрылған. Бұл портал – терминологиялық лексиканы біріздендіру, терминологиялық қорды толықтыру, терминдерді және атауларды қазақ тілінің нормаларына сәйкес реттеу, терминологиялық атауларды қолдану тиімділігін арттыру мақсатында құрылған сайт. Сайт қолданушылары бекітілген терминдермен танысып, терминдерге қатысты өз пікірлерін білдіре алады. Салалық терминдерді қалыптастыру мен стандарттау, терминдерді аудару, термин түзудегі ұстанымдар туралы ғылыми және ғылыми-көпшілік стилінде жазылған мақалалармен, әртүрлі қолданбалы сала бойынша жарық көрген сөздіктермен таныса алады.

Нәтижелер

Мектеп оқулықтарында бекітілген терминдердің қолданысына жүргізілген талдау нәтижесі бойынша анықталған мәселелер:

- termincom.kz қорындағы информатика саласына қатысты бекітілген

терминдердің оқулықтарда қолданылмай, басқа нұсқаларының қолданылуы;

- информатика саласына қатысты оқулықтардағы кейбір терминдердің termincom.kz қорында қамтылмауы;
- кейбір терминдердің termincom.kz қорында басқа салаға қатысты көрсетілуі;
- оқулықтарда орыс тіліндегі терминдер бірінші жазылып, қазақ тіліндегі терминдер жақша ішінде жазылады.

Терминқордағы информатика саласына қатысты бекітілген терминдердің оқулықтарда қолданылмай, басқа нұсқаларының қолданылуынан нұсқалық қатарлар пайда болуда. Нұсқалық қатарлар немесе мәндесімдер 2 топқа жіктеледі. Бірінші топқа қазақ тілінде жасалған терминдердің өзара мәндесімдік қатар құруы жатады. Мысалы үшін: *қоржын ~ себет, қапшық ~ бума, программалық қамтым ~ программалық жабдықтама, теңшеу ~ баптау, қолжетім ~ қолжетімділік, басу ~ басып шығару, есептеуіш техника ~ есептеу техникасы, кесіп тастау ~ қиып алу, туралау ~ теңестіру, ақпаратты сығымдау ~ ақпаратты сығу, компьютерлік тор ~ компьютерлік желі*. Екінші топқа қазақ тілінде және орыс тілінде жасалған терминдердің мәндесімдік қатар құруы: *пәрмен ~ команда, бейімдеуіш ~ адаптер, құпиясөз ~ пароль, аударғыш ~ транслятор, бергіш ~ датчик, сұлба ~ схема, қалып, қимаульгі, үлгітүр ~ шаблон, көлденең ~ горизонталь, сәйкестендіргіш ~ идентификатор, амалдық жүйе ~ операциялық жүйе, ұяшық пішімі ~ ұяшық форматы, мұрағаттау ~ архивтеу, сандық пішім ~ сандық формат*.

Termincom.kz қорына енгізілмеген, бірақ оқулықтарда қолданылған терминдер: *құйып бояу (заливка), бұлыңғыр (размытие), деректерді туралау (выравнивание данных), архивті құру, архивтен шығару, ауқымды желі*.

Termincom.kz сайтында басқа салаға қатысты көрсетілген кейбір терминдер: *оптикалық диск, сығу дәрежесі*.

Р.А. Қадырқұлов, Г.К. Нұрмұханбетова авторлығымен «Алматыкітап» баспасында (2020) шыққан 5-6-7-сыныптардың «Информатика» оқулығында орыс тіліндегі терминдер бірінші жазылып, қазақ тіліндегі терминдер жақша ішінде көрсетіледі. Ж.У. Кобдинова, Г.А. Көпеева, А.А. Қаптағанова, А.Ф. Юсупованың «Арман – ПВ» баспасында басылған (2019) 4-сыныптың «Ақпараттық-коммуникаци-

ялық технологиялар» оқулығында, Г.И. Салғараева, А.С. Маханова, Л.А. Рсалинаның «Арман – ПВ» баспасында басылған 7-сыныптың «Информатика» оқулығында (2021), С.Т. Мұхамбетжанова, А.С. Тен, Л.Г. Демидованың «Атамұра» баспасында басылған 7-сыныптың «Информатика» оқулығында (2021) қазақ тіліндегі термин бірінші жазылады. Қосымша орыс тіліндегі аудармасы жақша ішінде көрсетіледі (1-кесте).

1-кесте. Информатика саласына қатысты мектеп оқулықтарындағы терминдердің қолданысына жүргізілген зерттеу жұмысының талдау нәтижесі.

Termincom.kz	Мектеп оқулықтары
1. Қоржын (Корзина)	Себет
2. Қапшық (папка)	Бума (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы, 7-сынып – «Алматыкітап» баспасы, 7- сынып, «Атамұра» баспасы)
3. Программалық қамтым (программное обеспечение)	Программалық жабдықтама
4. Пәрмен	Команда (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы, 7-сынып – «Алматыкітап баспасы», 7-сынып – «Атамұра» баспасы)
5. Бейімдеуіш	Адаптер (6-сынып)
6. Құпиясөз	Пароль (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
7. Аударғыш	Транслятор
8. Бергіш	Датчик (4-сынып «Арман – ПВ» баспасы, 5-сынып – «Алматыкітап» баспасы)
9. Қолжетім (доступ)	Қолжетімділік (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
10. Теңшеу (настройка)	Баптау (5-сынып – Алматыкітап баспасы)
11. Басу (печать)	Басып шығару (5-сынып – «Алматыкітап» баспасы)
12. Сұлба	Схема (6-сынып)

Termincom.kz	Мектеп оқулықтары
13. Есептеуіш техника (вычислительная техника)	Есептеу техникасы (6-сынып)
14. Қалып, қимаульгі, үлгітүр	Шаблон (6-сынып)
15. Көлденең	Горизонталь (6-сынып)
16. Сәйкестендіргіш	Идентификатор (6-сынып)
17. Амалдық жүйе (Операционная система)	Операциялық жүйе (6-сынып)
18. Корпоративтік желі, бірлескен желі	Корпоративтік немесе аймақтық желі (7- сынып «Алматыкітап» баспасы)
19. Туралау (выравнивание)	Туралау және теңестіру терминдері қатар қолданылған (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
20. Терминком қорында берілмеген	Құйып бояу (заливка) (5-сынып, 7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
21. Терминком базасында берілмеген	Бұлыңғыр (размытие) (5-сынып)
22. Ұяшық пішімі	Ұяшық форматы (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
23. Терминком қорында берілмеген	Деректерді туралау (выравнивание данных) (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
24. Кесіп тастау	Қиып алу (Вырезать) (7-сынып, «Алматыкітап» баспасы)
25. Сандық пішім	Сан форматы (Числовой формат) (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
26. Терминком қорында берілмеген	Құрамды шарттар (составное условие) (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
27. Мұрағаттау	Архивтеу (7-сынып «Атамұра» баспасы, «Арман-ПВ» баспасы, «Алматыкітап» баспасы)
28. Терминком қорында берілмеген	Архивті құру, Архивтен шығару (7-сынып «Атамұра» баспасы, «Арман-ПВ» баспасы)
29. Терминком қорында Информатика саласына қатысты көрсетілмеген.	Сығу дәрежесі (степень сжатия) (7-сынып «Атамұра» баспасы, «Арман-ПВ» баспасы)

Termincom.kz	Мектеп оқулықтары
30. Ақпаратты сығымдау	Ақпаратты сығу (7-сынып «Алматыкітап» баспасы), Ақпараттарды сығу («Арман-ПВ» баспасы)
31. Терминком қорында Информатика саласына қатысты көрсетілмеген.	Оптикалық диск (7-сынып «Алматыкітап» баспасы)
32. Компьютерлік тор	Компьютерлік желі (7-сынып «Алматыкітап» баспасы, «Атамұра» баспасы)
33. Терминком қорында берілмеген	Ауқымды желі (7-сынып «Алматыкітап» баспасы, «Атамұра» баспасы)
34. Құрастырушы, конструктор	Конструктор (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
35. Қайта қосқыш (2021 жылы бекіткен термин), айырақосқыш (информатика және есептеуіш техника саласында), ауыстырып қосқыш (энергетика саласында), ажыратып-қосқыш (электроника, радиотехника және байланыс саласында)	Ауыстырып-қосқыш (Переключатель - 4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
36. Қосу	Файлды кірістіру (Добавить файл - 4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
37. Монтаждау	Өңдеу, монтаж (4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
38. Кірістірме, кірістіру	Видеоны кірістіру (Вставка видео, 4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
39. Жаңғырту	Ойнату (Воспроизведение - 4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)
40. Редакциялау, өңдеу	Өңдеу (Редактирование - 4-сынып – «Арман – ПВ» баспасы)

Талқылау

Қ. С. Құлманов «Білім беру жүйесі терминологиясын біріздендірудің ғылы-

ми-практикалық мәселелері (қазақ тіліндегі мектеп оқулықтары негізінде)» атты мақаласында мектеп оқулықтарында кездесетін мәселелерді анықтайды. Аталған мақалада келесі мәселелер анықталған:

білім алушылардың жас ерекшелігіне қарай қиындық тудыратын терминдер, мемлекеттік терминология комиссиясы бекіткен терминдердің қолданылмауы, қазақ тілінің заңдылығы сақталмаған терминдер, мектеп оқулықтарында терминдердің қолданысында жарыспалылықтың болуы. Ғалым осы мәселелерді шешу үшін мектеп терминологиясын қалыптастыру мен дамытудың негізгі тәсілдерін ұсынады. Мектеп терминологиясының ғылыми-теориялық, қолданбалы-практикалық, әдістемелік, үйлестірушілік негіздерін қалыптастыру бағыттарында жасалу керек жұмыстарды жіктейді [13].

Информатика терминдеріне жүргізілген талдауда 4-сынып білім алушыларына арналған «Арман – ПВ» баспасында жарық көрген оқулықта «файлды кірістіру – добавить файл», «видеоны кірістіру – вставка видео», «видео монтаж – монтаж видео», «өңдеу – монтаж», «өңдеу – редактирование» секілді мысалдарды көре аламыз. Орыс тіліндегі екі түрлі мағынаны беретін екі бөлек терминнің орнына қазақ тілінде бір ғана термин қолданылады. Осындай мәселелердің туындауына қандай себептер бар?! Оқулық авторлары оқулық жазу барысында, бекітілген терминдерге назар аударып, басшылыққа алулары қажет. Егер ұғым мен мағынаны толық бере алмайтын терминдер кездескен жағдайда, мемлекеттік терминология комиссиясына өздерінің ұсыныстарын білдірулері керек.

Әлемдік тәжірибеге назар аударсақ, Қытай Халық Республикасында Білім министрлігі білім беру стандарттарын әзірлеуде оқу бағдарламаларымен бірге оқулықтардың мазмұны бойынша нұсқаулықтарды, терминологиялық стандарттарды қоса дайындайтынын көреміз. Оқу орындарында терминдерді берудің біртұтастығын қамтамасыз ету үшін білім салалары бойынша терминологиялық сөздіктер әзірленеді. Бұл сөздіктерде бекітілген терминдер мен олардың анықтамалары беріліп, бүкіл ел бойынша оқу материалдарында біркелкі қолданылуы қадағаланады. Ал баспа үйлерін басқару комитеті – осы процесті бақылайды, терминологиялық сөздіктерді әзірлейді [14].

Жапонияда оқулықтар мен білім беру материалдарындағы терминдерді стандартау үшін терминологиялық сөздіктер қолданылады. Әр пән бойынша академиялық глоссарийлер әзірленіп, білім беруде қолданылатын терминдердің негізіне айналады [15]. Терминологиялық сөздікті әзірлеумен тек Білім министрлігі ғана емес, белгілі бір пәнге қатысты салалық министрліктер де айналысады. Ресейде 2021 жылдан бастап 5-11 сыныптардағы барлық пәндер бойынша терминдердің жалпы тізімін анықтау үшін мектеп оқулықтарының терминологиясын анықтау жобасы жүзеге асырылуда. Терминдерді есептеу үшін жасанды интеллектіні қолданысқа енгізуде [16].

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, информатика саласына қатысты мектеп оқулықтарына жүргізілген талдау нәтижесінде түрлі мәселелер анықталды. Ол мәселелерді шешу үшін сала мамандарымен тілші-терминолог ғалымдар өзара қарым-қатынасын нығайтып, терминдер жасау үдерісінде, терминдерді бекіту жұмыстарында бірлескен кешенді жұмыстар атқаруы қажет. Оқулықтарға мамандар сараптама жүргізгенде терминдерге назар аударулары керек. Себебі, термин – ғылыми ұғымды білдіретін, оқулық мазмұнын ашатын ең басты бірлік. Сауатты, білімді ұрпақ тәрбиелеу үшін, білім беру құралдарын жетілдіруіміз керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Bilim және Gylym!» атты тамыз конференциясының пленарлық отырысында сөйлеген сөзі [Электронды ресурсы] // https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-bilim-jne-ylym-atty-tamyz-konferenciya-synyn-plenarlyk-otyrysynda-soilegen-sozi (қапалды: 01.02.2024)
2. Karaman, B. Atatürk and the Turkish Terminology Reform: The (Re) turkification of Geography Terms [Text] / Karaman, B. // Bilig. –2014. –№69. – P. 89-126.
3. Орта білім беру ұйымдарына арналған оқулықтардың және мектепке дейінгі ұйымдарға, орта білім беру ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік кешендердің құрылымы мен мазмұнына қойылатын талаптарды бекіту туралы Қазақстан

Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 5 сәуірдегі № 132 бұйрығы [Электронды ресурc] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200027415> (қаралды: 05.02.2024)

4. **Құрманбайұлы, Ш.** Терминтанушы құралы [Мәтін]: Сөздік-оқулық / Шерубай Құрманбайұлы. – Астана: Ер-Дәулет, 2007. – Б. 208
5. **Байтұрсынұлы, А.** Алты томдық шығармалар жинағы. Әліппелер мен мақалалар жинағы. (Төте жазудағы тұңғыш әліппелер және ұлттық баспасөзде жарияланған көсемсөздер) [Мәтін]. – Алматы: «Ел-шежіре», – 2013. Т. IV: –384 б.
6. «Мектеп оқулықтары: пән терминдерін жетілдіру және біріздендіру» республикалық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары [Мәтін] / [жауапты редактор Қ. Қабай] – Астана: Ш.Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы, 2023. – 152 б.
7. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар [Мәтін]: 4-сынып оқулығы / Кобдикова Ж.У. [және т.б.] – Нұр-Сұлтан: «Арман – ПВ» баспасы, 2019 ж. –144 б.
8. Информатика [Мәтін]: 5-сынып оқулығы / Қадырқұлов Р.А., Нұрмұханбетова Г.К. – Алматы-кітап баспасы, 2020.
9. Информатика [Мәтін]: 6-сынып оқулығы / Қадырқұлов Р.А., Нұрмұханбетова Г.К. – Алматы-кітап баспасы, 2020.
10. Информатика [Мәтін]: 7-сынып оқулығы / Қадырқұлов Р.А. [және т.б.] – Алматыкітап баспасы, 2021.
11. Информатика [Мәтін]: 7-сынып оқулығы / Мұхамбетжанова С.Т. [және т.б.] – Алматы: «Атамұра», 2021.
12. Информатика [Мәтін]: 7-сынып оқулығы / Салғараева Г.И. [және т.б.] –Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ баспасы, 2021.
13. **Құлманов, Қ.С.** Білім беру жүйесі терминологиясын біріздендірудің ғылыми-практикалық мәселелері (қазақ тіліндегі мектеп оқулықтары негізінде [Электронды ресурc] // <https://termincom.kz/articles/?id=159> (қаралды: 19.02.2024)
14. **Feng, Z., Jia, X.** (2024). Education in China: An Introduction. In: Niancai, L., Zhuolin, F., Qi, W. (eds) Education in China and the World. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-5861-0_1
15. **Galan, C.** (2013). Language textbooks following the Meiji Restoration. Cipango - French Journal of Japanese Studies, 2. Retrieved from <http://journals.openedition.org/cjs/281>
16. **Almaev, R., Antonov, V., Baishev, I., & Yanborisov, M.** (2020). History School Textbooks Evolution In Russia. In I. Murzina (Ed.), Humanistic Practice in Education in a Postmodern Age, vol 93. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 33-44). European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.11.4>

References

1. Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ «Bilim jáne Gylym!» atty tamyz konferenciasynyn plenarylyq otyrysynda sóilegen sózi [Elektrondy resurs] [Head of State Kassym-Jomart Tokayev's "Bilim jáne Gylym!" speech at the plenary session of the August conference // https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyñ-bilim-jne-ylım-aty-tamyz-konferenciyasynyn-plenarylyk-otyrysynda-soilegen-sozi (qaraldy: 01.02.2024)
2. **Karaman, B.** Atatürk and the Turkish Terminology Reform: The (Re) turkification of Geography Terms [Text] / Karaman, B. // Bilig. –2014. –№69. – P. 89-126.
3. Orta bilim beru üiymdaryna arnalğan oqulyqtardyñ jáne mektepke deiingü üiymdarğa, orta bilim beru üiymdaryna arnalğan oqu-ädistemelik keşenderdiñ qurylymy men mazmünynya qoyilatyn talaptardy bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Bilim jáne gylym ministriniñ 2022 jylgy 5 säuirdegi № 132 büirygy [Elektrondy resurs] [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 5, 2022 No. 132 «On approval of requirements for the structure and content of textbooks for secondary education organizations and educational complexes for preschool organizations, secondary education organizations»] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200027415> (qaraldy: 05.02.2024)
4. **Qürmanbaiüly, Ş.** Terminatnuşy quraly [Mätin] [Terminologist's tool]: Sözdik-oqulyq / Şerubai Qürmanbaiüly. – Astana: Er-Däulet, 2007. – B. 208
5. **Baitürsynüly, A.** Alty tomдық шығармалар жинағы. Әліппелер мен мақалалар жинағы. (Төте жазудағы тұңғыш әліппелер және ұлттық баспасөзде жарияланған көсемсөздер) [Mätin] [Collection of works in six volumes. Collection of alphabets and articles. (The first alphabets in shortcuts and prepositions published in the National Press)]. – Almaty: «El-şejire», – 2013. T. IV: –384 b.
6. «Mektep oqulyqtary: pän terminderin jetildirü jáne birizdendirü» respublikalyq gylymi-ädistemelik konferensia materialdary [Mätin] [School textbooks: improvement and unification of subject terms] / [jauapty redaktor Q. Qabai] – Astana: Ş.Şaiahmetov atyndaғы «Til-Qazyna» ülttyq gylymi-praktikalıq ortalygy, 2023. – 152 b.
7. Aqparattyq-komunikasialyq tehnologialar [Mätin] [Information and communication technologies]: 4-synyp oqulygy / Kobdikova J.U. [jәне t.b.] – Nür-Sültan: «Arman – PV» baspasy, 2019 j. –144 b.
8. İnformatika [Mätin] [Computer science]: 5-synyp oqulygy / Qadyrqulov R.A., Nürmühanbetova G.K. – Almatykitap baspasy, 2020.
9. İnformatika [Mätin] [Computer Science] : 6-synyp oqulygy / Qadyrqulov R.A., Nürmühanbetova G.K. – Almatykitap baspasy, 2020.
10. İnformatika [Mätin] [Computer Science]: 7-synyp oqulygy / Qadyrqulov R.A. [jәне t.b.] – Almatykitap baspasy, 2021.

11. Информатика [Мәтін] [Computer Science]: 7-сыноп оқулығы / Мұхамбетжанова С.Т. [jәне т.б.] – Алматы: «Атамұра», 2021.
12. Информатика [Мәтін] [Computer Science]: 7-сыноп оқулығы / Салғараева Г.І. [jәне т.б.] –Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ баспасы, 2021.
13. Qұлманов, Q. S. Bilim беру jüiesi terminologiasyn birizdendirudiñ ğylymi-praktikalyq мәseleleri (qazaq tilindegi mektep oqulyqtary negizinde [Elektrondy resurs] [Scientific and practical problems of unifying the terminology of the education system (based on school textbooks in the Kazakh language)] // <https://termincom.kz/articles/?id=159> (qaraldy: 19.02.2024)
14. Feng, Z., Jia, X. (2024). Education in China: An Introduction. In: Niancai, L., Zhuolin, F., Qi, W. (eds) Education in China and the World. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-5861-0_1
15. Galan, C. (2013). Language textbooks following the Meiji Restoration. Cipango - French Journal of Japanese Studies, 2. Retrieved from <http://journals.openedition.org/cjs/281>
16. Almaev, R., Antonov, V., Baishev, I., & Yanborisov, M. (2020). History School Textbooks Evolution In Russia. In I. Murzina (Ed.), Humanistic Practice in Education in a Postmodern Age, vol 93. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 33-44). European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.11.4>

Использование терминов в школьных учебниках, относящихся к области информатики

Б.Е. Кенес¹, М. Кочак², Ж.Е. Есполова³

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева
г. Астана, Республика Казахстан.

²Университет Памуккале
г. Денизли, Турецкая республика

³Университет Туран-Астана
г. Астана, Республика Казахстан.

*barysgul221196@gmail.com

Аннотация. Основным инструментом педагогов в сфере образования является учебник. Одним из требований к содержанию учебников является систематическое употребление терминов. Цель статьи – определить уровень использования в учебниках терминов, утвержденных государственной терминологической комиссией. В соответствии с этой целью в статье основные термины школьных учебников «Информационно-коммуникационные технологии» 4 класс, «Информатика» 5 класс, «Информатика» 6 класс, «Информатика» 7 класс (издательство «Алматы-кітап»), «Информатика» 7 класс (издательство «Атамұра»), «Информатика» 7 класса (Арман – П.В.) сравнивались с утвержденными терминами на сайте termincom.kz. В результате сравнения были выявлены следующие проблемы: в учебниках не используются термины, утвержденные в базе данных termincom.kz, а используются другие версии; некоторые термины в учебниках, относящиеся к области информатики, не включены в базу данных termincom.kz; русские термины в учебниках пишутся первыми, а казахские термины пишутся в скобках; использование одного термина в казахском языке вместо двух терминов, обозначающих разные понятия. Чтобы избежать подобных проблем, специалисты-терминологи и специалисты отрасли должны работать и утверждать термины совместно. При написании учебника авторы должны обратить внимание на утвержденные термины и выработать навык их использования. Если термин не может полностью описать понятие и значение, авторы должны внести свои предложения в государственную терминологическую комиссию. При экспертизе написанных учебников необходимо уделять особое внимание терминам, чтобы поддерживать базовое научное содержание по дисциплине.

Ключевые слова: термин, терминология, учебник, качество знаний, информатика

Usage of terms in school textbooks related to computer science

B.E. Kenges¹, M. Kocak², Zh.E. Yespolova³

¹Eurasian National University named after L. N. Gumilev
Astana, Republic of Kazakhstan

²Pamukkale University
Denizli, Republic of Turkey

³Turan-Astana University
Astana, Republic of Kazakhstan
*barysgul221196@gmail.com

Abstract. The main tool of teachers in the field of education is a textbook. Textbooks also have a great influence on quality education of the future generation. One of the requirements for the content of textbooks is the systematic use of terms. The purpose of the article is to determine the level of use of the terms approved by the state terminological commission in textbooks. According to this purpose, in the article the main terms of the school textbooks “Information and communication technologies” 4th grade, “Informatics” 5th grade, “Informatics” 6th grade, “Informatics” 7th grade (Almatykitap publishing house), “Informatics” 7th grade (Atamura publishing house), “Informatics” 7th grade (Arman – PV publishing house) were compared with the approved terms on the termincom.kz site, that is, in the Kazakh language termbase. As a result of the comparison, the following problems were identified: the approved terms related to the field of informatics in the termincom.kz database are not used in the textbooks, but other versions are used, some terms in the textbooks related to the field of informatics are not included in the termincom.kz database, the Russian language terms are written first in the textbooks, and the Kazakh terms are written in parentheses, the Russian language the use of one term in the Kazakh language instead of two terms denoting different concepts. In order to avoid such problems, terminologists and industry experts should work together and approve the terms. In the process of writing a textbook, authors should pay attention to fixed terms and develop the skill of using them. If the term cannot fully describe the concept and meaning, the authors should submit their proposals to the state terminological commission. When examining the written textbooks, it is necessary to emphasize the terms in order to preserve the basic scientific content of the subject.

Key words: term, terminology, textbook, quality of education, informatics

Материал баспаға 20.02.2024 келіп түсті.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыруда контекст негізіндегі тапсырмалардың маңызы

З.А. Жумагулова

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
abdrahmanovna@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі білім беру жүйесінің алдына қойылған мақсаттары ретінде жас ұрпаққа үздіксіз және терең білім беруді, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жан-жақты дамыған тұлға тәрбиелеуді атауға болады. Математикалық білім берудің басым бағыттарының бірі – пәнді оқыту процесінде негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру: білім алушылардың практикалық есептерді шешу үшін нақты өмірде үйренген математикалық білімдері мен дағдыларын пайдалануға дайындығы, сондай-ақ қажетті ақпаратты өз бетінше алуға және оны пайдалануға білуге ұмтылуы, яғни математикалық сауаттылықты қалыптастыру және дамыту. Мақалада функционалдық сауаттылықтың бір бағыты болып табылатын математикалық сауаттылықты қалыптастыруда білім алушылардың білімі мен тәжірибесіне байланысты нақты өмірлік жағдайды сипаттайтын контекст негізіндегі тапсырмалардың маңызы туралы баяндалған. Оқу процесінде контекст негізіндегі тапсырмаларды қолдану білім алушыларда берілген жағдайды талдау, түсіну және түсіндіру, шығару тәсілін таңдау дағдыларын қалыптастыруға, танымдық қызығушылығын арттыруға, оқушылардың математикалық оқу, қаржылық және ақпараттық сауаттылығын қалыптастыру мен дамытуға ықпал ететіні көрсетілген; мұндай тапсырмалардың халықаралық зерттеулерінде, Ұлттық бірыңғай тестілеу тапсырмаларында қолданылуы туралы жазылған. Сонымен қатар, контекст негізіндегі тапсырмалардың оқу процесінде қолдану аясын анықтау мақсатында «Контекст негізіндегі тапсырмалар» атты жүргізілген сауалнаманың талдау нәтижесі келтірілген.

Түйінді сөздер: математика, функционалдық сауаттылық, математикалық сауаттылық, жаттығулар жүйесі, контекст негізіндегі тапсырмалар.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Жумагулова З. А. Математикалық сауаттылықты қалыптастыруда контекст негізіндегі тапсырмалардың маңызы [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 29-37.

Кіріспе

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында негізгі орта білім берудің негізгі міндеттері ретінде білім алушылардың рухани-адамгершілік қасиеттерін, ғылым негіздері бойынша базалық білім жүйесін, дербес оқыту және жеке өзін-өзі дамыту және оқу, жобалау, зерттеу әрекеттерін жүзеге асыру дағдыларын, сыни және шығармашылық ойлауын, қоғамда өзін-өзі жүзеге асыру және өзара іс-қимыл жасау дағдыларын қалыптастыру және дамыту қажеттілігі атап көрсетілген [1].

Орта білім беру мазмұны білім алушылардың таным қабілеттерін дамытуды, алған білімдерін кез келген оқу және өмірлік жағдайда шығармашылықпен пайдалануды, негізгі және пәндік құзыреттіліктерді дамыту арқылы өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі басқаруға дайындығын қамтамасыз етуге бағытталған. Дәстүрлі білім беру үрдісін сақтай отырып, оның тәжірибелік және өмірлік компоненттерін жақсарту – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдарының бірі.

Функционалдық сауаттылық бұл білім алушылардың пән мазмұнын меңгеру барысында қол жеткізе алатын білім деңгейі және адамның қолданбалы білімге негізделген өмір мен қызметтің әртүрлі салаларындағы стандартты өмірлік мәселелерді шешу қабілеті екені белгілі.

Функционалдық сауаттылықтың бір бағыты математикалық сауаттылық болып табылады. Бұл білім алушының математикалық ойлау, тұжырымдау, қолдану және әртүрлі практикалық бағыттағы тапсырмаларды шешу үшін математикалық білімін қолдану қабілеті.

Математикалық сауаттылық құбылыстарды сипаттау, түсіндіру және болжау үшін математикалық ұғымдарды, фактілер мен құралдарды қолдануды көздейді. Бұл математиканың әлемдегі рөлін түсінуге, негізделген пікірлер білдіруге, белсенді шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Әдебиетке шолу

Математикалық білім берудің басым бағыттарының бірі – пәнді оқыту процесінде негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру: білім алушылардың практикалық есептерді шешу үшін нақты өмірде үйренген математикалық білімдері мен дағдыларын пайдалануға дайындығы, сондай-ақ қажетті ақпаратты өз бетінше алуға және оны пайдалана білуге ұмтылуы, яғни математикалық сауаттылықты қалыптастыру және дамыту.

Д. Пойа математикадағы есептердің рөлін қарастыра отырып, былай деп жазған: «Математиканы меңгеру нені білдіреді? Бұл стандартты ғана емес, сонымен қатар белгілі ойлау тәуелсіздігін, парасаттылықты, өзіндік ерекшелікті, тапқырлықты қажет ететін мәселелерді шеше білу» [2].

Математикалық есептер математика ғылымының да, математиканың оқу пәнінің де негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Математика курсында сюжеттік есептер маңызды рөл атқарады. Сюжеттік есептер деп мағыналар үшін белгілі бір сандық сипаттамаларды табу мақсатында кейбір өмірлік сюжетті (құбылыс, оқиға, процесс) сипаттайтын міндеттерді түсіну керек. Сюжеттік есептердің ішінде (міндетті емес математикалық) проблемалардың жоғары деңгейінде эвристикалық есептерге жатқызуға болатын бейнелі сипаттағы есептер бар. Олардың шешімі имиджге негізделген және есепте сипатталған жағдайды тұтас қабылдауды талап етеді [3].

Білім алушылардың білімі мен тәжірибесіне байланысты нақты өмірлік жағдайды сипаттайтын тапсырмалардың бірі – контекст негізіндегі тапсырмалар. Мұндай тапсырмалар білім алушыларды мәтіннен ақпарат алуға үйретуге көмектеседі, олардың ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады, бұл әрекетті саналы және кезең-кезеңімен орындауға мүмкіндік береді.

«Контекстік оқыту негізінде математиканы игеру барысында оқушылардың белсенділігін арттыру» атты мақалада оқушылардың қатысуы кез келген оқуда маңызды, өйткені оқу әрекеті тек білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың бойындағы әлеуетті дамыту деп көрсетілген. Мақалада баяндалған зерттеудің мақсаты – сабақ жоспарлары мен жұмыс парақтары түрінде контекстік оқыту және оқыту (CTL) негізінде 8-сынып оқушыларының оқу процесіне қатысу дәрежесін анықтау [4].

«Математикалық сауаттылық контекстік есептерді шешу тұрғысынан» атты мақалада математикалық білім мен математикалық есептерге байланысты математикалық сауаттылық қарастырылған. Осы мақалада баяндалған зерттеудің негізгі бағыты математикалық сауаттылық (контекстік есептер) есептерін шешудің бастапқы нүктесі болып табылатын математикалық білім мен математикалық сауаттылық арасындағы байланысты анықтау болған. Контекстік және контекстік емес есептерді, сондай-ақ қолданылатын стратегияларды шешудің сәттілігін талдау математикалық білім мен математикалық сауаттылық арасындағы байланыс күрделі екенін көрсеткен: көп жағдайда оқушылар контекстік емес есептерді шығарғаны анықталған [5].

Контекст негізіндегі тапсырмалар халықаралық зерттеулер (PISA, TIMSS), Ұлттық бірыңғай тестілеу (әрі қарай – ҰБТ) материалдарында кеңінен қолданылады.

PISA-дағы математикалық сауаттылық әртүрлі практикалық контекст негізіндегі тапсырмаларды шешуге қажет адамның математикалық ойлау, математиканы тұжырымдау, қолдану және түсіндіру қабілеті ретінде анықталады. Тапсырмаларды орындау барысында білім мен дағдылар жеке тексерілмейді, көп жағдайда математика курсының ғана емес, сонымен қатар жаратылыстану, физика және т.б. мектеп пәндерінің әртүрлі тақырыптары бойынша білімі мен дағдыларын қолдануды қажет етеді.

PISA-2022 зерттеуінің қорытындысы бойынша Қазақстанда математика бойынша білім алушылардың 50%-ы 2-деңгейдің (қарапайым жағдайды математикалық түрде қалай көрсетуге болатынын тікелей нұсқаусыз түсіндіру және анықтау) тапсырмаларын орындай алды, 1,6%-ы жоғары 5-6-деңгейге (күрделі жағдаяттарды математикалық модельдеуге, сондай-ақ есептерді шешудің сәйкес стратегияларын таңдауға, салыстыруға және бағалауға қабілетті) қол жеткізді [6].

2022 жылы өткен ҰБТ барысында «Математика» пәнінен берілген *тест тапсырмаларының саны* – 40, оның бесеуі бір контекстіге негізделген тапсырмалар. Яғни, мұндай тапсырмалар жалпы тест тапсырмаларының 12,5%-ын құрайды.

ҰБТ-2022 қорытындысына жүргізілген талдау нәтижесі бойынша контекст негізіндегі тапсырмаларды орындауда түлектердің көрсеткен білімінің орташа деңгейі 47-ге тең, бұл мән барлық тақырыптарды орындаудың орташа балынан 19-ға кем [7].

Материалдар мен әдістер

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға арналған тапсырмалар білім алушылардың шығармашылық қабілеттері мен танымдық қызығушылықтарын дамытатын әртүрлі математикалық материалдармен таныстыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, оқушылардың пән бойынша білімін бекіту мен тереңдету, практикалық дағдыларын қалыптастырумен қатар олардың түрлі иллюстрациялармен жұмыс жасауын көздейді.

Математиканың мектеп курсына оқыту процесінде осы міндеттерді жүзеге асыруда жаттығулар жүйесі ерекше рөл атқарады, оның ішінде білім алушылардың математикалық сауаттылығын қалыптастыру мен дамыту және математиканы басқа пәндермен интеграциялау бойынша жұмысты ұйымдастырудың бір әдісі ретінде практикаға бағытталған тапсырмалар мен контекст негізіндегі тапсырмалардың маңызы зор.

Зерттеу мектептегі математикалық сауаттылықты дамыту бойынша, атап айтқанда контекст негізіндегі тапсырмаларды оқу процесінде қолдану аясын анықтау мақсатында педагогтер арасында «Контекст негізіндегі тапсырмалар» тақырыбында сауалнама жүргізілді.

Сауалнамада төмендегідей сұрақтар берілді:

1. *Контекст негізіндегі тапсырмалардың айрықша ерекшеліктерін атаңыз (жауаптың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін).*

- шыққан нәтиженің маңыздылығы
- контекст негізіндегі тапсырмалар білім алушылардың танымдық ынталануын қамтамасыз етеді
- тапсырма шарты сюжет, жағдай немесе проблема ретінде тұжырымдалған
- тапсырмадағы ақпарат пен деректер нысандарды тануды қажет ететін әртүрлі формада ұсынылуы мүмкін
- тапсырманы орындау кезінде алынған нәтиженің қолдану аясын көрсету (айқын немесе айқын емес)
- тапсырма құрылымы бойынша стандартты емес

2. *Контекст негізіндегі тапсырмаларды оқу процесінде қолданасыз ба?*

- әруақытта
- кейде
- қолданбаймын

3. *Оқу процесінде контекст негізіндегі тапсырмалардың қандай түрлері қолданылады (жауаптың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін)?*

- пәндік
- пәнаралық
- практикалық

4. *Контекст негізіндегі тапсырмаларды қайдан аласыз (жауаптың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін)?*

- өзім құрастырамын
- әртүрлі дереккөздерден аламын

5. *Контекст негізіндегі тапсырмаларды құруда қандай қиындықтар туындайды (жауаптың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін)?*

- қиындықтар болмайды
- тақырыпты анықтауда
- мәтінді құрастыруда
- сұрақтарды қоюда (нұсқаулықтар беруде)
- дескрипторларды құрастыруда
- дәстүрлі есептерден контекст негізіндегі тапсырмаларды құрастыруда
- басқа

6. *Дайын контекст негізіндегі тапсырмаларды алатын дереккөздерді атаңыз (жауаптың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін).*

- халықаралық зерттеулер тапсырмалары
- ҰБТ тапсырмалары
- әріптестер құрастырған тапсырмалар
- Интернет
- оқу әдебиеттері
- олимпиада тапсырмаларының жинақтары
- басқа

Зерттеу барысында контекст негізіндегі тапсырмалардың оқу процесінде қолданылуына салыстырмалы талдау, аналитикалық зерттеулер әдістері қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Сауалнама Google формада жүргізілді. Сауалнамаға республикамыздың бар аймағы қамтылып, барлығы 3 785 математика пәнінің мұғалімдері қатысты, бұл осы пән бойынша барлық мұғалімдердің 13,2%-ын береді.

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің:

- еңбек өтіліне қарай сипаттамасы: еңбек өтілі 5 жылға дейінгі педагогтер 18,9%-ды, 5-10 жыл – 15,5%-ды, 10-20 жыл

– 25,2%-ды, 20 жыл және одан жоғары
– 25,2%-ды;

- *біліктілігіне қарай сипаттамасы:* педагог-шебер 1,2%-ды, жоғары санаттағы мұғалімдер 1,3%-ды, педагог-зерттеуші 18,6%-ды, педагог-сарапшы 23,9%-ды, педагог-модератор 27%-ды құрады.

Мектептің математика курсындағы дәстүрлі тапсырмалар мен контекст негізіндегі тапсырмалардың мазмұны білімнің бірдей элементтерін игеруді бақылауға бағытталған. Алайда дәстүрлі тапсырмаларды орындау үшін белгілі бір білім, біліктер мен дағдыларды қажет етеді, ал контекст негізіндегі тапсырмаларда оқу материалы күнделікті өмірмен байланыстырылып, басты назар математиканың

практикалық қолданылуына назар аударылады. Сондықтан да контекст негізіндегі тапсырмалардың дәстүрлі тапсырмалардан өзіндік айырмашылықтары бар.

Сауалнамада берілген «Контекст негізіндегі тапсырмалардың айрықша ерекшеліктерін атаңыз» деген сұраққа респонденттердің 54%-ы контекст негізіндегі тапсырмалар білім алушылардың танымдық ынтасын арттыруында, 34%-ы тапсырмадағы ақпарат пен деректер нысандарды тануды қажет ететін әртүрлі формада ұсынылуында, 32%-ы тапсырма шартының сюжет, жағдаят немесе проблема ретінде тұжырымдалуында, 30%-ы шыққан нәтиженің маңыздылығында деп көрсеткен (1-сурет).

1-сурет – Контекст негізіндегі тапсырмалардың ерекшеліктері

Оқу процесінде контекст негізіндегі тапсырмаларды пайдалану оқу материалын өмірлік жағдаяттармен байланыстырып, оның практикалық бағытын көрсетуге, білім алушыларды оқуға ынталандырады және оларға математиканың

күнделікті өмірдегі маңыздылығын бағалауға мүмкіндік береді.

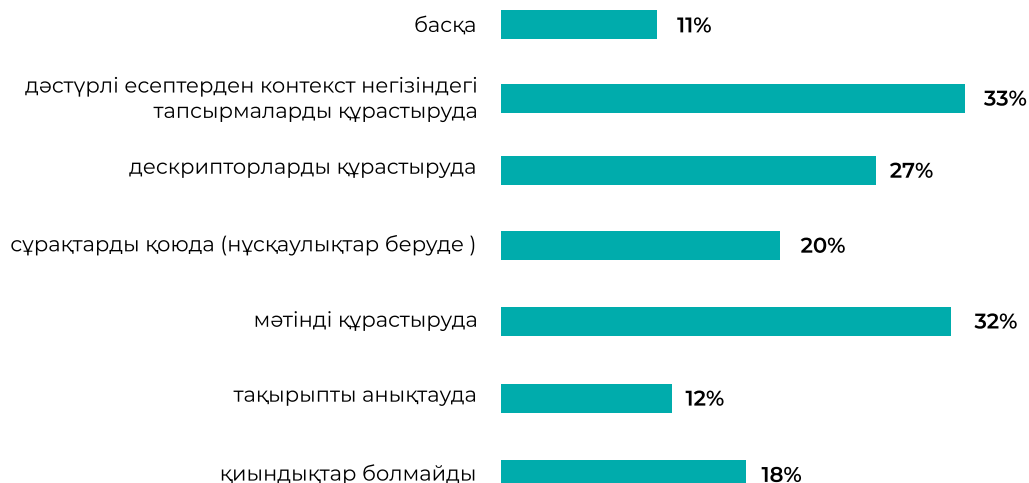
Сауалнамада «Контекст негізіндегі тапсырмаларды оқу процесінде қолданасыз ба?» деген сұраққа респондент-

тердің 17,8%-ы әруақытта, 79%-ы кейде қолданатынын, ал 3,2%-ы қолданбайтынын айтқан.

Контекст негізіндегі тапсырма мазмұны алдымен оқу бағдарламасына сәйкес болуы қажет. Мұндай тапсырмаларды құрастыру барысында онда қолданылатын терминдердің білім алушыға таныс болуына немесе түсіндірме үшін сілтеменің көрсетілуіне; мазмұнында білім алушыны қызықтыратындай жаңалықтардың болуына; сұрақтарының арасында жүйелі байланыстың болуына; тапсырма мәтіннен ғана

емес иллюстрациядан тұруына және т.б. назар аударылуы керек.

Сауалнамада қойылған «Контекст негізіндегі тапсырмаларды құрастыруда қандай қиындықтар туындайды?» деген сұраққа респонденттердің 32%-ы қиындықтар тапсырма мәтінін құрастыруда, 27%-ы дескрипторларды анықтауда, 20%-ы сұрақтар қоюда (нұсқаулықтар беруде), 33%-ы дәстүрлі есептерден контекст негізіндегі тапсырмаларды құрастыруда деп көрсетсе, 18%-ы қиындықтар болмайтынын айтқан (2-сурет).

2-сурет – Контекст негізіндегі тапсырмаларды құрастыруда туындайтын қиындықтар

Сонымен қатар, контекст негізіндегі тапсырмаларды респонденттердің 60,2%-ы интернеттен, 53,3%-ы ҰБТ-ы тапсырмаларынан, 37%-ы халықаралық зерттеулер жинақтарынан алатынын, ал 23,9%-ы өздері құрастыратынын анықталды.

Сауалнаманы талдау нәтижесінде білім алушылардың математикалық сауаттылығын қалыптастыруда контекст негізіндегі тапсырмалардың ерекшеліктері көрсетілді, оларды құрастыру барысында

туындайтын қиындықтар анықталды. Сонымен қатар, жасалған талдау контекст негізіндегі тапсырмаларды оқу процесінде кеңінен қолдану қажет екенін көрсетеді.

Қорытынды

Контекст негізіндегі тапсырма мазмұны алдымен оқу бағдарламасына сәйкес болуы қажет. Мұндай тапсырмаларды құрастыру барысында онда қолданылатын тер-

миндердің білім алушыға таныс болуына немесе түсіндірме үшін сілтеменің көрсетілуіне; мазмұнында білім алушыны қызықтыратындай жаңалықтардың болуына; сұрақтарының арасында жүйелі байланыстың болуына; тапсырма мәтіннен ғана емес иллюстрациядан тұруына назар аударылуы керек.

Математиканың тапсырма мәтнінде басқа пәндердегі немесе күнделікті нақты өмірдегі жағдайлар баяндалуы, әртүрлі пәндік салалардың негізінде құрастырылуы мүмкін. Бұл орайда білім алушыларға әртүрлі контекст беру маңызды.

Контекст негізіндегі тапсырма білім алушылардан есептеулер жүргізуді ғана емес, сонымен қатар өз жауаптарын негіздеуі қажет. Осы орайда оқушылар өз қадамдарын түсіндіру үшін дәлелдер келтіруі керек. Бұл өз алдына білім алушылардың логикалық ойлау қабілетінің дамуына ықпал етеді.

Контекст негізіндегі тапсырманы орындау барысында білім алушыларда берілген жағдайды талдау, түсіну және түсіндіру, шығару тәсілін таңдау дағдылары қалыптасады; білім алушылардың танымдық қызығушылығы артады, математикалық, оқу, қаржылық, ақпараттық сауаттылығы дамиды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [Электронды ресурсы] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (қаралған күні 05.01.2024)
2. **Пойа, Д.** Математическое открытие. – М.: Наука, 1979.
3. **Абылкасымова, А. Е.** Теория и методика обучения математике: Дидактико-методические основы обучения математике [Текст]. Учебное пособие. – Алматы. Мектеп, 2013. – 224 с.

4. **Mentari, W. N., & Syarifuddin, H.** (2020, May). Improving student engagement by mathematics learning based on contextual teaching and learning. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1554, No. 1, p. 012003). IOP Publishing.
5. **Manfreda Kolar, V., & Hodnik, T.** (2021). Mathematical Literacy from the Perspective of Solving Contextual Problems. *European Journal of Educational Research*, 10(1), 467-483.
6. OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
7. Статистические данные ЕНТ [Электронный ресурс] // https://testcenter.kz/en/stats/statisticheskie-dannye-ent/?PAGEN_1=2 (дата обращения 01.02.2024)

References

1. Мектепке деінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [Электронды ресурсы] [Order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022 No. 348 on approval of State mandatory standards of preschool education and training, primary, basic secondary, general secondary, technical and professional, post-secondary education] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (qaralğan küni 05.01.2024)
2. **Poja, D.** *Matematicheskoe otkrytie* [Mathematical discovery]. – М.: Наука, 1979.
3. **Abylkasymova, A. E.** *Teoriya i metodika obucheniya matematike: Didaktiko-metodicheskie osnovy obucheniya matematike* [Theory and methodology of teaching mathematics: Didactic and methodological foundations of teaching mathematics] [Tekst]. *Uchebnoe posobie*. – Алматы. Мектеп, 2013. – 224 s.
4. **Mentari, W. N., & Syarifuddin, H.** (2020, May). Improving student engagement by mathematics learning based on contextual teaching and learning. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1554, No. 1, p. 012003). IOP Publishing.
5. **Manfreda Kolar, V., & Hodnik, T.** (2021). Mathematical Literacy from the Perspective of Solving Contextual Problems. *European Journal of Educational Research*, 10(1), 467-483.
6. OECD (2023), PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
7. *Statisticheskie dannye ENT* [Statistical data Unified national testing] [Elektronnyj resurs] // https://testcenter.kz/en/stats/statisticheskie-dannye-ent/?PAGEN_1=2 (data obrashcheniya 01.02.2024)

Значение контекстных задач в формировании математической грамотности

З. А. Жумагулова

Национальная академия образования имени И. Алтынсарина
г. Астана, Республика Казахстан
abdrahmanovna@mail.ru

Аннотация. Целями современной системы образования являются непрерывное и углубленное образование молодого поколения, воспитание всесторонне развитой личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Одним из приоритетных направлений математического образования является формирование основных компетенций в процессе преподавания предмета: готовности обучающихся использовать полученные математические знания, а также выработать стремление самостоятельно находить необходимую информацию и уметь ею пользоваться, то есть сформировать и развить математическую грамотность. В статье изложено значение контекстных задач, описывающих реальную жизненную ситуацию, связанную со знаниями и опытом учащихся, в формировании математической грамотности, которая является одним из направлений функциональной грамотности. Использование контекстных задач в образовательном процессе способствует формированию у обучающихся умений анализировать, понимать и объяснять заданную ситуацию, выбирать способ вывода результатов, повышать познавательный интерес, формировать и развивать математическую, учебную, финансовую и информационную грамотность. Изложено об использовании таких заданий в международных исследованиях, в заданиях ЕНТ. Кроме того, с целью определения сферы применения контекстных задач в образовательном процессе представлены результаты опроса «Контекстные задачи».

Ключевые слова: математика, функциональная грамотность, математическая грамотность, система упражнений, контекстные задачи.

The importance of contextual tasks in the formation of mathematical literacy

Z. A. Zhumagulova

National Academy of Education named after Y. Altynsarin
Astana, Republic of Kazakhstan
abdrahmanovna@mail.ru

Abstract. The goals of the modern education system are continuous and in-depth education of the young generation, upbringing of a comprehensively developed personality on the basis of national and universal values. One of the priority directions of mathematics education is the formation of basic competencies in the process of teaching the subject: the readiness of students to use the obtained mathematical knowledge and skills in real life to solve practical problems, as well as the desire to independently obtain the necessary information and be able to use it, that is, the formation and development of mathematical literacy. The article outlines the importance of contextual tasks describing a real-life situation related to students' knowledge and experience in the formation of mathematical literacy, which is one of the directions of functional literacy. The use of contextual tasks in the educational process contributes to the formation of students' skills to analyze, understand and explain a given situation, to choose the way

of deriving results, to increase cognitive interest, to form and develop mathematical, educational, financial and information literacy. The use of such tasks in international studies, in UNT tasks is described. Besides, in order to determine the scope of application of contextual tasks in the educational process, the results of the survey “Contextual tasks” are presented.

Keywords: mathematics, functional literacy, mathematical literacy, exercise system, contextual tasks.

Материал баспаға 05.02.2024 келіп түсті.

Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі

Ж. К. Нурбекова¹, Н. Әденбек^{*2}

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*naziko_95.91@mail.ru

Аңдатпа. Әлеуметтік және адам өмірінің әртүрлі аспектілерін цифрландыру ақпараттық технологиялар саласындағы жасанды интеллект бағытының артуымен сипатталады. Алдағы уақытта жасанды интеллектке байланысты құзыреттер кез келген кәсіптің мамандары үшін үлкен сұранысқа ие болады. Осыған байланысты ғалымдар мен педагогтер арасында мектепте жасанды интеллект негіздерін оқыту мәселесінің өзектілігі артып келеді. Сонымен қатар қазіргі таңда ҰБТ (Ұлттық Біріңғай тестілеу) сұрақтарына да жасанды интеллект негіздері бойынша сұрақтардың кіріктіріліуіне байланысты бұл тақырып зерттеуді қажет етеді. Бұл мақалада мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқыту мазмұны қарастырылып, талдау жасалынды. Қазіргі білім беру жүйесінде орта буын оқушыларын оқыту кезінде мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі қаншалықты деңгейде екенін анықталды. Зерттеу барысында мектептің 20 информатика пәні мұғалімдерінен және 40 оқушыдан сауалнама алынып, талданды. Зерттеу нәтижесі бойынша оқушыларда жасанды интеллект негіздері бойынша білім деңгейлері қарастырылып, олардың қызығушылықтарының жоғары деңгейде екені көрсетілді. Сонымен қатар мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі анықталып, жасанды интеллект негіздерін оқытуда көбінесе жобалық тапсырмалардың енгізілуі керек екендігі айқындалды.

Түйінді сөздер: мектеп информатикасы, жасанды интеллект негіздері, цифрлық технология, оқу бағдарламасы, оқыту

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Нурбекова, Ж. К., Әденбек, Н. Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 38-51.

Кіріспе

Қазіргі қоғамды цифрлық технологияларсыз елестету мүмкін емес, олар қарқынды дамып, адамның еңбек және өмір сүру жағдайларын айтарлықтай өзгертеді. Бұл технологияларды әзірлеуде жасанды интеллект теориялық және қолданбалы әзірлемелердің негізгі бағыттардың бірі болып табылуда. «Интеллекті деген – тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктері мен ресурстарының кешенді сипаты» [1] деп Сартаева атап өткендей қазіргі уақыт-

та жасанды интеллект көптеген салаларда қолданылады. Сондықтан жасанды интеллект негіздерін білу біздің өміріміз бен мансаптық дамуымыз үшін маңызды бола түсуде. Жасанды интеллект, деректер мен аналитиканы, сондай-ақ машиналық оқытуды тиімді пайдалану оқытушыларға оқыту процесін қызықты өтуге мүмкіндік береді. Осы қызықты жаңа технологиялардың пайда болуы мұғалім рөлінің маңыздылығын арттырады — технология оның мүмкіндіктерін кеңейтеді, бірақ оны алмастыра алмайды. Жасанды интел-

лект негіздері оқытушылар қызметінің тиімділігін арттыруға және оқушыларды оқыту және дамыту үшін мінсіз жағдай жасауға арналған. Мәселен, мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқыту маңызды тақырып болып табылады. Оқушыларды осы жасанды интеллект әлеміне енгізу олардың қалай жұмыс істейтінін және оны әртүрлі салаларда қалай қолдануға болатынын түсінуге көмектеседі [4].

Мектептегі жасанды интеллект негіздерін оқытудың артықшылықтарының бірі – жасанды интеллект негіздерін түсіну оқушыларға өзгермелі әлемге бейімделуге және еңбек нарығында сұранысқа ие болатын дағдыларды дамытуға көмектеседі және сыни тұрғыдан ойлауды дамытты. Сонымен қатар этикалық мәселелер, құпиялылық және деректер қауіпсіздігі мәселелері сияқты жасанды интеллекттің әртүрлі аспектілерін талдауды және бағалауды үйренеді. Инженерия, медицина және қаржы сияқты көптеген кәсіптер қазірдің өзінде жасанды интеллектті кеңінен қолданады және бұл кәсіптер болашақта жасанды интеллектті қолдануды арттырады. Сонымен қатар, жасанды интеллект негіздерін оқыту оқушыларды машиналық оқыту және нейрондық желілер сияқты күрделі тақырыптарды үйренуге ынталандыруы мүмкін. Бұл технологияларды автоматты үлгіні тану жүйелерін құру, нәтижелерді болжау үшін пайдалануға болады. Ақырында, жасанды интеллект негіздерін үйрету оқушыларға болашақ мансабына қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі. Қазіргі уақытта көптеген компаниялар мен ұйымдар жасанды интеллект мамандарын іздеуде, сондықтан жасанды интеллект негіздерін білу студенттерге жұмыс іздеуде артықшылық бере алады. Осылайша, мектеп информатикасындағы жасанды интеллект негіздерін оқыту оқушыларды болашақ технология сын-қатерлері мен мүмкіндіктеріне дайындау үшін қажет. Дегенмен қазіргі таңда осы жасанды интеллекттің көптеген мүмкіндіктеріне қарамастан «мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі» деген сұрақ өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл

мақаланың мақсаты осы мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі туралы пікірлерді айқындау болып табылады.

Әдебиеттерге шолу

Алғаш интеллект сөзі ұлы ойшыл Платонның еңбектерінде ақыл деген мағынада қолданды. «Оны адамның идеялар әлемімен танысып, іске асырушы тетігі, жанның ақылға қонымды тетігі» [3].

Платонмен қатар Аристотель, Ж. Бальсағұн, Әл-Фараби және т.б. ойшылдар да интеллекті терминін өз еңбектерінде ақыл ой, жақсы мінез-құлық, мәңгілік, белсенділік мағыналарында жазады. Әрине әр түрлі мағына болғанымен түпсанада ізгілік, позитивті, жағымды эмоциялардан тұратын сөз ретінде қабылданды. Мектеп оқулықтарында Жасанды интеллект (ЖИ) – адамдардың құзыретіндегі ерекше шығармашылық әрекеттерді орындайтын интеллектуалды машина деп қарастырылады [2].

Сондай-ақ ЖИ термині ғылым мен зияткерлік машиналарды жасау технологиясын білдіреді. 20-ғасырдың бірінші жартысында фантастика әлемге жасанды интеллект роботтар деген ұғымды ұсынды. Барлығы «Оз сиқыршысы» фильміндегі «жүрексіз» Темір адамнан басталып, «Метрополисте» Мария бейнесін сомдаған гуманоид роботпен жалғасты. 1950 жылдарға қарай бізде жасанды интеллект (немесе AI) тұжырымдамасы бар ғалымдар, математиктер және философтар буыны пайда болды, олардың санасына мәдени түрде сіңеді. Сондай адамдардың бірі жасанды интеллекттің математикалық мүмкіндіктерін зерттеген жас британдық полимат Алан Тьюринг болды. Тьюринг адамдарға проблемаларды шешу және шешім қабылдау үшін қолда бар ақпаратты, сондай-ақ себептерді пайдалануды ұсынды, сондықтан машиналар неге дәл солай істей алмайды? Бұл оның 1950 жылғы «Есептеу машиналары және интеллект» мақаласының логикалық негізі болды, онда ол интеллектуалды ма-

шиналарды қалай жасау керектігін және олардың интеллектін қалай тексеру керектігін талқылады. Ең алғаш бұл анықтаманы 1956 жылы америкалық ғалым Джон Маккарти ұсынды. «Artificial intelligence» сөз тіркесіндегі «intelligence» сөзі «саналы түрде ойлана алу білігі» деген мағынаны береді. 1950 жылы ағылшын ғалымы Алан Тьюринг «Машина ойлана ала ма?» атты мақала жазды, онда машинаны Тьюринг сынағының атауын алған адамның ұтымдылық тұрғысынан салыстыру сәтін анықтауға болатын процедураны сипаттайды [5].

А. М. Жұмабаева жасанды интеллекттің ең пайдалы тұсы «білімді өз бетімен алу және ұсыну; ақпараттық коммуникациялық пәндік ортаның қызмет ету жағдайында оқу әрекеті режимін өз бетімен таңдау; оқытудың ұйымдастыру формалары мен әдістерін өз бетімен таңдау, ... ақпараттандыру жағдайында сабақ ету формасын үйренушінің дамуы, интеллектуалдық әлеуеті қалыптасуы үшін зерттеу, өлшеу, моделдеумен етене таныс болуы тиіс» - дейді [6].

Сонымен ғылыми мақалалармен оқулықтарды зерттеу нәтижесінде жасанды интеллекттің мектепте білім беруде маңызды рөл атқаратыны анықталды.

Қазіргі таңда көптеген елдер оқушыларды цифрлық болашаққа дайындау және олардың технологиялық сауаттылығын арттыру мақсатында мектеп бағдарламасына жасанды интеллект негіздерін енгізуді бастап кеткен. Олардың кейбіреулерін атап өтетін болсақ, мәселен Ұлыбританияда 2014 жылы бес жастан асқан балаларға арналған мектеп бағдарламасына жасанды интеллект негіздерін оқыту енгізілді. Сонымен қатар Финляндия 2018 жылы бастауыш және орта мектептерге жасанды интеллект бойынша білім беру енгізілді. Ал Канада болса жасанды интеллектті мектеп бағдарламаларына енгізу үшін зерттеу жұмыстарын және пилоттық жобаларды жүргізуде. Сондай-ақ Қытай еліндегі мектептерде жасанды интеллект негіздері бойынша білім беруді

белсенді дамытуда. 2018 жылы «Қытайдағы жасанды интеллекттің дамуы туралы есеп» жарияланды, бұл тақырыпты білім беру бағдарламаларына енгізудің маңыздылығын көрсетті. АҚШ тағы мектептерде жасанды интеллектті оқытады. Мысалы, Microsoft компаниясы мектеп оқушыларына арналған жасанды интеллект негіздерін үйрету бағдарламасын әзірледі. Оңтүстік Кореяға келетін болсақ студенттердің жасанды интеллектке және оның қолданбаларына қызығушылықтарын арттыру мақсатында арнайы бағдарламалар мен конкурстар өткізілгені белгілі. Ал біздің елге келетін болсақ, Қазақстанда білім беру жүйесі заманауи трендтер мен технологиялық дамуларға бейімделу жөніндегі ұмтылыстарды көрсетіп, соңғы жылдары STEM білімін және бағдарламалау дағдыларын нығайтуға баса назар аударуда. Жасанды интеллект негіздерін оқыту мұндай білім берудің табиғи кеңейтіліуі болып табылады. Қазақстанның білім беру жүйесінде жасанды интеллект негіздерінің оқытылуы соңғы онжылдықта, әсіресе 2020 жылдардан бастап белсенді түрде қарастырылуда. Жасанды интеллект негіздері жалпы орта білім беру деңгейінің 10-сыныбында қоғамдық гуманитарлық бағытында және 11-сыныпқа арналған жаратылыстану-математика бағытындағы «Информатика» пәнінен жаңартылған мазмұн бойынша үлгілік оқу бағдарламасында орын алған. ҚР БҒМ министрлігі ұсынған оқулықтар қатарына кіретін жаратылыстану-математика бағытының 11-сыныбына арналған информатика оқулығында «Жасанды интеллект» бөлімін меңгеруге 16 параграф бөлінген [7]. «Жасанды интеллект» бөлімі жасанды интеллект түсінігі, қарапайым нейрон моделін құру, жасанды интеллектті қолдану саласы, жасанды интеллектті жобалау, жасанды интеллектті әзірлеу туралы тақырыптарды қамтиды.

Ал 10-сыныпқа арналған қоғамдық – гуманитарлық бағытындағы оқулықта «Жасанды интеллект және Blockchain технологиясы» бөлімінде меңгеруге 8 параграф бөлінген. Авторлар «Жасанды интеллект және Blockchain технологиясы» бөлімін оқытуда машиналық оқыту принциптері,

нейронды желілердің жұмысы және ұйымдастыру принциптері, жасанды интеллектіні қолдану саласы, Blockchain технологиясы туралы тақырыптарды енгізген [8].

Қазіргі таңда жасанды интеллект негіздері Ұлттық біріңғай тестілеу сұрақтарына енгізілу себепті мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін әртүрлі мазмұнды оқулықпен оқытуға байланысты тестілеу кезінде оқушыларға біршама қиындықтар туғызады.

Жоғарыдағы оқулықтардың салыстырмалы талдауымен ҰБТ пәндерінің қатарына информатика пәнінің енгізілуіне байланысты анықталған қарама-қайшылықтар информатика пәнінің мазмұнын, соның ішінде жасанды интеллект негіздері бойынша оқу материалдарын жүйелендіру қажеттігін көрсетеді.

Жасанды интеллектті мектепте оқыту туралы шетелдік зерттеулердің көптеген нәтижелері туралы жарияланымдар бар. Мұнда бірнеше мысалдар келтірілген:

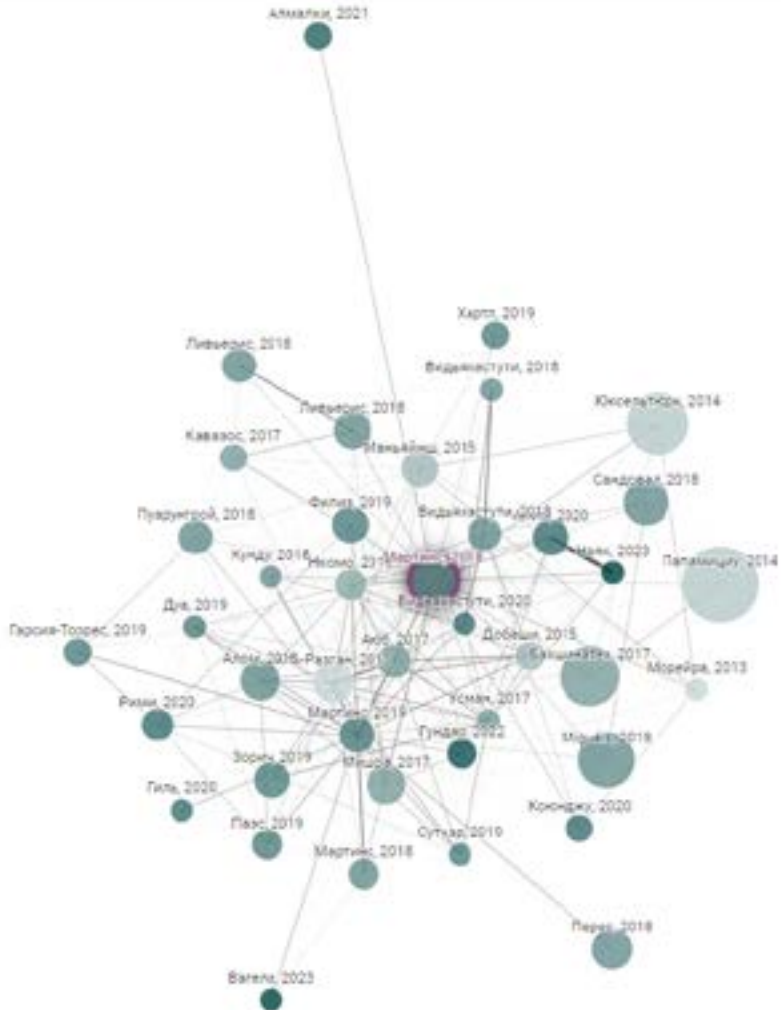
Бірінші жарияланымда мектептерде AI оқытудың мүмкіндіктері мен мәселелері талқыланып, мектеп информатикасының оқу жоспары аясында AI оқыту бойынша ұсыныстар берілсе [9], екінші жарияланымда білім беруде AI қолдану бойынша ағымдағы зерттеулерге шолу жасалынған, соның ішінде жеке оқыту және студенттердің жұмысын автоматты түрде бағалау үшін AI қолдану көрсетілген [10].

Білім берудегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен қиындықтары атты кітапта білім беруде жасанды интеллектті қолданудың әртүрлі зерттеулері мен мысалдары, соның ішінде оны мектеп информатикасында қолдану келтірілген. Бұл кітапта сонымен қатар білім беруде жасанды интеллекттің қолдану мүмкіндіктері мен қиындықтарын талқыланған [11].

Connected papers.com құралдарының көмегімен жасалынған контенттік тал-

дау жүргізу барысында деректерді талдау барысында «Білім беру саласындағы жасанды интеллект» тақырыбы бойынша 2014-2023 жылдар аралығындағы зерттеу мақалалары қарастырылды. 1-суретте ұсынылған диаграммада мақалалар арасындағы байланыс пен мақалалардың салмақтық үлесі көрсетілген. Зерттеу барысында 2019 жылдары жасанды интеллект білім беру мен педагогикадағы жетілдіру мен инновациялық дамудың қозғаушы күші ретінде, жасанды интеллектті білім беруде қолдануды қамтитын мақалалар зерделенді. Сонымен қатар 2020 жылдары жасанды интеллект жалпы білім берудің инновациялық мазмұнының құрамдас бөлігі ретінде: әлемдік тәжірибе мен отандық перспективаларды талдау, білім берудегі жасанды интеллектті қолданудың қаржылық салдары мен болашағы сияқты мәселелері туралы мақалалар қарастырылды. Бұл жыл өткен сайын білім беру саласындағы жасанды интеллекттің өзектілігі арта түскенін көрсетеді. Білім мен техниканың күн санап қарқынды дамып тұрған заманында оқу үдерісінде жасанды интеллект негіздерін қолдану болашақтың кемел, айқын боларын айқындайды. Білім беру ұйымдарында оқытылып отырған жасанды интеллект негіздері білім алушыға жаңа дүниенің жарық көріп, өз интеллектуалын арттыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект жұмысы екі бағытқа бөлінеді. Сонымен бірінші бағыт адамның интеллектуальды әрекетінің өнімін қарастырады, оның құрылысын меңгереді (есептерді шешу, теоремаларды дәлелдеу, ойындар) және бұл өнімдерді қазіргі техника көмегімен жасайды. Жасанды интеллектінің екінші бағыты интеллектуальды іс-әрекетінің нейрофизиологиялық және психологиялық механизмі туралы мәліметтерді, дәлірек айтқанда адамның саналы іс-әрекетін қарастырады. Осының негізінде біз жасанды интеллекттің адамзат үшін қаншалықты маңызды екенін айқын көреміз. Ал ол білімді жас ұрпаққа игерту келешектің кемел болатынын айқындайды.

- 2013-2015 жылдар аралығындағы зерттеу мақалалары
- 2017-2021 жылдар аралығындағы зерттеу мақалалары
- 2022-2023 жылдар аралығындағы зерттеу мақалалары

1-сурет. «Білім беру саласындағы жасанды интеллект» тақырыбы бойынша 2014-2023 жылдар аралығындағы зерттеу мақалалары

Материалдар мен әдістер

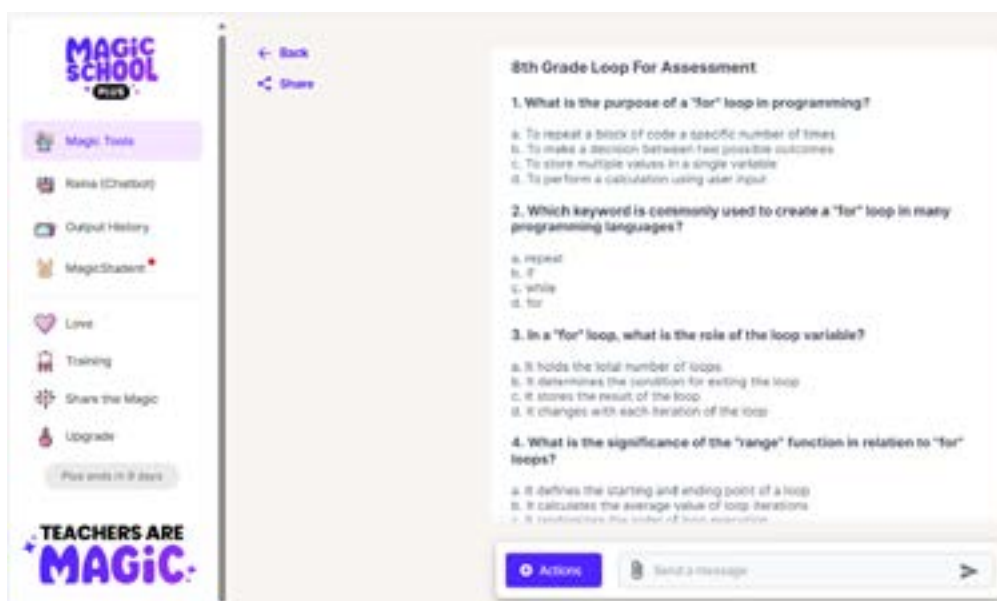
Қазіргі таңда жасанды интеллект оқыту процессінде оқыту нысаны және оқы-

ту құралдары ретінде екі жағдайда да әсер етеді. Жасанды интеллект құралдарымен сабақты тиімді әрі қызықты етіп жүйелеуге, педагогикалық іс-әрекеттерді

оңтайландыруға болады. Оқыту барысында тиімділігі анықталған бірнеше оқыту құралдарын қарастырайық. Мысалы:

MagicSchool.ai-контент генераторын пайдаланып тақырыпқа арналған сұрақтарды құрастыру тәжірибесін қарастырсақ болады. Бұл генератор тестерді құрастыра отырып, геймификация арқылы оқушы-

ны назарын сабаққа ынталандыруға, топтық жұмыс арқылы оқушылар арасында ынтымақтастық ахуал қалыптастыруға, сәйкестендіру тапсырмалары арқылы оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпалын тигізеді. Бұл құралды қолданудың шектеулігі қазақ тілі қолжетімді емес.

Teacher tools AI- контент генераторын пайдаланып тақырыпқа арналған сабақ жоспарын құрастырсақ болады. Бұл генератор сабақ жоспарынан тыс викториналық сұрақтар, тақырыпта арналған мәтіндік материалдар құрастыруға қолжетімді.

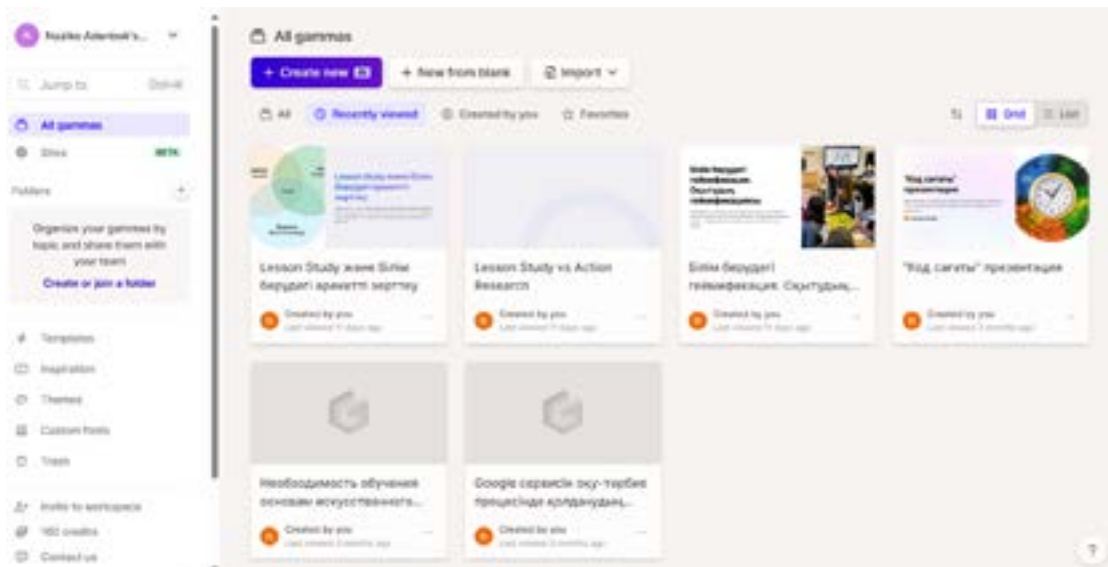
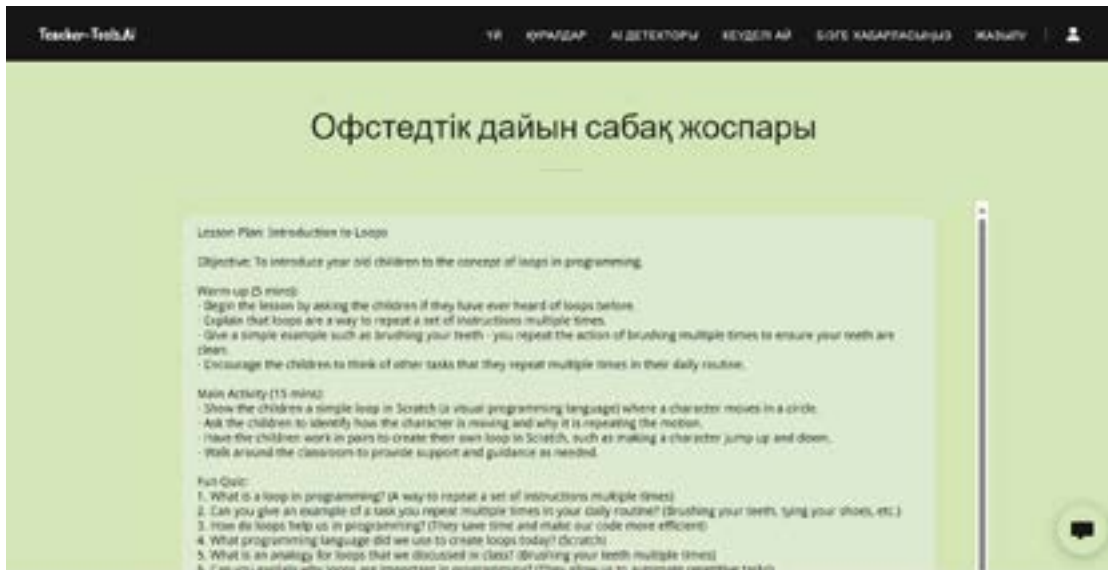
Gamma.ai- контент генераторын пайдаланып әртүрлі бағыттағы презентация жасау мүмкіндігін қарастырсақ болады. Бұл генератор жасанды интеллект көмегімен динамикалық презентациялар, құжаттар мен веб-беттер құруға қолжетімді.

Сонымен қатар AI Lesson Plan, Autoclassmate, decktopus, Calss X, Gibbly, Fliki, beautiful.ai, wonderslide сабақ жоспарын құруға және слайд жасауға ара-

налған қосымшалары педагогтің жұмысын оңтайландырады.

Жасанды интеллект негіздерін оқыту қажеттілігі мен оқыту мазмұнын зерттеу мақсатында сауалнама Google Forms арқылы жүргізіліп, сауалнама нәтижесі алынып сипаттамалық статистика арқылы талдау жүргізілді. Сауалнама мұғалімдермен оқушыларға сілтеме арқылы беріліп, ерікті түрде жүргізілді. Сондай-ақ, сауалнамада жауап беруші мұғалімдер мен оқушылардың аты-жөнінің және жауабының құпиялылығы сақталды.

Қатысушылар: жасанды интеллект негіздері жаңа технология болғандықтан мектепте сабақ беріп жүрген мұғалімдер мен

оқушылардан мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігін анықтау мақсатында Алматы облысы Қаскелең қаласының «Абай атындағы орта мектеп-гимназиясы» және Алматы қаласының №182 жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің 20 информатика пәні мұғалімдері мен 8-11 сыныптардың 40 оқушысы қатысты.

Деректерді жинау: деректерді жинау үшін мұғалімдер мен оқушылардың сау-

алнама тақырыбы туралы ойланып, негізгі сұраққа жауабын нақты алу мақсатында өзге де қосымша сұрақтар қойылды. Сауалнама мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі туралы көзқарастарын білуге бағытталған 10 сұрақты қамтиды.

Іске асыру: Зерттеуді жүзеге асыру екі аптаға созылды. Себебі, жіберілген сауалнамаға жауапкершілікпен қарамайтын және кейбір сұрақтарға жауап бермеген әріп-

тестерімізбен оқушыларымыз да кездесті. Жіберілген сауалнамаға мұғалімдерден 20 информатика пәні мұғалімі мен 8-11 сыныптардан тек 40 оқушы ғана қатысқан.

Нәтижелер

Мұғалімдер нәтижесі

Зерттеу «Жасанды интеллект негіздерін мектеп информатикасының оқу бағдарламасына енгізу қажеттілігі», «Оқушыларға жасанды интеллект негіздерін оқытудың артықшылықтары», «Мектеп оқушылары

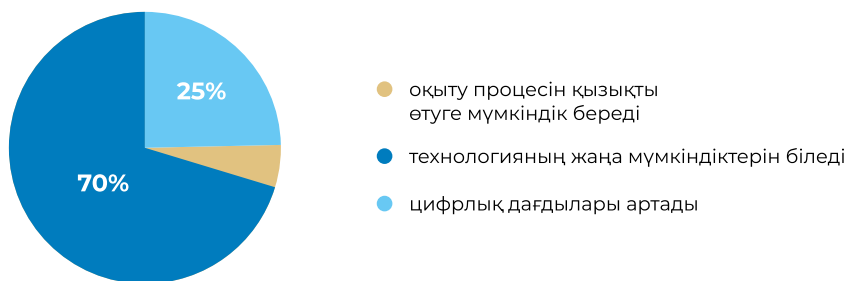
үшін жасанды интеллект негіздерін оқытуда қолданылатын ең тиімді әдістер» деген мәселені анықтау бағытында жасалды. Зерттеу нәтижесінде сауалнамада берілген сұрақтардың жауабына талдау жасалынды. Сауалнамада қатысушылардың көбісі (55% адам) мектеп информатикасына жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі бар деп есептесе, (35% адам) міндетті емес деген пікірмен келіседі. Дегенмен кейбір қатысушылар, яғни (10% адам) келіспейтінін көрсеткен (2-сурет).

2-сурет. Жасанды интеллект негіздерін мектеп информатикасының оқу бағдарламасына енгізудің қажеттілігі жөніндегі пікірлер

Сонымен қатар сауалнамада «Оқушыларға жасанды интеллект негіздерін оқытудың қандай артықшылықтарын көресіз» деген сұраққа қатысушылардың 70% адам технологиялардың жаңа мүмкіндіктерін

игереді деп көрсетсе, 25% адам цифрлық дағдылары артады деп көрсеткен. Ал қалған бөлігі 10% адам оқыту процесін қызықты өтуге мүмкіндік береді деп жауап берген (3-сурет).

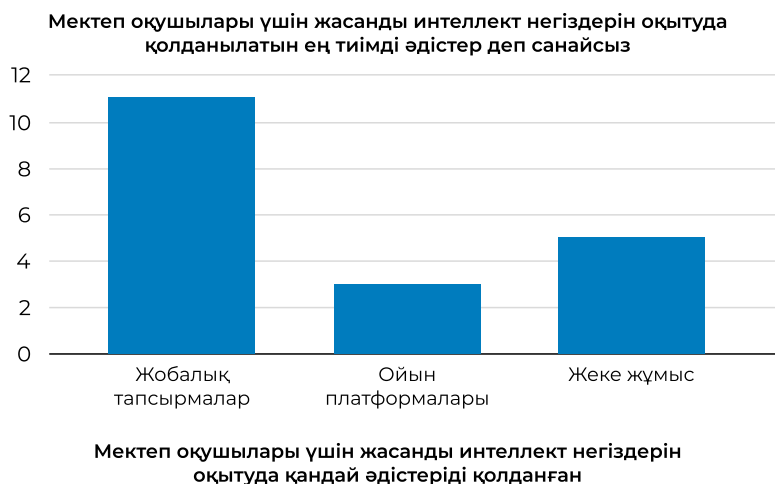
3-сурет. Оқушыларға жасанды интеллект негіздерін оқытудың артықшылықтары жөніндегі пікірлер

Сауалнамада берілген екінші негізгі сұрақ мектеп оқушылары үшін жасанды интеллект негіздерін оқытуда қолданы-

латын ең тиімді әдістер деген мәселені анықтау болатын. Сауалнамаға қатысушылардың (57,9% адам) жобалық тапсырма-

лар ретінде санаса, кейбірі (26,3% адам) жеке тапсырмалар деп көрсеткен. Ал өзге қатысушылар(15,8% адам) оқытуда ойын

платформаларын қолданған тиімді деп есептейді екен (4-сурет).

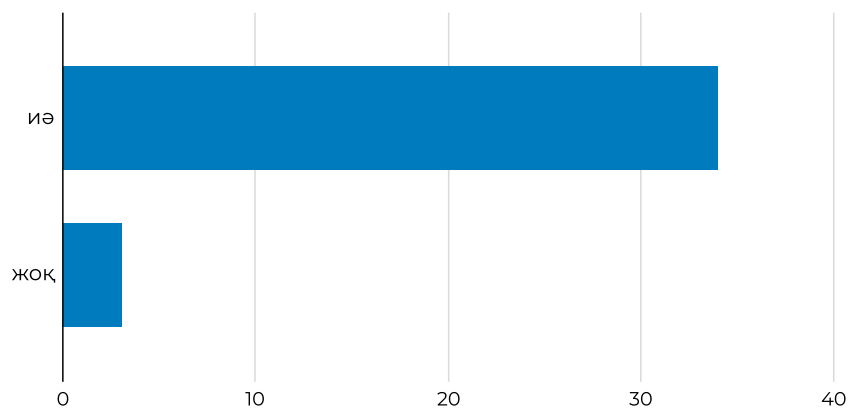
4-сурет. Мектеп оқушылары үшін жасанды интеллект негіздерін оқытуда қолданылатын ең тиімді әдістер жөніндегі пікірлер

Оқушылар нәтижесі

Зерттеу нәтижесінде сауалнамадағы ең бірінші « Информатика пәнінен біліміңізді қалай бағалайсыз?» және «Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқыту қажет деп санайсызба?» деген сұрақтардың жауабына талдау жасалынды. Сауалнамаға қатысқан оқушылардың (57,5%) информатика пәнінен білім-

дерінің орташа деңгейде екенін көрсетті, ал (27,5%) оқушылар қанағаттанарлық деп белгілесе, тек (15%) оқушылар информатика пәнінен өз білімдерінің жоғары деңгейде екенін көрсеткен. Сонымен қатар (92%) Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқыту қажет деп санаса, (7,5%) оқушылар қажеттілігі жоқ екенін білдіретіндерін көрсеткен (5-сурет).

Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі

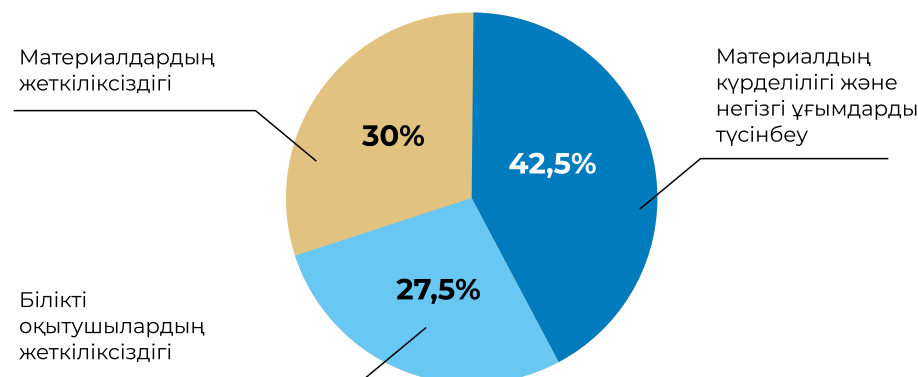
4. Мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі бар ма? –

5-сурет. Оқушылардың мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқыту қажеттілігін анықтау жөніндегі пікірлер

Сауалнамада берілген «Жасанды интеллект негіздерін оқудағы кездесетін қиындықтар» деген сұрақта оқушылардың (42,5 %) материалдың күрделілігі және негізгі ұғымдарды түсінбеу деп көрсетсе, (30 %)

оқушылар материалдардың жеткіліксіз екенін көрсеткен, ал қалған (27,5%) білікті оқытушылардың жеткіліксіздігі деп есептейтінін көрсеткен. (6-сурет).

Жасанды интеллект негіздерін оқудағы кездесетін қиындықтар

Талқылау

Жоғарыдағы жүргізілген зерттеудің нәтижесі көрсеткендей мұғалімдердің басым бөлігі 55% адам мектеп информатикасына жасанды интеллект негіздерін оқытуды енгізу қажет деп есептейтіндерін және де 70 % мұғалім жасанды интеллектті оқыту барысында оқушылар технологиялардың жаңа мүмкіндіктерін игеретіндігі және жасанды интеллектті оқыту барысында ең тиімді әдістердің бірі ретінде 58% қатысушы оқушыларға жобалық тапсырмалар беру керек деген тұжырым көрсетті. Сонымен қатар оқушылардан алынған сауалнама нәтижесінде де жасанды 92 % оқушы интеллект негіздерін оқытуды қажет деп санайтынын, 42% оқушы оқыту барысында кездесетін қиындықтар ретінде материалдардың күрделілігін және негізгі ұғымдарды түсінбейтіндіктері анықталды. Оқушыларға қазіргі таңда жасанды интеллект қолданбалары қолжетімді, бірақ оны дұрыс әрі тиімді пайдалана алу үшін жасанды интеллект негіздерін оқыту мектеп қабырғасынан басталу керек, бірақ қазіргі

таңдағы мектеп информатикасында оқытылып жүрген оқулықтарда жасанды интеллект негіздері дұрыс жүйеленбеген. Оған дәлел ҚР БҒМ министрлігі ұсынған оқулықтар қатарына кіретін қоғамдық-гуманитарлық бағытының 10-сыныбында және жаратылыстану-математика бағытының 11-сыныбына арналған «Арман-пв» баспасындағы оқулығында және жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған «Алматы кітап» баспасындағы оқулықтарыды салыстыру барысында жасанды интеллекттің мазмұны және жобалық тапсырмалары әртүрлі берілгендігі айқындалды. 1-кестеде ұсынылған сәйкестігі анықталған тақырыптар: жасанды интеллект, жасанды интеллектіні қолдану салалары, нейрондық желілер, жобалық іс-әрекет, ал сәйкестігі анықталмаған тақырыптар: мәшинелік оқыту алгоритмдері, мәшинелік оқыту қағидалары, жасанды интеллектіні әзірлеуде «мұғаліммен оқыту» әдісін қолдану ауқымы, MS Excel- дегі нейрондық желіні жобалау, MS Excel кестелік процессорындағы деректерді интеллектуалдық талдау

үшін, нейрондық желілерді жобалау және машиналық оқыту алгоритмін қолдану» практикумы тақырыптары. Сонымен қатар информатика пәнінде қоғамдық-гуманитарлық бағытының 10-сыныбындағы оқулықта жасанды интеллект және Blockchain технологиясы бөлімі ұсынылған. Бұл бөлімде жасанды негіздері

толық қамтылмаған, тек бір тақырып ретінде жасанды интеллекттің қолдану саласы көрсетілген. Ал жаратылыстану-математика бағытындағы оқулықта жасанды интеллект негіздері кіріктірілмеген. Бұл информатика пәнінде жасанды интеллект мазмұны бойынша зерттеуді қажет етеді.

1-кесте – Жаратылыстану-математика бағытының 11-сыныбына арналған «Арман-пв» баспасы мен «Алматы кітап» баспасындағы оқулықтарыды салыстыру кестесі

Мазмұны	11 сынып жаратылыстану-математика бағыты «Арман-пв» баспасы	11 сынып жаратылыстану-математика бағыты «Алматы кітап» баспасы	Практикалық тапсырмаларда қолданылатын ресурстар
жасанды интеллект	+	+	Google да жасанды интеллектіні қолдану
Жасанды интеллект жүйесін қолданатын салалар	+	+	Stepik.org білім беру ресурсы(Арман-пв) Excel программасы(Алматы-кітап)
Қарапайым нейрон моделін құру	+	-	Excel программасы
Жасанды интеллектіні әзірлеуде «мұғаліммен оқыту» әдісін қолдану саласы	+	-	
Жасанды интеллектіні әзірлеуде «мұғаліммен оқыту»әдісін қолдану ауқымы. Практикум	+	-	Excel программасы
Мәшинелік оқыту қағидалары	-	+	
Мәшинелік оқыту алгоритмдері	-	+	Excel программасы
Нейрондық желілер	-	+	
Нейрондық желілердің әрекет ету қағидалары	-	+	

Мазмұны	II сынып жаратылыстану-математика бағыты «Арман-ПВ» баспасы	II сынып жаратылыстану-математика бағыты «Алматы кітап» баспасы	Практикалық тапсырмаларда қолданылатын ресурстар
Нейрондық желіні жіктеу	–	+	Интернет ресурстары: http://autodraw.com http://remove.bg http://captionbot.ai
MS Excel-дегі нейрондық желіні жобалау	–	+	Excel программасы
«MS Excel кестелік процессорындағы деректерді интеллектуалдық талдау үшін, нейрондық желілерді жобалау және машиналық оқыту алгоритмін қолдану» практикаумы	–	+	
Жобалық іс-әрекет	+	+	
жасанды интеллектті қолдану саласы. Практикум	+	–	Excel программасымен жұмыс

Қорытынды

Қорыта келгенде, ғылыми мақалалар мен ғылыми деректер көзімен тәжірибедегі нәтижелерін зерттеу барысында және эмпирикалық зерттеу жүргізу барысында оқушылар мен мұғалімдерден сауалнама алынып, талдау жүргізілді, соның нәтижесінде мектеп информатикасында жасанды интеллект негіздерін оқытудың қажеттілігі анықталды. Сонымен қатар мектеп информатикасында оқытылып жүрген оқулықтарда жасанды интеллект негіздері дұрыс жүйеленбегені, мектеп информатикасы пәнінде ҰБТ (Ұлттық Біріңғай тестілеу) сұрақтарына да жасанды интеллект негіздері бойынша сұрақтардың кіріктірілуіне байланысты бұл осы бағыттағы зерттеуді әлі де жалғастыру қажеттілігін туындатады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. **Сартаева, Н. Т.** Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш білім оқушыларының зерттеулік іс-әрекет мотивациясын қалыптастыру [мәтін]: филос.док (PhD) дис. Алматы, 2019. – 182 б.
2. Информатика [мәтін] : жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математикалық бағытының II-сыныбына арналған оқулық / авт. пр.: Г. И. Салғараева, Ж. Б. Базаева, А. С. Маханова. – Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ баспасы, 2020. – 272 б.
3. **Платон.** Диалоги. Серия «Философское наследие». – Мәскеу: Мысль, 1986. – 605 с.
4. **Vadinsky O.** An overview of approaches evaluating intelligence of artificial systems // Acta informatica pragensia. – 2018. – № 7-1. – С. 74-103
5. **Isakov Yu. A.** Artificial intelligence // ModernScience. – 2018. – № 6-1. – С. 25-27.
6. **Жұмабаева, А. М.** Қазақ тілін оқыту әдістемесі. Оқу құралы. – Қарағанды, «Medet Group», 2019.
7. **Салғараева, Г. И., Базаева, Ж. Б., Маханова, А. С.** Информатика - жаратылыстану-математика бағыты

тының ІІ-сыныбына арналған оқулық // Нұр-Сұлтан: «Арман-ПВ» баспасы, 2019. – 238 бет.

8. Информатика [мәтін]: жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытының 10-сыныбына арналған оқулық / авт. пр.: Г. И. Салғараева, Ж. Б. Базаева, А. С. Маханова. – Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ баспасы, 2019. – 176 б.
9. **Jamal, A.** The role of Artificial Intelligence (AI) in teacher education: Opportunities & challenges // International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR). – 2023. – Т. 10. – №. 1. – С. 139-146.
10. **Chiu, T. K. F. et al.** Systematic literature review on opportunities, challenges, and future research recommendations of artificial intelligence in education // Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2023. – Т. 4. – С. 100118.
11. **Denny, P., Gulwani, S., Heffernan, N. T., Käser, T., Moore, S., Rafferty, A. N., & Singla, A.** (2024). Generative AI for Education (GAIED): Advances, Opportunities, and Challenges. *arXiv preprint arXiv:2402.01580*.

References

1. **Sartaeva, N. T.** Aqparattyq tehnologialar negizinde bastauyş bilim oqusylarynyñ zertteulik is-äreket motiviasiasyn qalyptastyru [mätin] [Formation of motivation for research activities of students of primary education on the basis of Information Technologies [text]: filos.dok (PhD) dis. Almaty, 2019. – 182 b.
2. Информатика [mätin] [Computer science]: jalpy bilim беретin mekteptin jaratylstanu-matematikalyq bağytynyñ 11-synybyna arnalğan oqulyq / avt. pr.: G. İ. Salğaraeva, J. B. Bazaeva, A. S. Mahanova. – Nür-Sülтан: Arman-PV baspasy, 2020. – 272 b.
3. **Platon.** Dialogi. Seriya «Filosofskoe nasledie» [Dialogues. The series "Philosophical Heritage"]. – Mäскеu: Mysl', 1986. – 605 s.
4. **Vadinsky O.** An overview of approaches evaluating intelligence of artificial systems // Acta informatica pragensia. – 2018. – № 7-1. – С. 74-103
5. **Isakov Yu. A.** Artificial intelligence // ModernScience. – 2018. – № 6-1. – С. 25-27.
6. **Jūmabaeva, A. M.** Qazaq tılın oqytu әdistemesi Methods of teaching the Kazakh language [text]. Oqu qūraly. – Qarağandy, «Medet Group», 2019.
7. **Salğaraeva, G. İ., Bazaeva, J. B., Mahanova, A. S.** Informatika [mätin] [Computer science]: jaratylstanu-matematika bağytynyñ 11-synybyna arnalğan oqulyq // Nür-Sülтан: «Arman-PV» baspasy, 2019. – 238 bet.
8. **информатика** [mätin] [Computer science]: jalpy bilim беретin mekteptin qoğamdyq-gumanitarylyq bağytynyñ 10-synybyna arnalğan oqulyq / avt. pr.: G. İ. Salğaraeva, J. B. Bazaeva, A. S. Mahanova. – Nür-Sülтан: Arman-PV baspasy, 2019. – 176 b.
9. **Jamal, A.** The role of Artificial Intelligence (AI) in teacher education: Opportunities & challenges // International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR). – 2023. – Т. 10. – №. 1. – С. 139-146.
10. **Chiu, T. K. F. et al.** Systematic literature review on opportunities, challenges, and future research recommendations of artificial intelligence in education // Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2023. – Т. 4. – С. 100118.
11. **Denny, P., Gulwani, S., Heffernan, N. T., Käser, T., Moore, S., Rafferty, A. N., & Singla, A.** (2024). Generative AI for Education (GAIED): Advances, Opportunities, and Challenges. *arXiv preprint arXiv:2402.01580*.

Необходимость преподавания основ искусственного интеллекта в школьной информатике

Ж. К. Нурбекова¹, Н. Аденбек²

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Республика Казахстан

*naziko_95.91@mail.ru

Аннотация. Цифровизация различных аспектов общественной и человеческой жизни характеризуется усилением направления искусственного интеллекта в сфере информационных технологий. В будущем компетенции, связанные с искусственным интеллектом, будут востребованы профессионалами любой профессии. В связи с этим среди ученых и педагогов все более актуальным становится вопрос обучения основам искусственного интеллекта в школе. В то же время, в связи с включением в вопросы ЕНТ (Национального единого тестирования) вопросов по основам искусственного интеллекта, данная тема нуждается в изучении. В данной статье рассмотрено и проанализировано содержание преподавания основ искусственного интеллекта в школьной информатике. Определено, в какой степени существует необходимость преподавания основ искусственного интеллекта в

школьной информатике при обучении учащихся средних классов в современной системе образования. В ходе исследования были собраны и проанализированы анкеты 20 учителей информатики и 40 учащихся школы. По результатам исследования был рассмотрен уровень знаний студентов по основам искусственного интеллекта и показано, что их интересы находятся на высоком уровне. При этом в школьной информатике была определена необходимость преподавания основ искусственного интеллекта, а также определено, что проектные задачи должны быть включены в преподавание основ искусственного интеллекта.

Ключевые слова: школьная информатика, основы искусственного интеллекта, цифровые технологии, учебная программа, преподавание

The need for teaching the fundamentals of artificial intelligence in school informatics

Zh. K. Nurbekova¹, N. Adenbek^{*2}

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

Almaty, Republic of Kazakhstan

*naziko_95.91@mail.ru

Abstract. The digitalization of various aspects of social and human life is characterized by the strengthening of artificial intelligence in the field of information technology. In the future, competencies related to artificial intelligence will be in demand by professionals of any profession. In this regard, the issue of teaching the basics of artificial intelligence in school is becoming increasingly relevant among scientists and teachers. At the same time, due to the inclusion of questions on the basics of artificial intelligence in the UNT (National Unified Testing) questions, this topic needs to be studied. This article reviews and analyzes the content of teaching the basics of artificial intelligence in school computer science. It has been determined to what extent there is a need to teach the basics of artificial intelligence in school computer science when teaching middle school students in the modern education system. During the study, questionnaires from 20 computer science teachers and 40 school students were collected and analyzed. Based on the results of the study, the level of students' knowledge of the basics of artificial intelligence was examined and it was shown that their interests are at a high level. At the same time, in school computer science, the need to teach the fundamentals of artificial intelligence was identified, and it was also determined that design tasks should be included in the teaching of the fundamentals of artificial intelligence.

Keywords: school computer science, basics of artificial intelligence, digital technologies, curriculum, teaching

Материал бесплата 22.01.2024 келіп түсті.

Воздействие метакогнитивных подходов на обучающихся 8-9 классов с целью формирования устойчивых навыков обучения

А. С. Попандопуло^{*1}, Г. М. Кажикенова²

^{1,2}Торайгыров университет

г. Павлодар, Республика Казахстан

*anaralinara79@mail.ru

Аннотация. В условиях постоянно меняющейся образовательной парадигмы в казахстанском образовании идет процесс изменений, нацеленный на обновление системы образования. Учитывая принципы активного обучения, сотрудничества, дифференцированного подхода к обучению, междисциплинарной интеграции и использования информационных и коммуникационных технологий, Казахстан стремится развить у школьников необходимые навыки и компетенции для успешной адаптации в 21 веке. Переход от традиционного педагогического подхода к современному, основанному на обновленных принципах образования, подразумевает движение в направлении формирования независимых и критически мыслящих личностей. Этот подход признает, что запоминание фактов и пассивное обучение уже не достаточны для подготовки учащихся к успешной адаптации к сложности современного мира. Целью данного исследования является выявление влияния метакогнитивных подходов на саморегуляцию, самосознание и учебные навыки обучающихся 8-9 классов. Путем применения исследовательских методик, напоминающих настоящие эксперименты, но не предусматривающие рандомизированного распределения участников по группам, с предварительным и последующим тестированием были собраны данные от обучающихся 8-9 классов. Интегрирование метакогнитивных способностей составили основу предметного материала преподавателей по математике, физике, химии, биологии. Полученные результаты подтверждают существенное воздействие использования метакогнитивных подходов при изучении данных предметов, посредством предметного материала по математике, физике, химии, биологии на саморегуляцию и учебные навыки обучающихся 8-9 классов. Исследование рассматривает возможность внедрения соответствующих метакогнитивных подходов и техник в образовательный процесс, а также организацию семинаров для преподавателей математики, физики, химии, биологии с целью обучения интеграции метакогнитивных техник.

Ключевые слова: метакогниции, метакогнитивный подход, метакогнитивные способности, метакогнитивные навыки, метакогнитивные стратегии.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Попандопуло, А. С., Кажикенова, Г. М. Воздействие метакогнитивных подходов на обучающихся 8-9 классов с целью формирования устойчивых навыков обучения [Текст] // Научно-педагогический журнал «Білім». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2024. – № 1. – С. 52-62

Введение

Метапознание означает понимание и управление своей собственной когни-

тивной деятельностью, то есть осведомленность о собственных когнитивных процессах и способность контролировать их во время выполнения задач. В данном

определении выделяются два основных аспекта: знание о когнитивной системе и ее содержании, а также эффективное управление этой системой. Эти аспекты проявляются через два основных компонента метапознания: метакогнитивные знания и метакогнитивные стратегии. Обучающиеся, которые обладают достаточным уровнем метакогнитивных знаний и используют эффективные метакогнитивные стратегии, способны применять эту информацию для успешного решения учебных задач [1].

Метакогнитивные подходы – это методы и стратегии обучения, которые целенаправленно направлены на развитие и использование метакогнитивных способностей учащихся. Эти подходы ориентированы на помощь обучающимся в понимании и контроле над своими когнитивными процессами в процессе обучения. Метакогнитивные подходы могут включать в себя обучение стратегиям планирования учебной деятельности, умению мониторить свой прогресс и оценивать свои знания и умения, а также умению регулировать свои когнитивные усилия в зависимости от поставленных задач и целей. Эти подходы помогают школьникам стать более самостоятельными, адаптивными и эффективными обучающимися [2].

Метакогнитивные способности – это способность человека осознавать, понимать и контролировать свои собственные когнитивные процессы, такие как восприятие, мышление, запоминание и решение проблем. Эти способности позволяют человеку эффективно использовать стратегии планирования, мониторинга и оценки в процессе выполнения задач и достижения целей. Метакогнитивные способности помогают человеку стать более саморегулируемым обучающимся или специалистом, способным оценивать свой прогресс и корректировать свои учебные или рабочие методы в соответствии с поставленными целями [3].

Метакогнитивные методы обучения – это подходы к обучению, которые помогают учащимся развивать и применять свои метакогнитивные способности. Эти ме-

тоды включают в себя обучение обучающихся стратегиям планирования, мониторинга и оценки своего собственного учебного процесса. Они также способствуют осознанию обучающимися своих сильных и слабых сторон, помогая им адаптироваться и справляться с различными учебными заданиями более эффективно. Примеры метакогнитивных методов обучения включают в себя обучение стратегиям самопроверки, использование метакогнитивных вопросов для стимулирования рефлексии, а также моделирование и практику метакогнитивных стратегий через совместное обучение и обратную связь. Эти методы помогают обучающимся стать более осознанными, саморегулируемыми и эффективными обучающимися. Учитывая потенциальную пользу для метакогнитивных способностей обучающихся и концептуального понимания в науке [4].

Метакогнитивные стратегии – это способы и методы, которые люди используют для понимания, контроля и регулирования своих когнитивных процессов. Эти стратегии помогают учащимся эффективно планировать свою учебную деятельность, мониторить свой прогресс в процессе обучения и оценивать свои знания и умения. Применение метакогнитивных стратегий позволяет обучающимся адаптироваться к различным учебным ситуациям и повышает их способность к саморегуляции и самоконтролю [5].

Литературный обзор. Сложность успешного преподавания и применения теории на практике негативно сказывается на профессиональном развитии начинающих педагогов, преподающих такие предметы как математика, физика, химия, биология. Будущим педагогам необходимо хорошо разбираться в методах, подходах и стратегиях преподавания (Puzikova, S. M., Kudro, N. M., Assyllov, N. Z., Moldasan, K. S., & Biryuk, L. A., 2020) [6]. Будущим педагогам общеобразовательных организаций нужны перспективы, чтобы овладеть хорошими методиками преподавания и как применять теорию на практике, в дополнение к четким представлениям и знаниям. На подготовку успешных педа-

гогов-предметников значительное влияние оказывает педагогическая компетентность будущих педагогов. Педагоги, преподающих такие предметы как математика, физика, химия, биология, часто обладают достаточным педагогическим опытом. А.К. Smith, подчеркивают важность предметной экспертизы и педагогической компетентности в классах, где преподаются такие предметы как математика, физика, химия, биология. Они подчеркнули, что это дает педагогам ведущим математику, физику, химию, биологию возможность управлять и организовывать свои классы, составлять планы уроков, применять эффективные методы обучения, выявлять предварительные знания у обучающихся и вовлекать школьников в научные проекты [7].

По мнению J. Santangelo, метакогнитивные методы обучения контролируют когнитивное поведение обучающихся и систематически помогают достигать когнитивных целей. Обучающиеся могут учиться более эффективно и показывать более высокие результаты в классе, если метакогнитивные подходы и метакогнитивные навыки включены в учебный план. Метакогнитивные навыки способствуют созданию благоприятной для обучения среды и стимулируют мышление. Педагоги обнаруживают тенденцию обозначения сложных вопросов, которые конструируют обучающиеся. В результате создается атмосфера обучения и укрепляется диалог между обучающимися и педагогами. Оценка метакогнитивных способностей, последовательность преподавания и обучения, а также использование подходящих метакогнитивных подходов к обучению для достижения целей обучения – все это может быть более знакомо педагогам, ориентированным на метакогнитивную деятельность. Несмотря на сложную учебную программу и малое количество времени, обучение обучающихся математике, физике, химии и биологии с использованием метакогнитивных методик обучения все еще возможно. Ключом к получению более глубоких концептуальных знаний о научных понятиях является метакогнитивная вовлеченность, которая является основ-

ной характеристикой научного обучения. Академическая успеваемость повышается благодаря использованию тактик метакогнитивного обучения в классе. Для развития метакогнитивных навыков у обучающихся крайне важны метакогнитивные подходы и методы обучения [9]. Саморегуляция и эффективное управление процессом обучения становятся возможными благодаря метакогнитивным методам.

Академические достижения, улучшение познания и мониторинг когнитивных процессов – вот некоторые из преимуществ использования метакогнитивных методов обучения в классе. Учебный процесс, направленные на активный контроль над когнитивными процессами, участвующими в обучении, известны как метакогнитивные учебные техники. Они повышают успеваемость обучающихся и помогают школьникам развивать метакогнитивные навыки. Существует пять подходов к обучению: доказательства, концепции, процессы, процедуры и принципы [10]. Благодаря активизации метакогнитивных процессов саморегуляции, рефлексии и исправления ошибок они помогают обучающимся решать проблемы. Благодаря этим аспектам обучения обучающиеся получают знания о том, как использовать и интегрировать метакогницию в процесс преподавания и обучения. Эти образовательные инициативы развивают конкретные научные и метакогнитивные навыки. Эти факты побуждают исследовать влияние метакогнитивных подходов и методов обучения. Было установлено, что метакогнитивные методы обучения улучшают знания обучающихся по физике. Метакогнитивные техники повышают уровень познания в предметных областях химии, биологии, математики. Однако метакогнитивные техники оказывают значительное влияние на то, насколько хорошо обучающиеся усваивают биологию. Следовательно, метакогнитивные подходы и методы обучения могут применяться на уроках математики, физики, химии и биологии.

Научные знания и метакогнитивные навыки связаны друг с другом. Укрепляя

свои метакогнитивные навыки, начинающие педагоги совершенствуют свою педагогику. Аналогичным образом G. Schraw отмечает, что в литературе нет единой, комплексной теоретической модели метакогниции, которая способствует концептуальному объяснению [11]. Метапознание и академический успех связаны между собой. Необходимо провести дополнительные исследования в области знаний и применения метакогнитивного обучения среди будущих педагогов. Это позволит лучше понять, как эти будущие педагоги осознают и применяют метакогнитивные методы в своей практике, и какие факторы могут влиять на успешность их использования в учебном процессе. Такие исследования могут пролить свет на возможные препятствия или потенциальные способы повышения эффективности метакогнитивного обучения в школьной среде. Кроме того, это также может помочь разработать рекомендации для учебных заведений и программ профессиональной подготовки учителей по внедрению метакогнитивных методов обучения в учебный процесс. Кроме того, важно учитывать, что люди получают информацию, учатся и развивают метакогнитивные навыки не только в формальных учебных ситуациях, но и в повседневной жизни. Например, в процессе решения проблем на работе, взаимодействия с окружающей средой, принятия решений в повседневных ситуациях и т. д. Важно понимать, что эти навыки могут быть стимулированы и развиты систематическим обучением и тренировкой, что позволяет людям более эффективно управлять своими мыслительными процессами и добиваться успеха в различных аспектах своей жизни.

Согласно N.A. Chernyshova, метакогнитивные навыки способствуют стратегическому обучению, ускоряют прогресс, улучшают качество познания, уменьшают нерешительность в процессе обучения, культивируют ясность мышления, развивают ситуативный успех, повышают уверенность, способствуют автономии ученика и помогают учащимся выполнять задания. Метакогнитивные способности определяются как метакогнитивные дей-

ствия, процессы и стратегии, которые используются для достижения метакогнитивных целей. Это то, что подразумевается под «знанием о себе». Метакогнитивные навыки контролируют различные аспекты обучения. Эти навыки управляют познанием. Раннее развитие ведет к развитию метакогнитивных навыков. При выполнении многочисленных задач, таких как концептуализация, чтение, письмо и память, метакогнитивные навыки имеют решающее значение [12].

Академический успех тесно связан с метакогнитивными навыками. Чтобы управлять и регулировать процесс обучения, необходимо использовать метакогнитивные способности. Решение о достижении академических целей принимается с помощью метакогнитивных способностей. Обучающиеся, у которых развиты метакогнитивные способности, лучше успевают в учебной деятельности. По мнению R. Maor (2023), метакогнитивные способности ведут к метакогнитивному осознанию. Метакогнитивные способности обеспечивают сознательное участие, стимулируют когнитивные процессы, обеспечивают рефлексивное обучение, повышают адекватность мышления, поддерживают обучение на протяжении всей жизни и вооружают обучающихся глубокой информацией. Метакогнитивные способности важны для самоконтроля, являющегося хорошим показателем академических успехов, мотивирующего и настраивающего на способность к выполнению, помогающего решать проблемы, признается важность метакогнитивных способностей для обучения на протяжении всей жизни [10].

Ключ к созданию учебной среды, способствующей улучшению когнитивных способностей, заключается в укреплении метакогнитивных навыков обучающихся. Будущие преподаватели, обладающие метакогнитивными способностями и навыками, могут применять техники и методы, подходящие для обучения в классе.

Следовательно, обучение метакогнитивным подходам и навыкам должно быть усилено. В литературе описано несколь-

ко типов метакогнитивных способностей, включая метакогнитивные знания, метакогнитивный мониторинг, метакогнитивную регуляцию, метакогнитивное осознание и метакогнитивный опыт.

Когнитивный подход – это использование подходящих когнитивных методов для решения определенного сценария в процессе преподавания и обучения, уровень отбора и использование конкретных и подходящих техник обучения. Когнитивные методы направляют процесс обучения и помогают обучающимся эффективно решать проблемы. Когнитивные стратегии ускоряют процесс обучения, повышают самооценку и увеличивают участие обучающихся в академической деятельности. Они также связаны с концептуальным ростом. Использование когнитивных стратегий помогает обучающимся достигать своих академических целей и расширяет их знания. Использование правильного метода поможет вам достичь результатов обучения по определенному разделу или теме. Когда поставленные цели обучения достигнуты, считается, что знания в области познания получены. Использование когнитивных методов улучшает понимание, познание и общую производительность.

Чтобы успешно завершить познавательную деятельность, обучающиеся используют когнитивные методы. Поскольку они способствуют вовлечению в процесс обучения, применение эффективного когнитивного подхода повышает академическую успеваемость обучающихся. Использование когнитивных стратегий (КС) повышает ценность знаний. Оно помогает обучающимся активнее участвовать в занятиях и способствует выполнению заданий, регулированию эмоций и проблемно-ориентированному обучению.

Материалы и методы

В данном исследовании использовался квазиэкспериментальный подход с предварительным и последующим тестированием. Целевая аудитория исследова-

ния состояла из обучающихся, 8, 9 класса павлодарских средних школ. Для отбора выборки для исследования использовалась процедура целенаправленного отбора. 10 преподавателей математики, химии, физики и биологии из павлодарских средних школ были выбраны случайным образом для помощи в проведении эксперимента. В классе каждого педагога математики, химии, физики и биологии в среднем было около 456 обучающихся.

В исследовании были использованы следующие методы:

- опросник мотивационных метастратегий обучения (P.R. Pintrich);
- опросник «Метастратегии учения» (Н.А. Чернышова);
- интервью.

Стратегии обучения рассматриваются как ключевой элемент саморегуляции в учебном процессе и определяются как совокупность образовательных методов и приемов, целенаправленно применяемых с осознанием для достижения долгосрочных учебных целей.

Выбранным педагогам было поручено в течение месяца читать предметный материал по математике, физике, химии и биологии так, как они привыкли, с добавлением заранее разработанного теста в конце каждой недели. Составленный результат за этот месяц был обозначен как предварительный тест. После этого педагогам были даны следующие рекомендации согласно экспериментальному этапу внедрить метакогнитивные стратегии в свои лекции и продолжать читать лекции по естественным наукам в течение следующего месяца с добавлением заранее разработанного теста в конце каждого месяца. Составленный результат второго месяца был обозначен как пост-тест. Предварительно разработанные тесты до и после были основаны на измерении навыков саморегуляции обучающихся, навыков когнитивного самосознания обучающихся и навыков обучения школьников с помощью интеграции метакогнитивных стратегий обучения.

Результаты

Собранные данные были проанализированы с помощью статистических процедур, включая описательный и инференциальный анализ. С этой точки зрения, описательная статистика была измерена для описания характеристик участвующих школьников 8-9 классов и их ответов

на заранее разработанные тесты, проводимые в конце каждой недели на этапах до и после тестирования.

В исследовании приняли участие 456 обучающихся 3 павлодарских школ 8 и 9 классов. Все 3 школы были выбраны рандомно.

Таблица 1 – Статистические данные респондентов

№ школы	обучающиеся 8 класса			обучающиеся 9 класса			Общее количество
	Д	М	Всего	Д	М	Всего	
1	60	77	137	32	54	86	223
2	7	7	14	16	26	42	56
3	51	71	122	22	33	55	177
Общее количество							456

В ходе исследования приняло участие 10 педагогов, которые были разделены на группы в зависимости от их позиции в школе: классные руководители и преподаватели по предметам, преподающие в параллелях 8 и 9 классов, где учатся опрашиваемые школьники. Продолжительность каждой фокус-группы варьировалась от 25 до 50 минут в зависимости от реакции и интереса участников. В рамках интервью было задано 13 вопросов, направленных на выявление методов, применяемых педагогами для развития у школьников универсальных стратегий обучения и мотивации. Одним из важных условий данного формата интервью была активная участие каждого участника группы в обсуждении.

В результате интервью с педагогами школы были разделены на три категории в зависимости от степени внимания, уделяемого мотивации обучающихся и развитию у них стратегий обучения. Первая категория включала школы, где учителя лишь поверхностно знакомы с понятием стратегий учения и не применяют методы, способствующие их развитию, даже на интуитивном уровне. В последнюю

катеорию попали школы, где педагоги имеют четкое понимание стратегий учения и мотивации, активно работая над их развитием. Некоторые школы заняли среднее положение между этими двумя крайними группами.

В рамках текущего исследования выделены 5 значимых факторов: 1 - ценностные стратегии, 2 – ожидания, 3 - аффективные стратегии, 4 – когнитивные и метакогнитивные стратегии, 5 – стратегии управления ресурсами.

Оценка гипотез проводилась путем выполнения регрессионного анализа с использованием метода наименьших квадратов. В качестве зависимых переменных выступали стратегии учения. Все независимые переменные, включенные в модели регрессии, были преобразованы в качественные переменные. Результаты регрессионного анализа приведены в диаграмме 1, где приведены коэффициенты регрессии, отражающие силу связи между зависимыми переменными (стратегиями учения) и независимыми переменными.

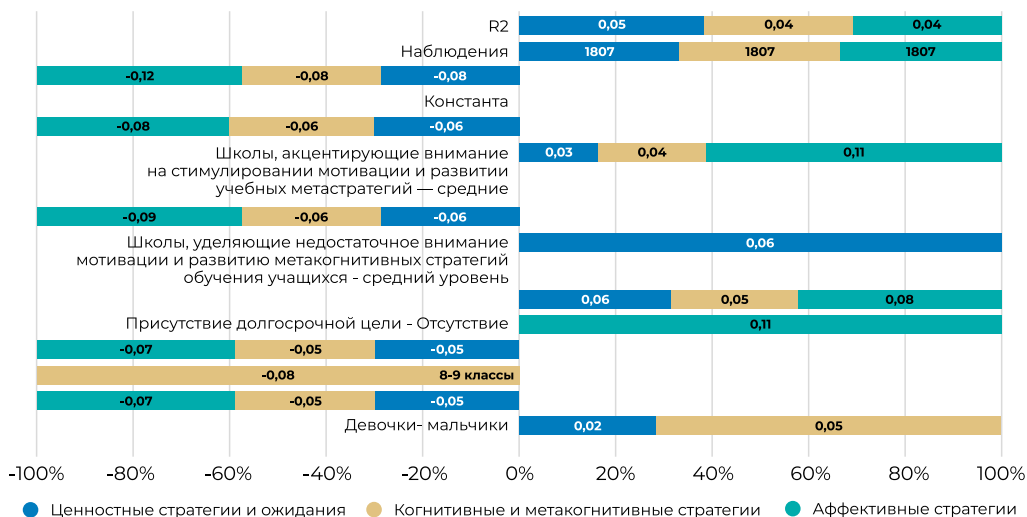

Диаграмма 1 – Взаимосвязь между развитием стратегий обучения и индивидуальными особенностями школьников, а также типом школы, в которой они учатся

При обсуждении методов формирования универсальных учебных метанавыков многие педагоги ограничивались лишь аспектом работы с учебным материалом, что, безусловно, является одним из основных компонентов развития когнитивных стратегий обучения: повторение, уточнение, организация. Это включает в себя, например, взаимодействие обучающихся как на уроке, так и вне школы: обращение за дополнительной помощью к учителю, поиск дополнительных материалов в интернете или в учебниках, создание схем,

таблиц, диаграмм для более глубокого усвоения информации и так далее. Однако, когда речь заходит о развитии стратегий обучения, шкала методов, используемых педагогами, оказывается намного шире.

Вопреки представлениям педагогов, большинство школьников (почти 60%) смогли четко определить, какими стратегиями они пользуются в процессе учебной деятельности (диаграмма 2).

Диаграмма 2 – Метакогнитивные стратегии используемые в обучении

Результаты проведенного контент-анализа показали, что основной акцент обучающиеся делают все-таки на использовании когнитивных стратегий (повторение, уточнение, организация). Важную роль в учебной деятельности для школьников также играют целеполагание (планирование, определение целей, постановка задач) и временные стратегии (расписание, перерывы). В то же время лишь небольшое количество школьников знакомы со стратегиями ожидания, а аффективные стратегии вообще остаются вне внимания обучающихся.

Обсуждение

Результаты данного исследования согласуются с обзором литературы. Например, в настоящем исследовании было обнаружено значительное влияние использования метакогнитивных стратегий на саморегуляцию и учебные навыки обучающихся средней школы. Обзор литературы подтверждает полученные результаты, указывают, что создание учебной среды для улучшения когнитивной деятельности способствует укреплению метакогнитивных навыков и стратегий обучающихся. R. Maog утверждают, что будущие преподаватели, обладающие метакогнитивными навыками, могут применять техники и методы, подходящие для обучения в классе. Авторы исследования рекомендуют будущим педагогам обладать сильными метакогнитивными навыками. J. Santangelo обнаружили, что академические успехи сильно коррелируют с метакогнитивными навыками. Чтобы управлять и регулировать процесс обучения, необходимо использовать метакогнитивные навыки. Решение о достижении академических целей принимается с помощью метакогнитивных навыков.

G. Schraw обнаружили, что метакогнитивные навыки ведут к метакогнитивному осознанию. Эти навыки обеспечивают сознательное участие, стимулируют когнитивные процессы, обеспечивают рефлексивное обучение, повышают уровень адекватного мышления, поддерживают обучение на протяжении всей жизни и

дают учащимся возможность получать глубокую информацию. Метакогнитивные навыки важны для самоконтроля, являющегося хорошим показателем академических успехов, мотивирующего и настраивающего на способность к выполнению, помогающего решать проблемы, признается важность метакогнитивных навыков для обучения на протяжении всей жизни. Тем не менее, результаты данного исследования, касающиеся когнитивных навыков самосознания студентов, отличаются от результатов, полученных в обзоре литературы. Например, в исследовании, проведенном G. Schraw, было установлено, что метакогнитивные навыки ведут к метакогнитивной осведомленности, которая обеспечивает сознательное участие, стимулирует когнитивные процессы, обеспечивает рефлексивное обучение, повышает

Заключение

Метакогнитивные тактики и метакогнитивные вопросы, были использованы в надежде на то, что обучающиеся станут более вовлеченными в обсуждения в классе и внесут больший вклад в образовательную среду. Предполагалось, что один из метакогнитивных методов также приведет к повышению уровня вовлеченности обучающихся. Ни в одном из опубликованных исследований не рассматривались показатели вовлеченности обучающихся в дискуссии в классе. Однако, когда педагоги использовали метакогнитивные стратегии, побуждающие обучающихся задуматься о том, понимают ли они научные темы, обучающиеся участвовали в содержательных и глубоких дискуссиях. Использование метакогнитивных вопросов для записи в тетради и последующий обмен информацией из записей с учениками в классе продемонстрировали склонность к более глубоким дискуссиям. Обучающиеся из группы, которым были предложены метакогнитивные вопросы, поделились своими мыслями по темам и рассказали о том, что они чувствуют, когда задают вопросы. Когда обучающимся задавали метакогнитивные вопросы, некоторые из них обращались

со своими комментариями не к педагогу, а к своим товарищам, которые, как им казалось, испытывали затруднения при изучении материала. Обучающиеся чаще используют различные метакогнитивные стратегии для оценки своей работы, когда они находятся в группах, а не работают отдельно.

Рекомендация

Педагоги естественных наук могут рассмотреть возможность внедрения соответствующих метакогнитивных техник в учебный процесс. Руководству школы рекомендуется организовать семинары для педагогов математики, физики, химии и биологии, чтобы они могли изучать и внедрять метакогнитивные техники. Кроме того, можно поощрять обучающихся к использованию метакогнитивных стратегий, поскольку существует значительная корреляция между этими стратегиями и общей успеваемостью обучающихся. Необходимо провести качественное исследование, чтобы изучить возрастные переменные и другие психологические факторы, которые могут влиять на метакогницию.

Информация о финансировании

Данная статья написана в рамках проекта конкурса на грантовое финансирование молодых ученых по проекту «Жас ғалым» на 2022-2024 годы: ИРН № АР13268772 «Психолого-педагогическое сопровождение развития метакогнитивных способностей обучающихся как основной фактор успешности обучения в условиях обновленного образования».

Список использованных источников

1. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: An emerging domain of cognitive development investigation. *American Psychologist*, 34(10), 906–911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
2. Chen, S., & McDunn, B. A. (2022). Metacognition: History, measurements, and the role in early childhood development and education. *Learning and*

Motivation, 78, 101786. <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2022.101786>

3. Güner, P., & Erbay, H. N. (2021). Metacognitive Skills and Problem-Solving. *International Journal of Research in Education and Science*, 7(3), 715-734.
4. Perry, J., Lundie, D., & Golder, G. (2019). Metacognition in schools: what does the literature suggest about the effectiveness of teaching metacognition in schools?. *Educational Review*, 71(4), 483-500.
5. Goos, M., Galbraith, P. Metacognitive strategies utilized in collaborative mathematical problem-solving. Published in *Educational Studies in Mathematics*, Volume 30, 229–260 (1996). <https://doi.org/10.1007/BF00304567>
6. Puzikova, S. M., Kudro, N. M., Assyllov, N. Z., Moldasan, K. S., & Biryuk, L. A. (2020). Socio-Cultural Implication in the Development of Educational Institutions of Kazakhstan: Interdisciplinary Research. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment*, 8(3), 327-335.
7. Smith, A. K., Black, S., & Hooper, L. M. (2020). Metacognitive knowledge, skills, and awareness: A possible solution to enhancing academic achievement in African American adolescents. *Urban Education*, 55(4), 625-639.
8. Santangelo, J., Cadieux, M., & Zapata, S. (2021). Developing student metacognitive skills using active learning with embedded metacognition instruction. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 22(2).
9. Sadykova, R., Dzhanserkeeva, E., Yuldashova, V., & Kubdasheva, K. (2023). Differentiated teaching is a form of organization of the educational process. *Scientific journal "Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan"*, 404(4), 247-259.
10. Maor, R., Paz-Baruch, N., Grinshpan, N., Milman, A., Mevarech, Z., Levi, R., Shlomo, S., & Zion, M. (2023). Relationships between metacognition, creativity, and critical thinking in self-reported teaching performances in project-based learning settings. *Thinking Skills and Creativity*, 50, 101425. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101425>
11. Schraw G., Dennison R.S. Assessing metacognitive awareness. *Contemporary educational psychology*, 1994. Vol. 19, no. 4, pp. 460–475. DOI:10.1006/ceps.1994.1033.
12. Chernyshova N.A. Strategii samoreguliruemogo ucheniya i formirovanie navykov ucheniya na protyazhenii vsei zhizni v trudakh amerikanskikh uchenykh [Self-regulatory learning strategies and the formation of lifelong learning skills in the works of American scientists]. *Pedagogika = Pedagogy*, 2019, no. 1, pp. 56–64. (In Russ.).

References

1. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: An emerging domain of cognitive development investigation. *American Psychologist*

- gist, 34(10), 906–911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
2. **Chen, S., & McDunn, B. A.** (2022). Metacognition: History, measurements, and the role in early childhood development and education. *Learning and Motivation*, 78, 101786. <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2022.101786>
 3. **Güner, P., & Erbay, H. N.** (2021). Metacognitive Skills and Problem-Solving. *International Journal of Research in Education and Science*, 7(3), 715–734.
 4. **Perry, J., Lundie, D., & Golder, G.** (2019). Metacognition in schools: what does the literature suggest about the effectiveness of teaching metacognition in schools?. *Educational Review*, 71(4), 483–500.
 5. **Goos, M., Galbraith, P.** Metacognitive strategies utilized in collaborative mathematical problem-solving. Published in *Educational Studies in Mathematics*, Volume 30, 229–260 (1996). <https://doi.org/10.1007/BF00304567>
 6. **Puzikova, S. M., Kudro, N. M., Assylov, N. Z., Moldasan, K. S., & Biryuk, L. A.** (2020). Socio-Cultural Implication in the Development of Educational Institutions of Kazakhstan: Interdisciplinary Research. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment*, 8(3), 327–335.
 7. **Smith, A. K., Black, S., & Hooper, L. M.** (2020). Metacognitive knowledge, skills, and awareness: A possible solution to enhancing academic achievement in African American adolescents. *Urban Education*, 55(4), 625–639.
 8. **Santangelo, J., Cadieux, M., & Zapata, S.** (2021). Developing student metacognitive skills using active learning with embedded metacognition instruction. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 22(2).
 9. **Sadykova, R., Dzhanserkeeva, E., Yuldashova, V., & Kubdasheva, K.** (2023). Differentiated teaching is a form of organization of the educational process. Scientific journal “Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan”, 404(4), 247–259.
 10. **Maor, R., Paz-Baruch, N., Grinshpan, N., Milman, A., Mevarech, Z., Levi, R., Shlomo, S., & Zion, M.** (2023). Relationships between metacognition, creativity, and critical thinking in self-reported teaching performances in project-based learning settings. *Thinking Skills and Creativity*, 50, 101425. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101425>
 11. **Schraw G., Dennison R.S.** Assessing metacognitive awareness. *Contemporary educational psychology*, 1994. Vol. 19, no. 4, pp. 460–475. DOI:10.1006/ceps.1994.1033.

Тұрақты оқыту дағдыларын қалыптастыру мақсатында 8-9 сынып білім алушыларына метакогнитивтік тәсілдердің әсері

А.С. Попандопуло*¹, Г.М. Кажикенова¹

¹Торайғыров университеті,

Қазақстан, Павлодар қ.

*anaralinara79@mail.ru

Аңдатпа. Тұрақты өзгеріп отыратын білім беру парадигмасы жағдайында қазақстандық білім беруде білім беру жүйесін жаңартуға бағытталған өзгерістер процесі жүруде. Белсенді оқыту, ынтымақтастық, оқытуға сараланған тәсіл, пәнаралық интеграция және ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану қағидаттарын ескере отырып, Қазақстан 21 ғасырда оқушылардың табысты бейімделуі үшін қажетті дағдылар мен құзыреттерді дамытуға ұмтылады.

Дәстүрлі педагогикалық көзқарастан білім берудің жаңартылған қағидаттарына негізделген қазіргі заманға көшу тәуелсіз және сын тұрғысынан ойлайтын тұлғаларды қалыптастыру бағытындағы қозғалысты білдіреді. Бұл тәсіл фактілерді есте сақтау және пассивті оқыту оқушыларды қазіргі заманғы әлемнің қиындықтарына табысты бейімделуге дайындау үшін жеткіліксіз екенін мойындайды.

Осы зерттеудің мақсаты 8-9 сынып білім алушыларының өзін-өзі реттеуге, өзін-өзі тануға және оқу дағдыларына метакогнитивтік тәсілдердің әсерін анықтау болып табылады. Осы эксперименттерді еске түсіретін, бірақ қатысушыларды топтарға рандомизацияланған бөлуді көздемейтін зерттеу әдістемелерін қолдану арқылы алдын ала және кейіннен тестілеу арқылы 8-9-сынып білім алушыларынан дерек-

тер жиналды. Метакогнитивтік қабілеттерді ықпалдастыру математика, физика, химия, биология пәндері бойынша оқытушылардың пәндік материалдарының негізін құрады.

Алынған нәтижелер 8-9 сынып білім алушыларының өзін-өзі реттеуге және оқу дағдыларына математика, физика, химия, биология бойынша пәндік материалдар арқылы осы пәндерді зерделеу кезінде метакогнитивтік тәсілдерді пайдаланудың елеулі әсерін растайды. Зерттеу білім беру процесіне тиісті метакогнитивті тәсілдер мен техникаларды енгізу, сондай-ақ метакогнитивті техникаларды ықпалдастыруды оқыту мақсатында математика, физика, химия, биология оқытушылары үшін семинарлар ұйымдастыру мүмкіндігін қарастырады.

 Түйінді сөздер: метакогнициялар, метакогнитивтік әдіс, метакогнитивтік қабілеттер, метакогнитивтік дағдылар, метакогнитивтік стратегиялар.

Impact of metacognitive approaches on learners grades 8-9 to build sustainable learning skills

A.S. Popandopulo*¹, G.M. Kazhikenova¹

¹Toraighyrov University,

Pavlodar, Kazakhstan

*anaralinara79@mail.ru

 Annotation. In the conditions of constantly changing educational paradigm in Kazakhstanian education there is a process of changes aimed at the renewal of the education system. Taking into account the principles of active learning, cooperation, differentiated approach to learning, interdisciplinary integration and the use of information and communication technologies, Kazakhstan seeks to develop in schoolchildren the necessary skills and competencies for successful adaptation in the 21st century.

The transition from a traditional pedagogical approach to a modern one, based on renewed educational principles, implies a movement towards the formation of independent and critically thinking individuals. This approach recognizes that memorization of facts and passive learning are no longer sufficient to prepare students to successfully adapt to the complexities of the modern world.

The purpose of this study is to identify the impact of metacognitive approaches on self-regulation, self-awareness, and study skills of students in grades 8-9. By applying research techniques resembling real experiments, but not involving randomized assignment of participants to groups, with pre- and post-testing, data were collected from students in grades 8-9. Integration of metacognitive abilities formed the basis of subject material of teachers in mathematics, physics, chemistry, and biology. The results confirm the significant impact of using metacognitive approaches in these subjects, through subject material in math, physics, chemistry, biology on self-regulation and study skills of students in grades 8-9. The study considers the possibility of introducing appropriate metacognitive approaches and techniques in the educational process, as well as organizing seminars for teachers of mathematics, physics, chemistry, biology to teach the integration of metacognitive techniques.

 Keywords: metacognitions, metacognitive approach, metacognitive abilities, metacognitive skills, metacognitive strategies.

Материал поступил в редакцию 21.02.2024 г.

FTAMP 14.35.07

DOI 10.59941/2960-0642-2024-1-63-70

Мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлі

Қ. М. Тайболатов^{1*}, М. Н. Постоялко²,
А. А. Нурлыбаева³, А. К. Турсунова⁴

¹Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,
Астана қ., Қазақстан Республикасы

²«Павлодар қаласының гимназиялық сыныптары бар
инновациялық үлгідегі № 39 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ,
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

³Қаныш Сәтбаев атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейі,
Астана қ., Қазақстан Республикасы

⁴Дулат Бабатайұлы атындағы № 89 мектеп-лицейі,
Астана қ., Қазақстан Республикасы

*k.taibolatov@uba.edu.kz

Аңдатпа. Бұл мақалада мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлі зерттеледі. Зерттеудің мақсаты мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлі, эмоционалды интеллект пен мектеп білім алушыларының мамандық таңдаудағы ниеті мен әсер ететін факторларын зерттеу. Зерттеу Павлодар қаласының 8, 9 және 10 сынып оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеу эмоционалды интеллект деңгейін анықтауға арналған Д. Люсиннің «ЭМИн» сауалнамасы және авторлық кәсіптік бағдар беру сауалнамасын қолдану арқылы жүргізілді. Нәтижелер мектеп білім алушыларының эмоционалды интеллект деңгейі мамандық таңдаудағы ниеттерімен, сондай-ақ осы таңдауға әсер ететін факторлар мен кедергілермен байланысты екенін көрсетті. Эмоционалды интеллектуалды сауатты мектеп білім алушылары кәсіптің әлеуметтік маңыздылығына байланысты аспектілерді басшылыққа алады, ал эмоционалды интеллектісі төмен деңгейді көрсеткен мектеп білім алушылары материалдық аспектілер мен сыртқы әсер етуші факторларға бағытталған. Бұл нәтижелер мектеп білім алушыларын саналы мамандық таңдауға және болашақ жұмыс ортасында сәтті бейімделуге дайындау мақсатында эмоционалды интеллекттің дамуын білім беру процесіне біріктірудің маңыздылығын көрсетеді. Бұл зерттеу білім беру мекемелері мен педагогтер, ата-аналар үшін практикалық жағынан маңызды болып табылады.

Түйінді сөздер: эмоционалды интеллект, кәсіби бағдар, мансаптық шешім қабылдау, мектеп, эмпатия.

99 Қалай дәйексез алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Тайболатов, Қ. М., Постоялко, М. Н., Нурлыбаева, А. А., Турсунова, А. К. Мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлі [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 63-70

Кіріспе

Елдің экономикасын арттыру сапалы маман даярлаудан тығыз байланысты екені анық. Бұл, ең алдымен, мамандықты дұрыс таңдаудан басталады. Еңбек нарығында болып жатқан өзгерістер мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарына тікелей әсер ететін фактордың бірі болып отыр [1]. Бұл сыртқы фактор деп айтсақта болады, ал ішкі факторларға не жатады? PISA халықаралық зерттеулерінде кәсіптік жетілуге тек академиялық білім жеткіліксіз екеніне тоқталады. Қазіргі жас ұрпақ тек академиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар қызығушылықты, қиялды, эмпатияны, кәсіпкерлікті және төзімділікті қажет етеді. Олар өз жұмыс орындарын құру және мансаптарын жаңа жолмен басқару үшін сенімділік пен табандылықты қажет етеді [2].

Эмоционалды интеллект психологиялық дамудың маңызды аспектісін білдіреді, ол мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануына айтарлықтай әсер етеді. Өз эмоцияларын тану, түсіну және тиімді басқару, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын түсіну және қарым-қатынас жасау қабілеті қазіргі заманды маңызды бола түсуде. Кәсіби бағдар контекстінде эмоционалды интеллект мотивацияны, болашаққа деген көзқарасты қалыптастыруда және білім мен мансап туралы шешім қабылдауда шешуші рөл атқарады.

Эмоционалды интеллект адамдардың, соның ішінде мектеп оқушыларының мансаптық шешім қабылдау процесіне айтарлықтай әсер етеді. Зерттеулер эмоционалды интеллект мансаптық бейімделу, мансаптық шешім қабылдаудағы өзіндік тиімділік, мансаптық мінез-құлық және мансаптық міндеттеме сияқты мансаптық шешім қабылдаудың әртүрлі аспектілерімен оң байланысты екенін

дәйекті түрде көрсетті [3]. Эмоционалды интеллектті арттыру мансаптық шешімдер қабылдаудағы қиындықтарды азайтады және оңтайлы мансаптық шешімдер қабылдауға деген сенімділікті арттырады [4, 5].

Эмпатия, сезімді пайдалану, қарым-қатынасты басқару және өзін-өзі бақылау сияқты факторлармен бағаланатын эмоционалды интеллект мансаптық шешім қабылдаудағы өзіндік тиімділікпен оң байланысты және кәсіби зерттеулер мен міндеттемелермен кері байланысты [6]. Эмоционалды интеллект мансаптық зерттеулер мен шешім қабылдау процесімен байланысты болды, оны дамытуға бағытталған іс-шаралар шешімсіздік пен мансаптық шешім қабылдаудағы қиындықтарды азайтуға мүмкіндік береді [7]. Fabio & Kenny зерттеулеріне мансаптық шешім қабылдауда эмоцияны түсіну мен басқарудың маңыздылығына тоқталады [8]. Ал, келесі зерттеулерде мансаптық шешім қабылдауда гендерлік фактордың рөлі туралы айтылады, яғни гендерлік ерекшеліктерге сай эмоционалды интеллект деңгейі әртүрлі болады және ол тікелей мансаптық шешім қабылдауға әсер ететіні ескеріледі [9]. Эмоционалды интеллектінің дамуына гендерлік факторлардан басқа да, академиялық факторлар әсер етеді және ол мансаптық шешім қабылдауда, академиялық қиындықтарды жеңуге көмектеседі делінген [10, 11].

Эмоционалды интеллект мектеп оқушыларының мансаптық шешім қабылдау процесін қалыптастыратын маңызды детерминант болып табыланы анық. Эмоционалды интеллектті кәсіптік бағдарлау саласына интеграциялау, әсіресе оның кәсіптік бағдарлауға және мектеп оқушыларының мансаптық шешім қабылдауына әсеріне қатысты айтарлықтай ғылыми қызығушылық тудырды.

Бұл зерттеудің мақсаты – мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарлануындағы эмоционалды интеллектінің рөлін зерттеу.

Материалдар мен әдістер

Бұл зерттеу Павлодар қаласының мектептерінде жүргізілді. Зерттеуге 8, 9, 10 сынып оқушыларынан барлығы 97 оқушы қатысты, оның ішінде 41,2 % (N=40) қыз бала, 58,8 % (N=57) ұл бала. Зерттеуге Д. Люсиннің «ЭМИн» сауалнамасы мен авторлық кәсіптік бағдарлау сауалнамасы таңдалып алынды. ЭМИн сауалнамасы 46 сұрақты құрайды және 4 шәкілден (тұлғааралық эмоционалды интеллект, тұлғаішілік эмоционалды интеллект, эмоцияны түсіну, эмоцияны басқару) және 5 субшәкілден (басқалардың эмоцияларын түсіну, басқалардың эмоциясын басқару, өз эмоциясын түсіну, өз эмоциясын басқару, экспрессияны бақылау) тұрады. Кәсіптік бағдарлануын зерттеуге арналған сауалнама құрастырылды. Сауалнама 3 бөлімді қамтыды: демографиялық деректер, мамандық таңдаудағы пәннің рөлі, мамандық таңдау ниеті бойынша. Демографиялық бөлімде жасы, жынысы, сыныбы, географиялық орналасуы қарастырылса, мамандық таңдаудағы пәннің рөлі келесі сұрақтарды қамтыды: Мектепте Сізге қандай пәндер ұнайды?, Сізге қандай іс-шаралар немесе хобби ұнайды?, Сізді болашақ мамандыққа не қызықтырады? Сіздің мамандық таңдауыңызға қандай кедергілер немесе факторлар әсер етуі мүмкін?

Зерттеу деректері 2024 жылдың қаңтар айында Google Form арқылы жиналды. Сілтемелер электронды пошта және WhatsApp месенджері арқылы таратылды. Google Form құруда, ең алдымен, ақпарат хат және келісім парағы, сосын демографиялық деректер, ЭМИн тесті, кәсіптік бағдарлау сауалнамасы енгізілді. Қатысушыларға өз еркімен қатысты және зерттеуден кез келген уақытта бас тартуға болатыны ескертілді.

Нәтижені өңдеу Google Form деректерді алудан басталды, барлық шәкілдер сандық шәкілге ауыстырылды және кодтал-

ды. Нәтижені өңдеуде SPSS бағдарламасы қолданылды.

Нәтижелер

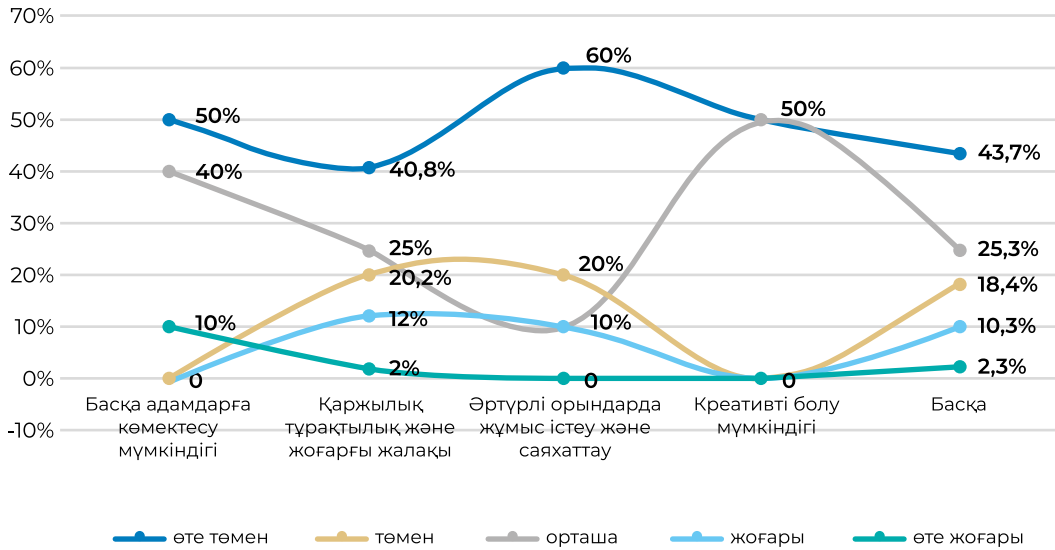
Зерттеу нәтижесі бойынша ең алдымен ЭМИн әдістемесі бойынша білім алушылардың эмоционалды интеллект деңгейі анықталды. Эмоционалды интеллект деңгейі бойынша сауалнама сұрақтары бойынша алынған жауаптар талданды.

Білім алушылардың эмоционалды интеллект деңгейінің мамандық таңдаудағы ниетіне әсері анықталды. Бұнда білім алушылардың ниеті 5 негізгі аспект бойынша қарастырылды: басқа адамдарға көмектесу мүмкіндігі, қаржылық тұрақтылық және жоғары жалақы, әртүрлі орындарда жұмыс істеу және саяхаттау, креативті болу мүмкіндігі және басқа. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, мектеп білім алушыларының эмоционалды интеллект өте төмен және төмен деңгейі басымдылық танытты. Эмоционалды интеллектісі өте төмен деңгейдегі қатысушылардың 60% әртүрлі орындарда жұмыс істеу және саяхаттау дегенді көрсетсе, ал эмоционалды интеллектінің төмен деңгейінің 20 % қаржылық тұрақтылық және жоғары жалақыға басты мән берген. Ал, эмоционалды интеллектісі орташа және жоғары деңгейдегі қатысушылардың басым көпшілігі басқа адамдарға көмектесу мүмкіндігін алға тартады, бұл жерден эмпатияның рөлін көре аламыз (1-сурет).

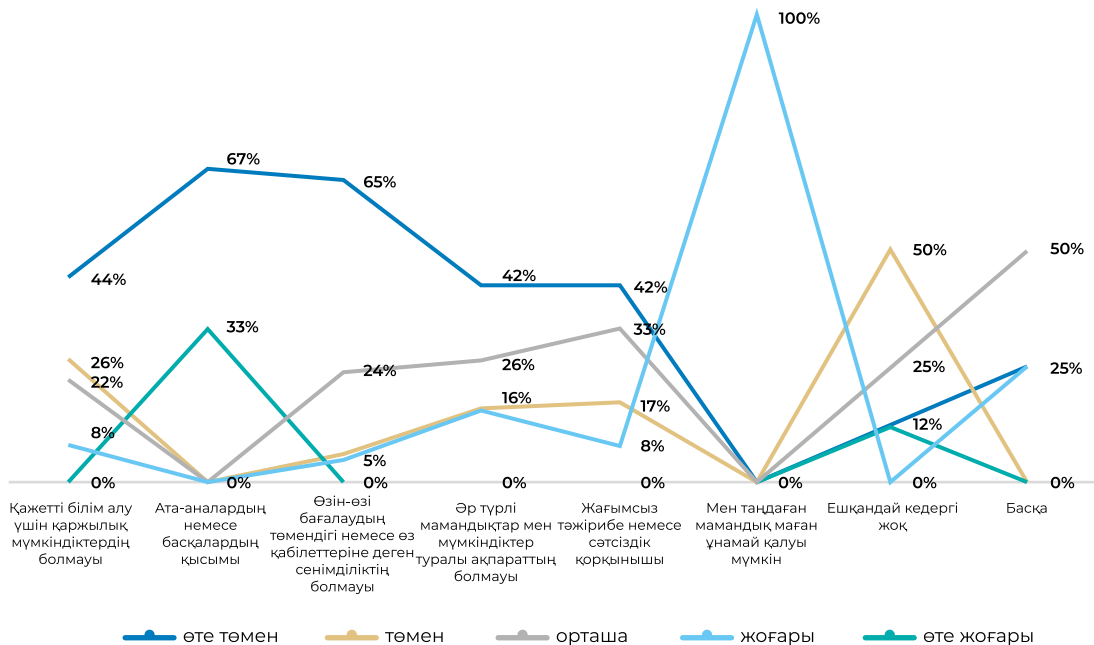
Келесі кезекте эмоционалды интеллект пен мамандық таңдаудағы кедергілер арасындағы байланысты қарастырдық. Зерттеу нәтижесі бойынша эмоционалды интеллект деңгейі өте төмен қатысушылар мамандық таңдаудағы факторлар және кедергілер ретінде «ата-аналардың немесе басқалардың қысымы», «өзін-өзі бағалаудың төмендігі немесе өз қабілеттеріне деген сенімділіктің болмауы» деп жауап берсе, ал эмоционалды интеллектің орташа деңгейі бар қатысушылар қажетті білім алу үшін «қаржылық мүмкіндіктердің болмауы», «ешқандай кедергі жоқ» деген жауаптар берген. Ал, эмоционалды интеллектінің жоғары деңгейінде «мен таңдаған

мамандық ұнамай қалуы мүмкін» деген жауаптар бар, бұдан білім алушылардың мамандық таңдауда өз еркімен ойланып,

әр нәрсені саралап, жан жақты қарастыратынын көре аламыз (2-сурет).

1-сурет – Білім алушылардың эмоционалды интеллектісі мен мамандық таңдауы арасындағы байланыс

2-сурет – Эмоционалды интеллект пен мамандық таңдаудағы кедергілер арасындағы байланыс

Жүргізілген зерттеудің қорытындылары білім алушылар арасында мамандық таңдау туралы шешім қабылдауда эмоционалды интеллекттің маңыздылығын анық көрсетеді. Біріншіден, эмоционалды интеллект деңгейі мен мамандық таңдаудағы артықшылықтар арасындағы анықталған байланыс олардың эмоцияларының хабардарлығы мен басқалардың сезімдерін түсіну қабілеті мансаптық мақсаттарды қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Екіншіден, эмоционалды интеллект деңгейіне байланысты мамандық таңдауға әсер ететін анықталған кедергілер мен факторлар білім алушыларда осы дағдыларды дамытуға назар аудару қажеттілігін көрсетеді.

Білім алушылардың табысты кәсіби дамуы үшін техникалық дағдыларға ие болу ғана емес, сонымен қатар эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейіне ие болу маңызды. Осы құзыреттерді дамытуға инвестициялау оларға мамандық таңдауда ғана емес, сонымен қатар болашақ қиындықтарға сәтті бейімделуге және кәсіби жетістікке жетуге көмектеседі.

Талқылау

Біздің зерттеуімізде білім алушылардың мамандық таңдауында эмоционалды интеллектінің деңгейінің әсер ететіндігін айтқан болатынбыз. Ал, кейбір зерттеулерде бұған мамандықтың бөделі, болашақта жұмысқа орналасу мүмкіндігі, кәсіптен түсетін табыстың болжамды деңгейі, жеке мүдделері, мектептегі үлгерімі және отбасы мүшелерінің кәсіппен тікелей байланысты деген қортындыға келген [12].

Біздің зерттеуіміздегі келесі нысан мамандық таңдауда әсер ететін факторлар мен эмоционалды интеллектінің байланысын көрсетсек, яғни эмоционалды интеллектісі жоғары мектеп білім алушылары саналы түрде мамандық таңдаудағы рөлін көрсетсек, отандық Г. Төлеу және т.б. гендерлік, әлеуметтік-экономикалық мәртебе, сондай-ақ білім беру ұйымының (қала/ауыл) орналасқан жерін маңызды фактор деп көрсетеді [13].

Қорытынды

Қорытындылай келе, білім алушылардың эмоционалды интеллект деңгейі олардың мамандық таңдаудағы ниеттері мен қалауларына айтарлықтай әсер ететінін зерттеу нәтижелері көрсетті. Эмоционалды интеллект деңгейі жоғары мектеп білім алушылары кәсіптің әлеуметтік маңыздылығына байланысты аспектілерге көбірек назар аударады, ал эмоционалды интеллектінің төменгі деңгейі материалдық аспектілерге назар аударады. Сонымен қатар мамандық таңдаудағы анықталған кедергілер мен факторлардың мектеп білім алушыларының эмоционалды интеллект деңгейімен байланысы бар: эмоционалды интеллектісі жоғары білім алушылар басқалардың қысымы немесе өз қабілеттеріне күмәндану сияқты кедергілерді саналы түрде жеңе алады.

Бұл нәтижелердің мектеп әкімшілігі, педагог-психологтар, ата-аналар үшін маңызы зор. Педагогикалық қызметкерлер бұл тұжырымдарды оқушыларды саналы және табысты мамандық таңдауға дайындауға көмектесетін мектептегі оқу процесіне эмоционалды интеллектті дамыту бағдарламаларын әзірлеу және енгізу үшін пайдалана алады.

Мектеп білім алушыларының кәсіби бағдарындағы эмоционалды интеллекттің рөлін зерттеу айтарлықтай практикалық маңызға ие және білім беру ортасында кәсіби өзін-өзі анықтауды қолдаудың тиімді стратегияларын әзірлеуге негіз бола алады.

Қолданылған деректер тізімі

1. **Шнарбекова, М. К.** Жоғары сынып оқушыларының кәсіби ұстанымдары мен кәсіби бағдарлау жұмысының ықпалы [Мәтін] // ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2023. – Т. 86. – №. 3. – Б. 126-138.
2. **OECD (2023),** *PISA 2022 Results (Volume II): Learning During – and From – Disruption*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a97db61c-en>.
3. **Coetzee, M. and Harry, N.** (2014). Emotional intelligence as a predictor of employees' career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 90-97. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.09.001>

4. Santos, A., Wang, W., & Lewis, J. (2018). Emotional intelligence and career decision-making difficulties: the mediating role of career decision self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 107, 295-309. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.05.008>
5. Park, I., Gu, M., & Hai, S. (2020). How can personality enhance sustainable career management? the mediation effects of future time perspective in career decisions. *Sustainability*, 12(3), 1167. <https://doi.org/10.3390/su12031167>
6. Brown, C., George-Curran, R., & Smith, M. (2003). The role of emotional intelligence in the career commitment and decision-making process. *Journal of Career Assessment*, 11(4), 379-392. <https://doi.org/10.1177/1069072703255834>
7. Fabio, A. and Kenny, M. (2010). Promoting emotional intelligence and career decision making among italian high school students. *Journal of Career Assessment*, 19(1), 21-34. <https://doi.org/10.1177/1069072710382530>
8. Fabio, A. and Kenny, M. (2012). The contribution of emotional intelligence to decisional styles among italian high school students. *Journal of Career Assessment*, 20(4), 404-414. <https://doi.org/10.1177/1069072712448893>
9. Jiang, Z. (2016). Emotional intelligence and career decision-making self-efficacy: mediating roles of goal commitment and professional commitment. *Journal of Employment Counseling*, 53(1), 30-47. <https://doi.org/10.1002/joec.12026>
10. Parmentier, M., Pirsoul, T., & Nils, F. (2021). Career adaptability profiles and their relations with emotional and decision-making correlates among belgian undergraduate students. *Journal of Career Development*, 49(4), 934-950. <https://doi.org/10.1177/08948453211005553>
11. Ran, Z., Zeb, S., Nisar, F., Yasmin, F., Poulouva, P., & Haider, S. (2022). The impact of emotional intelligence on career decision-making difficulties and generalized self-efficacy among university students in china. *Psychology Research and Behavior Management*, Volume 15, 865-874. <https://doi.org/10.2147/prbm.s358742>
12. Kvirkvaia, M., Kikutadze, V., Sikharulidze, D., Shaburishvili, S., & Charaia, V. (2018). Study of factors affecting young people's professional orientation in Georgia. *Globalization and Business*, 3(6), 233-242.
13. Толу, Г., Жулбарисова, А., Мырзабекова, А. Карьерные предпочтения казахстанских подростков: факторы, влияющие на карьерные ожидания [Текст] // Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». – 2022. – Т. 74. – №. 2. – С. 231-246.
2. OECD (2023), *PISA 2022 Results (Volume II): Learning During – and From – Disruption*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a97db61c-en>.
3. Coetzee, M. and Harry, N. (2014). Emotional intelligence as a predictor of employees' career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 90-97. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.09.001>
4. Santos, A., Wang, W., & Lewis, J. (2018). Emotional intelligence and career decision-making difficulties: the mediating role of career decision self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 107, 295-309. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.05.008>
5. Park, I., Gu, M., & Hai, S. (2020). How can personality enhance sustainable career management? the mediation effects of future time perspective in career decisions. *Sustainability*, 12(3), 1167. <https://doi.org/10.3390/su12031167>
6. Brown, C., George-Curran, R., & Smith, M. (2003). The role of emotional intelligence in the career commitment and decision-making process. *Journal of Career Assessment*, 11(4), 379-392. <https://doi.org/10.1177/1069072703255834>
7. Fabio, A. and Kenny, M. (2010). Promoting emotional intelligence and career decision making among italian high school students. *Journal of Career Assessment*, 19(1), 21-34. <https://doi.org/10.1177/1069072710382530>
8. Fabio, A. and Kenny, M. (2012). The contribution of emotional intelligence to decisional styles among italian high school students. *Journal of Career Assessment*, 20(4), 404-414. <https://doi.org/10.1177/1069072712448893>
9. Jiang, Z. (2016). Emotional intelligence and career decision-making self-efficacy: mediating roles of goal commitment and professional commitment. *Journal of Employment Counseling*, 53(1), 30-47. <https://doi.org/10.1002/joec.12026>
10. Parmentier, M., Pirsoul, T., & Nils, F. (2021). Career adaptability profiles and their relations with emotional and decision-making correlates among belgian undergraduate students. *Journal of Career Development*, 49(4), 934-950. <https://doi.org/10.1177/08948453211005553>
11. Ran, Z., Zeb, S., Nisar, F., Yasmin, F., Poulouva, P., & Haider, S. (2022). The impact of emotional intelligence on career decision-making difficulties and generalized self-efficacy among university students in china. *Psychology Research and Behavior Management*, Volume 15, 865-874. <https://doi.org/10.2147/prbm.s358742>
12. Kvirkvaia, M., Kikutadze, V., Sikharulidze, D., Shaburishvili, S., & Charaia, V. (2018). Study of factors affecting young people's professional orientation in Georgia. *Globalization and Business*, 3(6), 233-242.
13. Toleu, G., Zhulbarisova, A., Myrzabekova, A. Kar'ernye predpochtheniya kazhastanskih podrostkov: faktory, vliyayushchie na kar'ernye ozhidaniya [Tekst] [Career preferences of Kazakhstani teenagers: factors influencing career expectations] // Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». – 2022. – T. 74. – №. 2. – S. 231-246.

References

1. Şnarbekova, M. K. Joғary synyp oquşylarynyñ kәsibi ўstanymdary men kәsibi baғdarlau jўmysynyñ yqpaly [Mәtin] [Influence of professional positions and Career Guidance work of high school students] // QazUU Habarşysy. Psihologija jәne sosiologija seriasy. – 2023. – T. 86. – №. 3. – B. 126-138.

Роль эмоционального интеллекта в профессиональной ориентации обучающихся школы

К. М. Тайболатов^{1*}, М. Н. Постоялко²,
А. А. Нурлыбаева³, А. К. Турсунова⁴

¹Национальная академия образования им. И. Алтынсарина,
г. Астана, Республика Казахстан

²КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 39 инновационного типа с
гимназическими классами города Павлодара»,
г. Павлодар, Республика Казахстан

³Школа-лицей BINOM SCHOOL имени Каныша Сатпаева,
г. Астана, Республика Казахстан

⁴Школа-лицей № 89 имени Дулата Бабатайұлы
г. Астана, Республика Казахстан

*k.taibolatov@uba.edu.kz

Аннотация. В данной статье исследуется роль эмоционального интеллекта в профессиональной ориентации школьников. Целью исследования является изучение роли эмоционального интеллекта в профессиональной ориентации обучающихся школы, эмоциональной интеллектности и факторов, влияющих на желание и выбор профессии учащимися школы. Исследование проводилось среди учащихся 8, 9 и 10 классов г. Павлодара. Исследование проводилось с использованием анкеты Д. Люсина «ЭМИн» для определения уровня эмоционального интеллекта и авторской профориентационной анкеты. Результаты показали, что уровень эмоционального интеллекта школьников коррелирует с намерениями при выборе профессии, а также с факторами и препятствиями, влияющими на этот выбор. Эмоционально интеллектуально грамотные школьники руководствуются аспектами, связанными с социальной значимостью профессии, в то время как школьники, продемонстрировавшие низкий уровень эмоционального интеллекта, ориентируются на материальные аспекты и внешние влияющие факторы. Эти результаты подчеркивают важность интеграции развития эмоционального интеллекта в образовательный процесс с целью подготовки школьников к осознанному выбору профессии и успешной адаптации в будущей рабочей среде. Данное исследование имеет практическое значение для образовательных учреждений и педагогов, родителей.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, профессиональная ориентация, принятие карьерных решений, школа, эмпатия.

The role of emotional intelligence in professional orientation of school students

K. M. Taibolatov^{1*}, M. N. Postoyalko², A. A. Nurlybaeva³, A. K. Tursunova⁴

¹National Academy of Education named after I. Altynsarin,
Astana, Kazakhstan

²KSU «Secondary General Education School № 39
of innovative type with gymnasium classes of Pavlodar city»,
Pavlodar, Kazakhstan

³BINOM SCHOOL lyceum school named after Kanysh Satpayev,
Astana, Kazakhstan

⁴Dulat Babatayuly School-lyceum №89 named after Dulat Babatayuly
Astana, Kazakhstan

*k.taibolatov@uba.edu.kz

Abstract. This article investigates the role of emotional intelligence in the professional orientation of school students. The purpose of the research is to study the role of emotional intelligence in the professional orientation of school students, emotional intelligence and factors affecting the desire and choice of profession by school students. The study was conducted among students of 8th, 9th and 10th grades in Pavlodar. The study was conducted using D. Lucin's questionnaire «Emln» to determine the level of emotional intelligence and the author's career guidance questionnaire. The results showed that the level of emotional intelligence of schoolchildren correlates with intentions in choosing a profession, as well as with the factors and obstacles affecting this choice. Emotionally intelligent pupils are guided by aspects related to the social significance of the profession, while pupils who demonstrated low levels of emotional intelligence are oriented towards material aspects and external influencing factors. These results emphasize the importance of integrating the development of emotional intelligence into the educational process in order to prepare schoolchildren for an informed choice of profession and successful adaptation in the future working environment. This study has practical significance for educational institutions and teachers and parents.

Key words: emotional intelligence, professional orientation, career decision-making, school, empathy.

Материал баспаға 20.02.2024 келіп түсті.

Арнайы және инклюзивті білім беру

Специальное и инклюзивное образование

Special and inclusive education

FTAMP 14.25.05

DOI 10.59941/2960-0642-2024-1-71-81

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының ерекшеліктері

Г. М. Қайырбекова*¹, К.С. Тебенова²

^{1,2}Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

*gulnur.kajyrbekova01@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының ерекшеліктері және оның оқудағы жетістіктеріне әсері қаралады. Әлеуметтендірудің маңыздылығына және эмоционалды дамудың осы үдеріске әсеріне назар аударылады. Психикалық дамуы тежелген балалардың эмоционалды-ерік саласының негізгі тенденциялары мен типтік ерекшеліктерін, эмоционалды реакциялары мен ерікті қасиеттері сипатталды. Олардың мақсат қою, жоспарлау және шешім қабылдау сияқты ерікті қабілеттері жиі нашарлауы тапсырмаларды өз бетінше орындау және жауапкершілікті орындау қабілетіне әсері сипатталған. Проблеманың әртүрлі аспектілері, оның ішінде эмоционалды бұзылуларды түсінудің теориялық тәсілдері, диагностика және түзету әдістері, сондай-ақ осы балалардың қоғамға кірігу стратегиялары баяндалады. Психикалық дамуы тежелген балаларда эмоционалды реакциялар мен ерікті процестерді қалыптастыру механизмдерін, олардың әлеуметтік өзара әрекеттесудегі ерекшеліктерін, сондай-ақ түзету және психологиялық-педагогикалық қолдау әдістерін зерттеу маңызды болып табылады. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды және ерікті дамуын қолдау үшін ерте және мақсатты араласудың, жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, оларды оқыту мен дамытуға кешенді тәсілдің маңыздылығы атап өтіледі. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының қалыптасу және мектептегі мазасыздық деңгейі анықталды. Сонымен қатар балалардың эмоционалды-ерік саласын арт-технологияларды пайдалану арқылы дамытуға арналған «Өмір бояулары» түзету бағдарламасына шолу жасалды.

Кілт сөздер: психикалық дамудың тежелуі, эмоционалды-ерік сала, әлеуметтену, арт-технологиялар, әлеуметтік бейімделу, әдіс-тәсілдер.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Қайырбекова, Г. М., Тебенова, К. С. Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының ерекшеліктері [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 71-81.

Кіріспе

Бүгінгі таңда жалпы білім беретін орта мектеп – жаңа қоғам мектебі, болашақ мектебі, яғни саналы халықтық мәдениетке бағытталған, баланың жеке басының дамуына, жеке тұлға болып қалыптасуына жағдай жасайтын, бәсекеге қабілетті, елдің ертеңі болатын жас ұрпақты өсіріп, дамытатын мектеп болуы тиіс. Қазіргі уақытта елімізде ерекше білім алуды қажет ететін балалар санының көбеюі денсаулық сақтау, білім және әлеуметтік қорғау салаларының осы мәселеге көңіл бөлуін талап етіп отыр. Жыл санап ерекше білім алуды қажет ететін балаларға деген қоғамның көзқарасы өзгеріп, оларды қоғамның бір мүшесі ретінде қарауға бет бұрды. Ерекше білім алуды қажет ететін балалар ішінде жетекші топ ретінде қарастырылған балалардың психикалық дамуының тежелу жағдайындағы психологиялық және физиологиялық даму ерекшеліктері оқу мен тәрбиелеу жұмыстың өзектілігін айқындайды.

Психикалық дамудың тежелуі бар балаларда нейродинамикалық процестердің тұрақсыздығына байланысты зейіні, логикалық есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы кеш қалыптасады [1]. Психикалық дамуы тежелген балалардың оқу үлгерімі 1-сыныптан бастап төмен болып келеді, бірақ анық белгілері 2-3 сыныпта белгілі болады. Оқу процесінде олар бірнеше қиындықтарға кездеседі: сабақ процесіне жай қосылады, оқу материалын кеш қабылдайды, берілген тапсырманы мұғалімнің көмегіне орындай алмайды, оқу мен жазуда, оқыған мәтінін мазмұнын айту барысында және есептер шығарған кезде үлкен қателер жібереді, тез шаршағыш және сыныптастарымен аз араласады, өз ойын анық айта алмайды. Әсіресе, бұл санаттағы балаларға жағымды ара қатынастарды, байланыстарды орнату қиынға беріледі. Психикалық даму табиғатына, ауытқудың құрылымына сәйкес, балалар бойындағы жетілмеген тұлғалық ерекшеліктер, соматикалық әлсіздіктер сияқты ерекшеліктер балалар арасындағы жылы байланыстарды эмоционалды-ерік саласымен реттеліп, орнатуды талап етеді. Сонымен қоса ол түзету жолын оңтайландырудың көзі болып есептеледі.

Осыған байланысты таным процесстерін дамытумен қатар, балалардың эмоционалды ерік саласын қалыптастырудың тиімді психологиялық-педагогикалық жолдарын құрастыру сұрағы туындайды.

Қазіргі уақытта «эмоционалды-ерікті сала» ұғымын анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ. «Эмоционалды-ерікті сала» ұғымы белгілі бір жағдайларда әртүрлі іс-әрекеттерді реттеудің ерекшеліктерін сипаттайды, себебі ол біртұтас механизм ретінде әрекет етеді.

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларында жетекші іс-әрекет әлі де ойын болғандықтан оқу басталған сәтте оқу мотивациясы жеткілікті түрде қалыптаспайды. Балаларда ерікті қасиеттердің тиісті түрде қалыптаспауына байланысты оған қол жеткізу бойынша мақсат қоя алмайды, жоспарлай алмайды және жүзеге асыра алмайды.

Психикалық дамуы тежелген балалар эмоциясының дамуына, мектептегі оқитудың басталуына байланысты, дамудың әлеуметтік жағдайының түбегейлі өзгеруі айтарлықтай әсер етеді. Балалардың эмоциялық реакциялары импульсивтілігімен, эмоциялардың қысқа мерзімділігімен және нақты ағымдағы оқиғалармен байланысымен сипатталады [2].

Психикалық дамуы тежелген балаларға эмоциялардың дұрыс ұйымдастырылмауы, баланың өзіне және басқа балалардың реакцияларына қатысты сындарлы еместігі, өзін-өзі бағалаудың сәйкессіздігі және эмоциялардың тұрақсыздығы тән.

Психикалық дамудан тежелген эмоционалды даму баланың қалыпты дамуы сияқты заңдарға бағынады. Бұдан басқа, психикалық дамуы тежелген балалардың әлеуметтену ортасының әсеріне неғұрлым бейім болуына байланысты эмоциялардың даму ерекшеліктері бар. Жалпы алғанда, психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық аясы психикалық инфантильдікке тән қасиеттермен сипатталады.

Артемьева Т. П. өз мақаласында психикалық дамуы тежелген балалардың эмоци-

ялық саласын зерттеп, осы саланың түрлі тетіктері мен қасиеттерін анықтады [3]. Зерттеу мұндай балалардың әлеуметтік бейімделуі үшін эмоциялардың маңыздылығын, әсіресе тәрбиедегі эмоциялық аспектілерді тереңірек түсінуді талап ететін қазіргі заманғы үрдістер контекстінде көрсетеді.

Утешова Т.Н. «Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық күйін психологиялық-педагогикалық түзету» атты мақаладсына психикалық дамуында ауыр бұзылулары бар бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық құзыреттілігін жақсарту үшін педагогикалық әдістерді әзірлеуді сипаттады [4]. Ол мұндай оқушылардың абстрактілі ойлау мен ақпаратты қабылдаудағы қиындықтарын ескере отырып, осы тақырыптың маңыздылығын атап көрсетеді. Зерттеу балалардың осы санатындағы эмоциялардың психологиялық табиғатын талдауды, оқытудың арнайы әдістерін әзірлеуді және олардың абстрактілі ұғымдар мен эмоцияларды қабылдау ерекшеліктерін анықтауды қамтыды.

И.В. Зеленкова және Ю.Ю. Мазур «ПДТ бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық саласын дамытудың ерекшеліктері мен педагогикалық жағдайлары» жұмысында психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық саласын дамытудың ерекшеліктері зерделенеді [5]. Авторлар ПДТ балалардың ойдағыдай эмоциялық бейімделуіне және әлеуметтенуіне ықпал ететін педагогикалық тәсілдер мен жағдайларға назар аударады. Зерттеу нәтижелері педагогтер мен мамандарға балалардың осы тобының эмоциялық дамуын қолдау үшін тиімді стратегиялар әзірлеуге көмектеседі.

Материалдар мен әдістер

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерік саласының қалыптасу деңгейін объективті түрде анықтау үшін әдістемелерден тұратын диагностикалық зерттеу бағдарламасы жасалды. Зерттеу Қарағанды облысы білім басқармасының «№4 арнайы мектеп-интернаты» КММ жүргізілді. Зерттеуге психикалық дамуы тежелген 3-сынып

оқушылары қатысты. Жалпы бала саны: 20, ұл бала – 11, қыз бала – 9. Балалардың орта жасы шамамен 9-10 жас. Эксперимент жүргізу барысында балалар 2 топқа бөлінді: эксперимент тобы – 10 бала, бақылау тобы – 10 бала.

Зерттеу жүргізу барысында келесі әдістемелер қолданылды:

1. «Эмоционалды беттер» әдістемесі Н.Я. Семаго [6]. Әдістеменің мақсаты – эмоционалды жағдайды барабар тану мүмкіндігін бағалау, осы танудың дәлдігі мен сапасы (нәзік эмоционалды дифференциациялар), баланың жеке тәжірибесімен байланыстыру мүмкіндігі. Әдістеме 2 кезеңнен тұрады: 1-кезең – 3 сурет, 2-кезең – 14 сурет.
2. Мектептегі мазасыздықты диагностикалаудың проективті әдістемесі (автор А.М. Прихожан) [7]. Әдістеменің мақсаты – мектептегі мазасыздық деңгейін анықтау. А.М. Прихожан мазасыздықтың жалпы деңгейін суреттегі баланың көңіл-күйін қайғылы, көңілсіз, ашулы, іші пысқан деп сипаттайтын субъектілердің «қолайсыз» жауаптары бойынша бағалауды ұсынады. Әдістеме қыздарға және ұлдарға арналған 12 суреттік 2 жиынтықтан тұрады.
3. Т.И. Шульганың оқушылардың ерікті қасиеттерінің даму деңгейін анықтауға арналған сауалнамасы [8].

Әдістеменің мақсаты: бақылау арқылы бастауыш сынып оқушыларының ерікті қасиеттерінің даму деңгейін анықтау. Әдістеме эксперименттік зерттеуге қатысушылардың ата-аналарына және зерттеу авторына (сынып жетекшісіне) ұсынылады. Әдістеме 11 сұрақтан тұрады. Жауап бланкісінде ата-аналар мен сынып жетекшісінің жауаптары бөлек торларға белгіленеді.

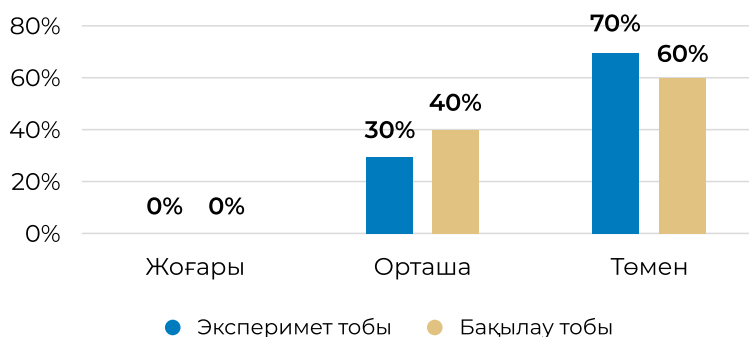
Барлық әдістемелер мектепте жүргізілді, тек ата-аналарға сауалнама үйде толтыруға берілді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмысты жүргізуге балалардың ата-аналарынан рұқсат алынып, ата-аналардың өтініші бойынша балалар туралы жеке ақпарат зерттеуге жазылмады.

Нәтижелер

«Эмоционалды беттер» әдістемесі бойынша эмоционалды күйлер туралы идеяның қалыптасуының орташа деңгейі эксперименттік топтың 3 қатысушысында және бақылау тобының 4 қатысушысында анықталды, себебі оқушылар эмоцияларды дұрыс ажырата алмайды, оларды әрдайым бейнелей алмайды. «Эмоциялар сөздігі» жеткіліксіз дамыған. Суреттер бойынша құрастырылған әңгімелер жет-

кілікті эмоционалды емес, нақты сюжет болған жоқ.

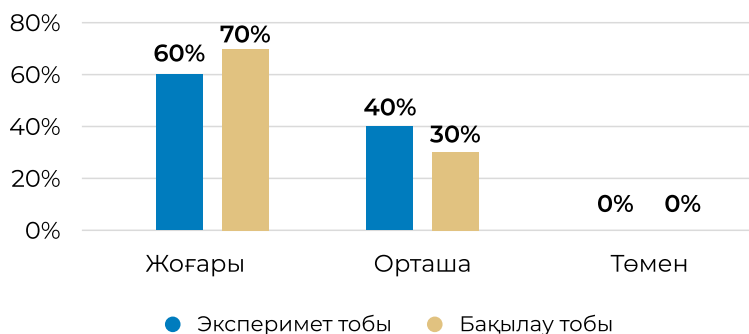
Эмоциялық күйлер туралы идеяның қалыптасуының төмен деңгейі эксперименттік топтың 7, бақылау тобының 6 қатысушысында анықталды, себебі оқушылар эмоцияларды ажыратпайды, оларды бейнелей алмайды. Суреттерден құрастырылған әңгімелердің сюжеті жоқ, эмоционалды түрде боялмаған. Оқушылар өздерін әңгімелерінің кейіпкерлерімен сәйкестендірмейді (1-сурет).

1-сурет. «Эмоционалды беттер» әдістемесінің нәтижелері

Мектептегі мазасыздықты диагностикалаудың проективті әдістемесі бойынша мектептегі мазасыздықтың жоғары деңгейі эксперименттік топтың 6 қатысушысында және бақылау тобының 7 қатысушысында анықталды; мектептегі мазасыздықтың

орташа деңгейі эксперименттік топтың 4 қатысушысында және бақылау тобының 3 қатысушысында анықталды; екі топтың қатысушыларында мектептегі мазасыздықтың төмен деңгейі анықталған жоқ (2-сурет).

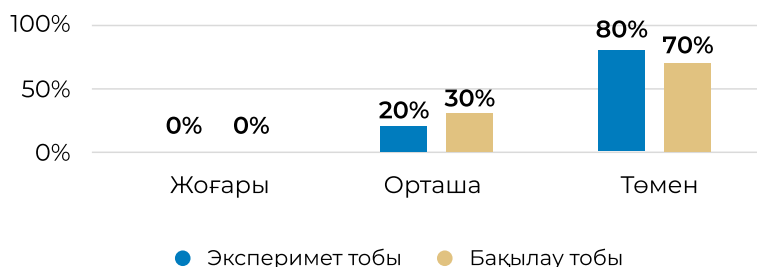
2-сурет. Мектептегі мазасыздықты диагностикалаудың проективті әдістемесінің нәтижелері

Т.И. Шульганың оқушылардың ерікті қасиеттерінің даму деңгейін анықтауға арналған сауалнамасы бойынша ерікті қасиеттердің дамуының жоғары деңгейі эксперименттік топ пен бақылау тобына қатысушылардың ешқайсысында анықталған жоқ.

Ерікті қасиеттердің дамуының орташа деңгейі эксперименттік топтың 2 қатысушыларында және бақылау тобының 3 қатысушыларында анықталды. Білім алушылар тәртіп пен мінез-құлық ережелерін толық сақтамайды, мақсаттар қою және оларға қол жеткізу қиынға соғады. Кез келген әрекетті орындау кезінде қиындықтар туындайды. Білім алушылар

қабылданған шешімді, істі жүзеге асыруға кедергі келтіретін іс-әрекеттерді, сезімдерді тежей алмайды.

Ерікті қасиеттердің дамуының төмен деңгейі эксперименттік топтың 8 қатысушысында және бақылау тобының 7 қатысушысында анықталды. Білім алушылар өз уақытын үнемдеуді, жоспар бойынша жұмыс істеуді, жоспарлауды және белгіленген мақсаттарды нақты орындауды, оларды соңына дейін жеткізуді, ересек адамның барлық нұсқауларын дәл орындауды білмейді. Жұмыста тырысу, қызметке деген ұмтылыстың болмауы байқалады (3-сурет).

3-сурет. Т.И. Шульганың оқушылардың ерікті қасиеттерінің даму деңгейін анықтауға арналған сауалнамасының нәтижелері

Жүргізілген зерттеудің анықтаушы бөлімі келесі нәтижелерді берді:

- эксперименттік зерттеудің анықтаушы кезеңінің нәтижелерін жалпылау эксперименттік және бақылау тобында қатысушылардың көпшілігінде эмоционалды-ерікті саланың қалыптасу деңгейі төмен деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді;
- білім алушыларда эмоционалды күйлер туралы түсінік қалыптаспаған, мектептегі мазасыздықтың орташа және жоғары деңгейі байқалады, ерікті қасиеттер қалыптаспаған;
- нәтижелер қатысушыларда эмоционалды-ерікті саланы дамыту үшін ар-

найы түзету жұмыстарын жүргізу қажет екенін көрсетті.

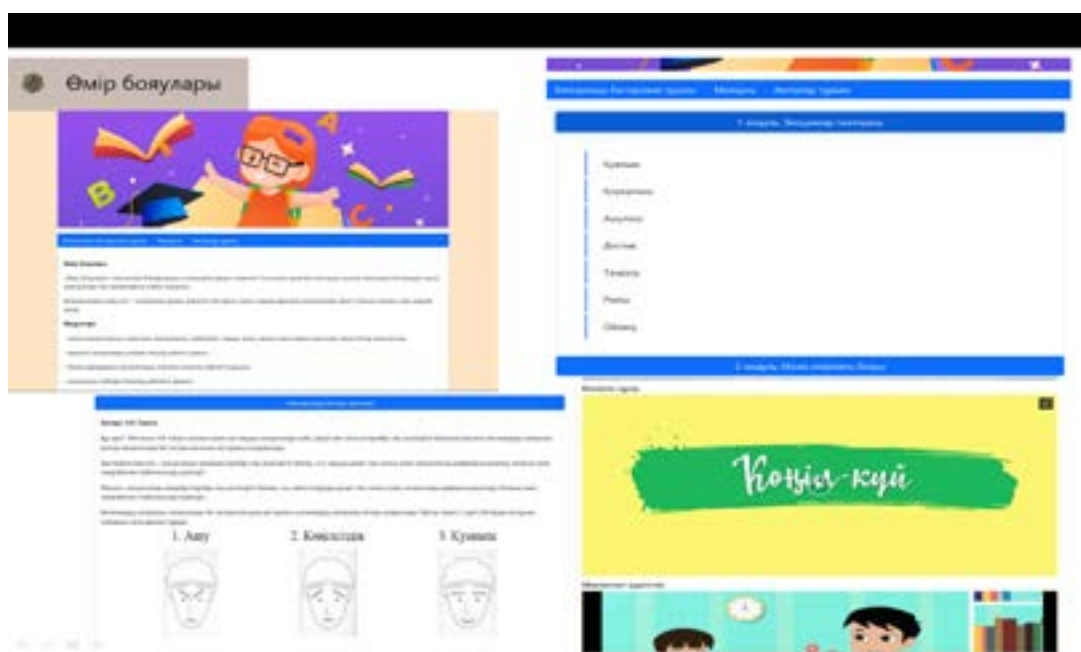
Осы көрсетілген нәтижелерді талдау арқылы біз психикалық дамуы тежелген балалардың эмоционалды-ерік саласын дамыту бойынша «Өмір бояулары» атты түзету бағдарламасын әзірледік.

Түзету бағдарламасының мақсаты - психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерікті саласын арт-технологияларды құралдарын пайдалану арқылы дамыту. Мақсатқа сәйкес келесі міндеттер қойылды: балаларды негізгі эмоциялармен таныстыру, балаларды негізгі эмоцияларды ажырата білуге үйрету, басқа адамның эмоционал-

ды жағдайын түсіну қабілетін дамыту, эмоционалды стресстің төмендеуіне ықпал ету балаларда жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін қалыптастыру және мектептегі мазасыздықтың алдын-алу. Бағдарлама психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп жасындағы балаларды оқыту принциптері мен ережелеріне сәйкес жасалған. Түзету бағдарламасының құрамына «Өмір бояулары» электронды бағдарламасы, балаларға арналған жұмыс дәптері және жұмыстың әр модуліне арналған әдістемелік құралдар кіреді. Түзету бағдарламасының тақырыптық жоспары қосымшада көрсетілген.

Әдістемелік құралдарда психикалық дамуы тежелген балалардың эмоционалды-ерік саласын арт-технологиялардың көмегімен дамытуға арналған әр модульдегі сабақтарды жүргізу бойынша технологиялық карталары мен оларды жүргізуде қажет болатын бағдарламалар мен дереккөздер жинақталған.

Электронды бағдарламада балаларға тақырыптар байланысты ертегілер мен өлеңдер, жақсы әдептер мен жағымды эмоциялар тудыратын мультфильмдер және балалардың демалуына, стрессты жеңілдетуге көмектесетін аудиотыңдалымдар бар (4-сурет).

4-сурет. «Өмір бояулары» атты электронды бағдарлама

«Өмір бояулары» жұмыс дәптері түзету курсының өту барысында жаттығулар мен тапсырмаларды орындау үшін әзірленген. Дәптердің ішінде әр сабақта болатын ойындар, жаттығулар және тапсырма-

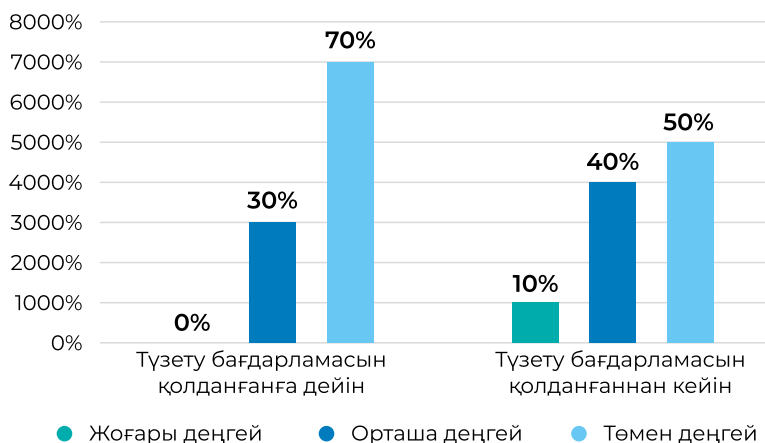
ларға арналған беттер бар. Әр тапсырманың балаға арналған нұсқаулығы мен тапсырманы орындауға керек материал дәптердің ішінде көрсетілген (5-сурет).

5-сурет. «Өмір бояулары» атты жұмыс дәптері

Әзірленген түзету бағдарламасы 1 жыл бойында жүргізілген қалыптастырушы эксперимент барысында қолданылды. Қалыптастырушы эксперимент жүргізілгеннен кейін бақылау эксперименті жүргізіл-

ді. Бақылау экспериментінде тәжірибелік жұмыстың анықтаушы бөлімінде қолданылған әдістемелер арқылы балалардың динамикасы анықталды (6-сурет).

6-сурет. «Өмір бояулары» түзету бағдарламасын қолданғанға дейінгі және қолданғаннан кейінгі нәтижелері

Талқылау

Бақылау экспериментінің нәтижелері бойынша біз жүргізілген жұмыстың нәтижелі болғанын атап өткіміз келеді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері бойынша балалар өздерінің және өзгелердің эмоцияларын анықтауды, эмоцияларын басқаруды, өзгелермен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренді. Сонымен қоса, балаларда түзету курсының аяғында мектеп мазасыздығының, жалпы мазасыздықтың деңгейі төмендегені де байқалды. Әзірленген «Өмір бояулары» курсы психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп жасындағы балалардың эмоционалды-ерік саласын дамытуда 13,3% тиімділік көрсетті.

Зерттеу нәтижелерін көбірек түсіну үшін біздің жұмысымызды Л.К. Щелканова [9] және Н.Д. Наумова [10] сияқты авторлардың зерттеулерімен салыстыруға болады. Өзінің жұмысында Л.К. Щелканова даму ерекшеліктері бар балалардың эмоциялық-ерік саласын дамытумен, атап айтқанда, алаңдаушылықты азайтумен және өзін-өзі бағалауды арттырумен жұмыс істеді. Оның зерттеу нәтижелері бойынша балалардың мазасыздығы 21%-дан 0%-ға дейін төмендеді, ал өзін-өзі бағалау 20%-дан 50%-ға дейін өсті. Н.Д. Наумова өз зерттеуінде жұмысты алаңдаушылықты азайтуға және өзін-өзі бағалауды арттыруға, сондай-ақ өзін-өзі бақылау қабілетін қалыптастыруға бағыттады. Оның зерттеу нәтижелері бойынша балалардың мазасыздық деңгейі 75%-дан 50%-ға дейін төмендеді, ал балалардың өзін-өзі бағалауы 50%-дан 87,5%-ға дейін өсті.

Әрине, басқа авторлардың жұмыстарымен салыстырғанда біздің жұмыстың тиімділік коэффициенті төмен болып көрінуі мүмкін. Бірақ нәтижелерді сапалы талдау жұмыстың айтарлықтай жоғары нәтижеге ие екенін көрсетеді, өйткені біздің жұмысымыз балалардың эмоциялық-ерік саласын дамытуға ғана емес, сондай-ақ балалардың мектептегі алаңдаушылығын төмендетуге және эмоциялық-ерік саласын дамыту кезінде балалардың танымдық функцияларын жаңа дамытуға бағытталған.

Қорытынды

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерікті саласында олардың оқуға, әлеуметтенуге және қоғамға бейімделуіне әсер етуі мүмкін ерекшеліктері бар. Бұл балалар өздерінің эмоцияларын басқаруда, ерік-жігерді басқаруда, жаңа жағдайларға бейімделуде, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болуы мүмкін. Алайда, эмоционалды-ерікті саланың дамуымен бұл балаларда айтарлықтай жетістіктерге жетуге, олардың оқуы мен қоғамға бейімделуін жақсартуға болады.

Арт-технологиямен айналысу психикалық дамуы тежелген балаларға арналған терапия түрі болуы мүмкін. Шығармашылық арқылы балалар ішкі жанжалдардан, қорқыныштан, алаңдаушылықтан, агрессиядан, стресстен арыла алады, бұл олардың психологиялық жағдайын жақсартуға көмектеседі. Сонымен қатар арт-технология басқа балалармен қарым-қатынас жасауға, қарым-қатынас пен ынтымақтастық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Арт-технологиялардың психикалық дамуы тежелген балалардың эмоционалды-ерік саласына әсері бұл әдістің тиімділігін дәлелдейді. Арт-технологиялар балалардың тек эмоционалды-ерік саласын ғана емес, сонымен қоса, коммуникативті саласын, сөйлеу қабілетін, ұсақ қол моторикасын, өзіне және өзгелерге деген көзқарасын қалыптастыру мен дамытуда оң әсер етеді.

Қорытындылай келе, психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоционалды-ерікті саласын дамыту, олардың оқуы, әлеуметтенуі және қоғамға бейімделуі үшін үлкен маңызға ие.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. **Маркман, Е. В.** Использование метода арт-терапии в коррекции эмоциональных нарушений дошкольников [Текст]. – М.: Психология человека в образовании, 2020. №3. – 277-287 б.
2. **Прихидько, В. К.** Эмоциональная социализация: содержание и механизмы [Текст] // Психологические исследования. – 2009. № 4 (6)

3. **Artem'eva, T. P.** Investigation and development of emotional sphere of junior schoolchildren with special educational needs // *Special Education*. – 2016. – №. 1. – P. 4.
4. **Утешова, Т. Н.** Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық күйін психологиялық-педагогикалық түзету [Мәтін] // *Global Science and Innovations: Central Asia*. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – Б. 163-166.
5. **Зеленкова, И. В., Мазур, Ю. Ю.** Особенности и педагогические условия развития эмоциональной сферы младших школьников с ЗПР [Текст] // *Инновационная наука*. – 2019. – №. 2. – С. 126-129.
6. **Семаго, Н. Я., Семаго, М. М.** Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога [Текст] // М.: АРКТИ. – 2000. – Т. 208. – С. 7.
7. **Прихожан, А. М.** Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст [Текст]. 2-е изд. – Издательский дом: «Питер», 2021.
8. **Шульга, Т. И.** Некоторые итоги развития проблемы воли и волевой регуляции в исследованиях научной школы [Текст] // *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки*. – 2020. – №. 1. – С. 8-21.
9. **Щелканова, Л. К.** Арт-терапия, как средство формирования эмоционально-волевой сферы у детей с особенностями в развитии [Текст] // *Образовательная социальная сеть nsportal.ru*. – 2019.
10. **Наумова, Н. Д.** Развитие эмоционально-волевой сферы у детей с задержкой психического развития старшего дошкольного возраста на занятиях по изобразительной деятельности [Текст]. Вып. кв. работа. – Екатеринбург. – 2019.
3. **Artem'eva, T. P.** Investigation and development of emotional sphere of junior schoolchildren with special educational needs // *Special Education*. – 2016. – №. 1. – P. 4.
4. **Utesova, T. N.** Psihikalyq damuy tejelgen bastauyş synyp oquşylarynyñ emosialyq küiin psihologialyq-pedagogikalıyq tüzetu [Mätin] // *Global Science and Innovations: Central Asia*. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – S. 163-166.
5. **Zelenkova, I. V., Mazur, Yu. Yu.** Osobennosti i pedagogicheskie usloviya razvitiya emocional'noj sfery mladshih shkol'nikov s ZPR [Tekst] [Features and pedagogical conditions for the development of the emotional sphere of younger schoolchildren with ZPR] // *Innovacionnaya nauka*. – 2019. – №. 2. – S. 126-129.
6. **Semago, N. Ya., Semago, M. M.** Problemnnye deti: Osnovy diagnosticheskoy i korrekcionnoj raboty psihologa [Tekst] [Problem children: Fundamentals of diagnostic and correctional work of a psychologist] // М.: АРКТИ. – 2000. – Т. 208. – С. 7.
7. **Prihozhan, A. M.** Psihologiya trevozhnosti: doshkol'nyj i shkol'nyj vozrast [Tekst] [Psychology of anxiety: preschool and school age]. 2-e izd. – Izdatel'skij dom: «Piter», 2021.
8. **Shul'ga, T. I.** Nekotorye itogi razvitiya problemy voli i volevoj regulyacii v issledovaniyah nauchnoj shkoly [Tekst] [Some results of the development of the problem of will and volitional regulation in scientific school research] // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Psihologicheskie nauki*. – 2020. – №. 1. – S. 8-21.
9. **Shchelkanova, L. K.** Art-terapiya, kak sredstvo formirovaniya emocional'no-volevoj sfery u detej s osobennostyami v razvitii [Tekst] [Art therapy as a means of forming the emotional and volitional sphere in children with developmental disabilities] // *Obrazovatel'naya social'naya set' nsportal.ru*. – 2019.
10. **Naumova, N. D.** Razvitie emocional'no-volevoj sfery u detej s zaderzhkoj psihicheskogo razvitiya starshego doshkol'nogo vozrasta na zanyatiyah po izobrazitel'noj deyatel'nosti [Tekst] [The development of the emotional and volitional sphere in children with mental retardation of senior preschool age in visual arts classes]. Vyp. kv. rabota. – Ekaterinburg. – 2019.

References

1. **Markman, E. V.** Ispol'zovanie metoda art-terapii v korrkicii emocional'nyh narushenij doshkol'nikov [Tekst] [The use of the art therapy method in the correction of emotional disorders of preschoolers]. – М.: Psihologiya cheloveka v obrazovanii, 2020. №3. – 277-287 b.
2. **Prihid'ko, V. K.** Emocional'naya socializaciya: sodержanie i mekhanizmy [Tekst] [Emotional socialization: content and mechanisms] // *Psihologicheskie issledovaniya*. – 2009. № 4 (6)
10. **Naumova, N. D.** Razvitie emocional'no-volevoj sfery u detej s zaderzhkoj psihicheskogo razvitiya starshego doshkol'nogo vozrasta na zanyatiyah po izobrazitel'noj deyatel'nosti [Tekst] [The development of the emotional and volitional sphere in children with mental retardation of senior preschool age in visual arts classes]. Vyp. kv. rabota. – Ekaterinburg. – 2019.

Особенности эмоционально-волевой сферы младших школьников с задержкой психического развития

Г. М. Қайырбекова*¹, К.С. Тебенова²

¹Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова
г. Караганда, Республика Казахстан

²Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова
г. Караганда, Республика Казахстан

*gulnur.kajyrbekova01@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности эмоционально-волевой сферы младших школьников с задержкой психического развития и ее влияние на успехи в учебе. Основное внимание уделяется важности социализации и влиянию эмоционального развития на этот процесс. Описаны основные тенденции и типичные особенности эмоционально-волевой сферы детей с задержкой психического развития, эмоциональные реакции и волевые качества. Их часто нарушенные волевые способности, такие как постановка целей, планирование и принятие решений, описываются как влияющие на их способность самостоятельно выполнять задачи и выполнять обязанности. Излагаются различные аспекты проблемы, в том числе теоретические подходы к пониманию эмоциональных расстройств, методы диагностики и коррекции, а также стратегии интеграции этих детей в общество. Важным является изучение механизмов формирования эмоциональных реакций и волевых процессов у детей с задержкой психического развития, их особенностей в социальном взаимодействии, а также методов коррекционной и психолого-педагогической поддержки. Подчеркивается важность раннего и целенаправленного вмешательства для поддержки эмоционального и волевого развития младших школьников с задержкой психического развития, комплексного подхода к их обучению и развитию с учетом индивидуальных особенностей и потребностей. Выявлен уровень сформированности эмоционально-волевой сферы младших школьников с задержкой психического развития и тревожности в школе. Также был проведен обзор коррекционной программы «Әмір бояулары» для развития эмоционально-волевой сферы детей с использованием арт-технологий.

Ключевые слова: задержка психического развития, эмоционально-волевая сфера, социализация, арт-технология, социальная адаптация, методы и приемы.

Features of the emotional and volitional sphere of younger schoolchildren with mental retardation

G.M. Kaiyrbekova*¹, K.S. Tebenova²

¹Karaganda University named after academician E.A.Buketov
Karaganda, Republic of Kazakhstan

²Karaganda University named after academician E.A.Buketov
Karaganda, Republic of Kazakhstan

*gulnur.kaiyrbekova01@mail.ru

Abstract. This article examines the features of the emotional and volitional sphere of younger schoolchildren with mental retardation and its impact on academic success. The main focus is on the importance of socialization and the impact of emotional development on this process. The main trends and typical features of the emotional and volitional sphere of children with mental retardation, emotional reactions and volitional qualities are described. Their often impaired volitional abilities, such as goal setting, planning, and decision making, are described as affecting their ability to independently complete tasks and fulfill responsibilities. Various aspects of the problem are presented, including theoretical approaches to understanding emotional disorders, methods of diagnosis and correction, as well as strategies for integrating these children into society. It is important to study the mechanisms of formation of emotional reactions and volitional processes in children with mental retardation, their characteristics in social interaction, as well as methods of correctional and psychological and pedagogical support. The importance of early and targeted intervention to support the emotional and volitional development of younger schoolchildren with mental retardation, an integrated approach to their learning and development, taking into account individual characteristics and needs, is emphasized. The level of formation of the emotional and volitional

sphere of younger schoolchildren with mental retardation and anxiety at school has been revealed. There was also a review of the correctional program «Ömır boialary» for the development of the emotional and volitional sphere of children using art technologies.

Keywords: mental retardation, emotional and volitional sphere, socialization, art technologies, social adaptation, methods and techniques.

МРНТИ 14.01.45

DOI 10.59941/2960-0642-2024-1-82-97

Теоретико-методологические основы непрерывного технологического образования педагогов в современных условиях

Б. Т. Аушахманова

КГУ «Инновационный центр развития образования»
управления образования Павлодарской области,
г. Павлодар, Республика Казахстан
aushahmanovaizrov@mail.ru

Аннотация. Актуальность исследования обусловлена необходимостью разработать рекомендации и стратегии для эффективной реализации непрерывного технологического образования педагогов в современных условиях. В связи с этим, данная статья направлена на определение актуальной ситуации в области непрерывного технологического образования в Казахстане. Ведущим методом исследования данной проблемы являлся системный анализ, позволивший выявить взаимодействия различных компонентов системы развития профессиональных компетенций педагогов и разработать рекомендации по решению связанных с этим проблем. Также использовались следующие методы научного познания: логический, сравнение, синтез, индукция, дедукция, классификация, анкетирование респондентов. В статье продемонстрированы результаты проведенного анкетирования респондентов – учителей казахстанских школ – о необходимости и качестве существующих методов актуализации профессиональных знаний, проведено сравнение полученных результатов с результатами международного исследования TALIS 2018, обнаружены и описаны сходства и различия между текущей ситуацией и предыдущими данными, проанализированы тенденции и изменения в отношении необходимости и качества методов повышения квалификации педагогов педагогов, раскрыты теоретико-методологические основы изучения педагогами методов работы с информационно-коммуникативными технологиями, предоставлены рекомендации, направленные на повышение качества их профессиональных знаний, описаны перспективы применения таких знаний в контексте образовательной системы, выявлены возможные проблемы в области непрерывного технологического образования педагогов, обоснованы подходы по их решению. Материалы исследования могут быть использованы для усовершенствования программ повышения квалификации педагогов в Казахстане.

Ключевые слова: повышение квалификации; информационно-коммуникативные технологии; современные профессиональные компетенции; наставничество; эффективность работы педагога; конструктивистский подход.

99 **Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:**

Аушахманова, Б. Т. Теоретико-методологические основы непрерывного технологического образования педагогов в современных условиях [Текст] // Научно-педагогический журнал «Білім». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2024. – № 1. – С. 82-97

Введение

Современные образовательные среды и требования к педагогической практике постоянно меняются в связи с развитием технологий и социальными изменениями. Обучение и воспитание детей требует новых подходов, учета современных технологических возможностей и использования инновационных методов обучения. Изучение теоретико-методологических основ непрерывного технологического образования (НТО) педагогов позволяет реализовать обновление профессиональных компетенций специалистов для эффективной работы в современных условиях.

Быстрое развитие и изменения в области технологий создают вызовы для педагогов, так как они должны постоянно обновлять свои знания и умения, быть осведомленными о последних технологических трендах и инновациях. Отсутствие достаточного понимания и осознания теоретических и методологических основ технологического образования может препятствовать педагогам в эффективном использовании технологий. Они могут не иметь навыков адаптации технологических инструментов к учебным целям, выбора подходящих методов обучения и оценки, а также создания эффективной образовательной среды с использованием технологий.

В Казахстане данная проблема стала актуальной с приходом информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) и цифровых ресурсов в образовательную среду. Первоначально, с внедрением компьютеров и интернета в школы, педагоги столкнулись с необходимостью освоения новых навыков и знаний для эффективного использования технологий в учебном процессе, что привело к осознанию важности непрерывного профессионального развития педагогов в области техноло-

гического образования. Введение ИКТ в учебный процесс становится все более распространенным, и педагогам необходимо обновлять свои методы преподавания и создавать инновационные образовательные среды.

В статье А. Кожабергенова и Э. Копп были рассмотрены различные аспекты, связанные с профессиональным образованием и подготовкой учителей экономики в контексте казахстанской образовательной системы. Работа подчеркнула значимость непрерывного образования педагогов и описала возможные пути реализации этой задачи [1]. Влияние социоэкономических факторов на образовательную систему и требования к педагогам в современном Казахстане рассмотрела С. Карстина. Исследование описало различные подходы и модели обучения педагогов в Казахстане, которые отвечают социоэкономическим и технологическим вызовам. В результате исследования были даны рекомендации касательно программ, курсов и инициатив, необходимых для профессионального развития педагогов, оценки их эффективности и соответствия современным требованиям [2]. Анализ профессионального саморазвития будущих социальных педагогов в Казахстане и за рубежом был проведен Т. Имашевой с коллегами. Статья проанализировала основные компоненты профессионального саморазвития будущих социальных педагогов, такие как академические знания, навыки и компетенции, профессиональное самосознание, мотивация к развитию, самооценка и рефлексия. В результате исследования были описаны различные контексты и условия, в которых осуществляется профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов, что включает учебные программы, методики обучения, профессиональные стандарты, культурные и социальные факторы, а также национальные и международные мероприятия [3].

В работе Л. Панченко был проведен анализ взаимосвязи между различными переменными в образовательной сфере, включая педагогические практики, результаты обучения и мотивацию учащихся. Основываясь на полученных данных, автор сделал вывод о значимости и эффективности применения структурного уравнения моделирования (SEM) в образовательных исследованиях в качестве инструмента анализа сложных взаимосвязей и оценки влияния различных факторов на образовательные результаты [4]. С. Дуйсенова и др. провели социологический анализ образовательных стратегий в системе высшего образования в Казахстане. Авторы изучили различные аспекты образовательной системы, такие как структура, организация, политика и социокультурные факторы, и проанализировали их влияние на образовательные стратегии в контексте высшего образования. Рассмотренные системы включали политические и законодательные стратегии, учебные программы, методы преподавания, организацию учебного процесса, оценку студентов, поддержку студентов и развитие карьеры педагогов [5]. О. Хохотва и И. Албизури рассмотрели факторы, влияющие на педагогическую практику и инновации учителей в Казахстане на основе данных, полученных в рамках международного исследования *TALIS (Teaching and Learning International Survey) 2018*. Авторы провели статистический анализ данных и выявили взаимосвязи между различными факторами и педагогической практикой учителей; были описаны факторы, оказывающие наибольшее влияние на использование инновационных методов обучения, а также связи с ограничениями в применении новых педагогических подходов [6].

Таким образом, данная статья была направлена на определение актуальной ситуации с НТО в Казахстане и разработку рекомендаций по улучшению профессиональных компетенций педагогов.

Материалы и методы

Данное исследование включало в себя теоретическую и практическую части изу-

чения вопроса НТО педагогов в Казахстане. Теоретическая составляющая исследования была реализована с помощью следующих методов научного познания: логический, сравнение, синтез, индукция, дедукция и классификация, а также системный анализ. Эмпирическая часть исследования использовала метод анкетирования респондентов.

В ходе эмпирической части исследования было проведено анкетирование учителей гуманитарных, точных и естественных наук, преподающих в школах Казахстана. Выборка составляла 58 преподавателей в возрасте от 29 до 57 лет (средний возраст составил 40,7 лет), 46 респондентов были женщинами (79,3%). Респондентам было предложено заполнить анкету, направленную на выявление их отношения к необходимости и качеству непрерывного технологического образования для педагогов в Казахстане. Анкета содержала приведенные в Таблице 2 утверждения и подразумевала ответы «совсем не согласен», «частично не согласен», «затрудняюсь ответить», «скорее согласен» и «полностью согласен». Анкетирование проводилось в онлайн формате на условиях анонимности в феврале 2023 года.

Дальнейшая работа была сосредоточена на обработке результатов анкетирования респондентов, их осмыслении, сравнении с результатами исследования *TALIS 2018* и разработке рекомендаций по развитию НТО педагогов в Казахстане.

Метод сравнения использовался для сопоставления результатов проведенного анкетирования респондентов с результатами исследования *TALIS 2018* в Казахстане. Применение данного метода позволило выявить сходства и различия между текущей ситуацией и предыдущими данными, а также определить тенденции и изменения в отношении необходимости и качества непрерывного технологического образования для педагогов.

Основываясь на результатах проведенного анкетирования респондентов и выявленных тенденциях в НТО педагогов, с помощью метода дедукции были описа-

ны актуальные проблемы в области НТО, требующие вмешательства со стороны государственных организаций. С помощью метода индукции выявленные проблемы были экстраполированы на государства с похожим социально-экономическим, а также политическим опытом, а именно: Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан и другие страны СНГ (Содружество Независимых Государств).

Метод классификации являлся вспомогательным и был использован для систематизации и категоризации информации о НТО в образовании. С его помощью были выделены основные категории, факторы и переменные, которые влияют на использование НТО педагогами.

Логический метод исследования позволил обнаружить факторы, оказывающие влияние на эффективность внедрения и использования информационно-коммуникационных технологий в учебной практике, что позволило сформулировать логически обоснованные выводы и рекомендации для дальнейшего улучшения ситуации с использованием ИКТ в образовательных учреждениях Казахстана.

С помощью метода синтеза были описаны перспективы НТО педагогов в контексте стратегий и методов в образовательной практике. Были описаны следующие способы повышения качества образования: интеграция технологий в учебный процесс, дистанционное обучение и онлайн-курсы, коллективное онлайн-обучение, адаптация к индивидуальным

потребностям, использование визуализации и симуляции.

С помощью системного анализа были выявлены связи и взаимодействия различных компонентов системы НТО педагогов, что позволило перечислить теоретико-методологические основы и сформулировать их суть с точки зрения возможности практического применения в образовательной системе. Выделенные в ходе анализ основы включали следующие пункты: концепция пожизненного образования, конструктивистский подход, интеграция технологий в образовательный контекст, совместное обучения, особенности адаптивного обучения. Кроме того, с помощью системного анализа были разработаны рекомендации по решению проблем, связанных с непрерывным технологическим образованием педагогов.

Результаты

В рамках исследования *TALIS* обычно анализируются различные аспекты деятельности учителей и директоров школ, включая профессиональное развитие педагогов, образование, опыт работы, мотивацию, удовлетворенность работой, отношение к ученикам и коллегам, использование ресурсов и технологий, оценку своей компетентности и другие важные факторы [7]. Анализ результатов исследования *TALIS* 2018 в Казахстане (Таблица 1) может дать представление о текущем состоянии образовательной системы, проблемах и достижениях в профессиональной подготовке и развитии педагогов.

Таблица 1. Результаты TALIS 2018 в контексте непрерывного технологического образования педагогов в Казахстане.

Параметр	Результаты TALIS 2018
Преподавательская деятельность	75% учителей изучали ИКТ в процессе получения высшего образования или курсов повышения квалификации; 66% учителей в Казахстане «часто» или «всегда» позволяют использовать информационные технологии учащимся для реализации проектов или во время работы в классе.

Параметр	Результаты TALIS 2018
Школьное лидерство	45% директоров казахстанских школ заявили, что не имеют возможности предоставлять образовательные услуги на желаемом уровне в связи с недостаточными качеством или количеством ИКТ.
Профессиональная практика учителей	90% учителей в Казахстане принимали участие в мероприятиях, направленных на профессиональное развитие, включая «использование ИКТ для обучения»; 30% учителей в Казахстане оценили необходимость собственного обучения для использования ИКТ для преподавания как высокую.
Обратная связь и профессиональное развитие учителя	Данные области являются одними из девяти основных тем исследования TALIS 2018; 98% учителей в Казахстане как минимум один раз принимали участие в мероприятии профессионального развития; 89% учителей в Казахстане положительно оценили влияние обратной связи на свою профессиональную деятельность.

Источник: составлено автором на основании отчета TALIS 2018 [8].

Ниже приведена Таблица 2 с результатами анкетирования учителей, преподающих в школах Казахстана. Ответы

представлены в числовом и процентном соотношении:

Таблица 2. Результаты анкетирования респондентов касательно необходимости и качества непрерывного технологического образования для педагогов.

Утверждение	Человек (%)				
	Совсем не согласен	Частично не согласен	Затрудняюсь ответить	Скорее согласен	Полностью согласен
НТО является важным для педагогов в современных условиях образования	5 (8,6)	10 (17,2)	6 (10,3)	20 (34,5)	17 (29,3)
Предоставляемое НТО для педагогов в вашей школе/регионе достаточного качества	9 (15,5)	12 (20,7)	4 (6,9)	17 (29,3)	16 (27,6)
Ваше НТО гармонично и полноценно дополняет материально-технические ресурсы учебного заведения, что позволяет повышать качество образования учеников	15 (25,9)	10 (17,2)	5 (8,6)	18 (31)	10 (17,2)

Утверждение	Человек (%)				
	Совсем не согласен	Частично не согласен	Затрудняюсь ответить	Скорее согласен	Полностью согласен
У вас имеются достаточные возможности и ресурсы для получения НТО	7 (12,1)	13 (22,4)	6 (10,3)	16 (27,6)	16 (27,6)
НТО способствует вашему профессиональному росту и удовлетворенности работой	6 (10,3)	11 (19)	8 (13,8)	16 (27,6)	17 (29,3)
НТО предоставляет вам полезные знания и навыки для интеграции технологий в педагогическую практику	4 (6,9)	8 (13,8)	7 (12,1)	19 (32,8)	20 (34,5)
НТО должно быть обязательным для педагогов	7 (12,1)	9 (15,5)	6 (10,3)	16 (27,6)	20 (34,5)

Источник: составлено автором.

Результаты проведенного анкетирования респондентов и данные *TALIS 2018* представляют некоторые интересные выводы о состоянии образовательной системы в Казахстане. В первую очередь, важно отметить, что большинство учителей в Казахстане проходили обучение по использованию информационно-коммуникационных технологий в процессе получения высшего образования или курсов повышения квалификации. Это свидетельствует о том, что образовательная система и ее представители признают важность использования новых технологий в образовательном процессе.

В результате анкетирования респондентов было установлено, что большинство учителей в Казахстане согласны с тем, что НТО играет важную роль в интеграции ИКТ в педагогическую практику, что указывает на то, что педагоги признают необходимость внедрения технологий в учебный процесс и готовы использовать их в своей работе.

Тем не менее, данные *TALIS 2018* указали на некоторые проблемы, связанные с до-

ступностью и интеграцией ИКТ в казахстанских школах: практически половина директоров школ заявили о недостаточном качестве и количестве ИКТ, что ограничивает возможности предоставления высококачественного образования. Кроме того, анкетирование показало, что учителя часто сталкиваются с низкой интеграцией собственных навыков в области НТО в свою педагогическую практику.

Относительно профессионального развития учителей, данные *TALIS 2018* указали на то, что большинство педагогов принимали участие в мероприятиях, направленных на их профессиональный рост, включая использование ИКТ в обучении. Это свидетельствует о желании учителей развиваться и использовать новые технологии для улучшения своей практики.

Основываясь на результатах анкетирования респондентов и данных *TALIS 2018*, можно утверждать, что в Казахстане присутствует осознание важности НТО и использования ИКТ в образовательной системе. Однако, существуют проблемы, связанные с низкой доступностью и ин-

теграцией технологий в школах, а также с интеграцией профессиональных навыков учителей в учебный процесс [9]. Эти аспекты требуют дальнейших усилий и ресурсов для создания благоприятной среды, поддерживающей развитие и успешное использование НТО в образовании. Общая тенденция указывает на то, что большинство учителей в проведенном анкетировании признают важность и полезность НТО для своей профессиональной деятельности, однако они могут испытывать определенные затруднения в доступе к достаточным ресурсам и возможностям для получения качественного НТО.

Непрерывное технологическое образование педагогов в современных условиях базируется на определенных теоретико-методологических основах. Ниже приведены основные из них:

- Концепция пожизненного образования: современное образование ориентировано на непрерывное развитие и обучение людей на протяжении всей жизни. Это предполагает, что педагоги должны постоянно обновлять свои знания и навыки, чтобы быть готовыми к изменяющимся требованиям и вызовам образовательной среды;
- Конструктивистский подход: в основе НТО лежит конструктивистская педагогическая парадигма, которая акцентирует внимание на активном и самостоятельном участии педагогов в процессе обучения и развития. Педагоги должны быть способными мыслить критически, адаптироваться к новым условиям и применять новые технологии в своей практике [9];
- Интеграция технологий в образовательный процесс: современные технологии играют важную роль в непрерывном образовании педагогов, что выражается в использовании информационно-коммуникационных технологий, онлайн-ресурсов [11], электронных образовательных платформ и других инструментов для повышения эффективности обучения и профессионального развития педагогов;

- Совместное обучение: сотрудничество и обмен опытом между педагогами играют важную роль в НТО. Формы взаимодействия могут включать работу в командах, проведение семинаров, обучающих курсов, мастер-классов и других форм профессиональных коммуникаций [12];
- Особенности адаптивного обучения: в современных условиях требуется, чтобы НТО педагогов было адаптивным, учитывающим индивидуальные потребности и особенности каждого педагога. Обучение должно быть гибким и персонализированным, чтобы обеспечить эффективное освоение новых знаний и навыков.

НТО педагогов в современных условиях должно строиться на активном и конструктивном подходе, интеграции технологий, взаимодействию и адаптивности к изменяющимся требованиям образования. Применение всех описанных принципов позволит педагогам совершенствовать свои профессиональные компетенции и успешно применять инновационные методы и инструменты в своей педагогической практике.

Развитие информационных и коммуникационных технологий существенно влияет на образовательные процессы. Изучение теоретико-методологических основ НТО педагогов позволяет разработать стратегии и методы использования технологий в образовательной практике, а также понять, как эти технологии могут содействовать улучшению качества образования и обучения. Для того чтобы научить педагогов использовать технологии в образовательной практике, необходимо предоставить педагогам возможности для профессионального развития, которые будут включать практические тренинги и семинары, доступ к курсам, программам обучения или сертификационным программам, которые специализируются на использовании технологий в образовании [13].

Также для успешного обучения педагогов работе с технологиями в образовательной

практике важно предоставить им доступ к необходимым ресурсам и инструментам, таким как компьютеры, программное обеспечение, планшеты и интернет-соединение. Помощь в использовании технологий и поддержка технического обслуживания играют значительную роль. Кроме того, моделирование и обратная связь могут быть эффективными методами, предоставляющими педагогам возможность наблюдать за более опытными коллегами и делиться своим опытом и лучшими практиками. Предоставление практических примеров использования технологий в учебном процессе и руководств по эффективному применению играет важную роль в обучении педагогов новым стратегиям и техникам. Важно поддерживать педагогов в процессе освоения новых стратегий и техник, обеспечивать им необходимые ресурсы и создавать стимулы для использования инноваций в образовательной практике.

Обучения педагогов работе с технологиями позволит применять следующие стратегии и методы в образовательной практике:

- Интеграция технологий в учебный процесс: педагоги могут использовать интерактивные доски, компьютеры, планшеты, программное обеспечение и онлайн-ресурсы для обогащения учебного материала и создания интерактивных заданий. Технологии могут способствовать более эффективной коммуникации, активному участию учащихся и индивидуализации обучения;
- Дистанционное обучение и онлайн-курсы: с использованием платформ для дистанционного обучения и онлайн-курсов педагоги могут предоставлять учебный материал и задания учащимся в любом месте и в любое время [14]. Это особенно полезно в случаях, когда учащиеся не могут физически присутствовать на занятиях или требуется гибкость в учебном процессе (что крайне актуально в условиях пандемии COVID-19);
- Коллективное онлайн-обучение: с помощью технологий педагоги могут организовывать проекты и задания, в которых учащиеся будут работать вместе над общими целями, используя различные средства коммуникации, такие как видеоконференции, онлайн-форумы и общие документы. Эта деятельность способствует развитию коммуникационных навыков, коллективной работы и навыку взаимодействия между учащимися;
- Адаптация к индивидуальным потребностям: с использованием технологий педагоги могут предоставлять персонализированные материалы и задания, учитывая потребности и уровень подготовки каждого ученика. Адаптивные программы обучения и обратная связь, получаемая через технологии, позволяют учащимся развиваться в соответствии с их собственными потребностями;
- Использование визуализации и симуляций: технологии позволяют создавать визуализации, графики, анимации и симуляции, которые помогают учащимся лучше понять сложные концепции и явления. Такие методы способствуют более глубокому и запоминающемуся усвоению материала.

Эти стратегии и методы помогают создать интерактивную, адаптивную и эффективную образовательную среду, способствующую активному участию учащихся и достижению желаемых учебных результатов.

Существующие проблемы в области НТО включают недостаток доступа к современным технологиям, ограниченные финансовые ресурсы, несоответствие программ и курсов обучения потребностям педагогов, недостаточную подготовку педагогических кадров в области использования технологий, а также слабую инфраструктуру и поддержку со стороны образовательных учреждений и государства. Казахстан, как часть региона Центральной Азии, во многом разделяет собственные существующие проблемы в непрерыв-

ном технологическом образовании педагогов с соседними государствами. Таким образом, все описанные проблемы и методы их решения касаются Кыргызстана, Узбекистана, Таджикистана, Туркменистана, а также других стран СНГ.

На примере Кыргызстана можно рассмотреть основные факторы, препятствующие развитию НТО. Первым из них является недостаток доступа к технологиям: в некоторых районах страны может отсутствовать доступ к высокоскоростному интернету и современным компьютерам, что создает препятствия для использования технологий в образовательном процессе. Несоответствие программ и курсов обучения потребностям педагогов является еще одной проблемой [15]. Некоторые образовательные программы не учитывают современные технологии и методы обучения, что затрудняет применение технологий в педагогической практике. Недостаточная подготовка педагогических кадров в Кыргызстане в области использования технологий может ограничивать эффективное использование НТО. Педагоги могут не иметь необходимых знаний и навыков для эффективного использования технологий в образовательном процессе, что препятствует их прогрессу и развитию.

Ограниченные финансовые ресурсы также являются проблемой Кыргызстана и других развивающихся стран. Недостаток финансирования ограничивает возможности образовательных учреждений и педагогов в обновлении оборудования, закупке программного обеспечения и организации профессионального обучения. Недостаточное финансирование и отсутствие регулярной поддержки со стороны образовательных учреждений и государства затрудняют развитие и внедрение технологических решений в образовательном процессе. Слабая инфраструктура и недостаток поддержки со стороны образовательных учреждений и государства являются дополнительными факторами проблемы НТО.

Данные факторы создают преграды для эффективного использования НТО в Кы-

ргызстане, Казахстане и других странах СНГ, и требуют системного подхода и совместных усилий со стороны образовательных организаций, правительства и международных партнеров для их преодоления и развития образования на основе технологий. Для решения проблем, связанных с непрерывным технологическим образованием (НТО) педагогов в рассматриваемом регионе можно применить следующие подходы:

- Развитие инфраструктуры и доступности: важно инвестировать в расширение доступа к высокоскоростному интернету, особенно в отдаленных районах, где доступность связи ограничена. Это позволит педагогам и ученикам использовать онлайн-ресурсы и образовательные платформы более эффективно;
- Обновление оборудования и программного обеспечения: школы и учебные заведения должны быть оснащены современными компьютерами, ноутбуками и другими техническими средствами, необходимыми для эффективного использования технологий в образовательном процессе. Также важно обеспечить доступ к актуальным программным продуктам и образовательным ресурсам;
- Повышение квалификации педагогов: педагогам следует предоставить обучение и поддержку по использованию новых технологий в учебном процессе, что может быть реализовано через проведение тренингов, семинаров и вебинаров, где педагоги будут изучать и применять инновационные методики обучения с использованием технологий;
- Создание платформ для обмена опытом: необходимо развивать сети и платформы, где педагоги смогут обмениваться опытом, передавать передовые практики и делиться ресурсами в области НТО. Это может быть реализовано через создание онлайн-форумов, социальных сетей и образовательных сообществ, где педагоги смогут взаимодействовать и сотрудничать;

- Сотрудничество с международными организациями и партнерами: важно установить партнерские отношения с международными организациями, учебными центрами и другими странами, имеющими опыт в области НТО. Эти усилия помогут получить финансовую и экспертную поддержку, обменяться передовыми практиками и ресурсами для развития НТО.

Комбинация описанных мероприятий позволит повысить качество непрерывного технологического образования педагогов в Казахстане и странах СНГ, обеспечивая им доступ к современным технологиям, профессиональное развитие и возможность обмена опытом.

Обсуждение

Исследование факторов, влияющих на уверенность учителей в себе в странах Восточной Азии (Китай, Япония и Южная Корея) на основе данных, полученных из опроса *TALIS* 2018 году провел И Ань с коллегами. В ходе исследования авторами были проанализированы данные, собранные в рамках *TALIS*, с целью детального рассмотрения различных аспектов профессиональной деятельности учителей, таких как профессиональная подготовка учителей, опыт работы, поддержка со стороны администрации, школьная среда и другие факторы, которые могут оказывать влияние на уровень уверенности учителей в себе. Результаты исследования, представленные в статье, позволили определить, какие факторы сильнее всего влияют на уверенность учителей в себе, а именно факторы, связанные с качеством обучения, опытом преподавания и социальными связями с учениками и коллегами. Также исследование выявило взаимосвязь между работой в городской среде и положительным влиянием на уверенность учителей. Были разработаны рекомендации для создания благоприятных условий работы и развития учителей в регионе [16], которые также могут быть применимы и в других странах Азии. Проведенное исследование также

стремится определить связи между различными переменными, такими как профессиональная подготовка, опыт работы, поддержка со стороны администрации школ и другие факторы, и их влияние на уверенность учителей в себе. Это вносит вклад в понимание факторов, связанных с уверенностью учителей в себе, и позволяет предоставить рекомендации для создания благоприятных условий работы и развития учителей.

Статья С. Чжан и др. представила результаты исследования взаимосвязи между самооценочностью учителей, удовлетворенностью работой, атмосферой в школе и благополучием и стрессом на рабочем месте на основе данных исследования *TALIS* в таких странах, как Австралия, Аргентина, Колумбия, Чехия, Дания, Грузия, Мальта, Турция и Вьетнам. В ходе исследования был проведен анализ причинно-следственных связей между указанными переменными, а результаты позволили отметить взаимосвязи между уверенностью учителей в себе, удовлетворенностью работой, школьной атмосферой и благополучием на рабочем месте, а также оценить влияние этих факторов друг на друга. В статье были представлены важные выводы и рекомендации на основе проведенного анализа данных *TALIS* относительно методов улучшения рассмотренных показателей, а также влияния национальных культур на них [17]. Проведенное исследование также было реализовано с использованием данных *TALIS* 2018, что позволило изучить взаимосвязь между НТО и качеством образования, а также осветить мнение учителей относительно важности НТО и их уровня использования информационных технологий в педагогической практике. Несмотря на различия в фокусе исследований, обе статьи имеют общую цель – проанализировать факторы, влияющие на работу учителей и качество образования. Они представляют важные выводы и рекомендации, которые могут быть использованы для разработки стратегий и программ, направленных на улучшение образовательной системы и поддержку учителей.

И. Беркович и П. Бенолиэль представили критический анализ дискурса в документах ОЭСР об эффективном преподавании и данных исследования *TALIS* в контексте маркетинга качества педагогов. В статье проведен анализ документов ОЭСР, связанных с эффективным преподаванием, который был сфокусирован на языке, терминах, образцах и структуре документов ОЭСР, чтобы понять, какие идеи, ценности и установки формируются вокруг концепции качества педагогов. Также в работе был проведен анализ данных исследования *TALIS* с целью изучения влияния маркетингового дискурса на восприятие качества педагогов и их роли в образовательной среде, который показал, что ряд качеств особенно выделяется в документах ОЭСР [18]. В рассмотренной работе представлен критический взгляд на маркетинговые аспекты, связанные с качеством педагогов, представленные в документах ОЭСР и данных *TALIS*, что позволяет понять, как маркетинговые стратегии влияют на восприятие и оценку качества работы учителей и какие последствия это может иметь на политику и практику в образовании. Акцентирование внимания в документах ОЭСР и данных *TALIS* на условно «позитивных» качествах педагогов и игнорирование «негативных» аспектов может привести к искаженному представлению о профессиональной реальности и создать иллюзию, что все педагоги обладают идеальными навыками и характеристиками, что, очевидно, не соответствует реальности. Развитие системы непрерывного образования для педагогов в Казахстане следует реализовывать учитывая потенциальный вред идеализации роли учителя.

Результаты исследования Е. Велетич и Л. Олсен позволили определить различные профили школьного лидерства, присутствующие в международном контексте. В ходе исследования был использован метод кластерного анализа к данным, собранным в рамках *TALIS* 2018, с целью выявить различные типы школьного лидерства, существующие в разных странах. Авторы обнаружили, что некоторые школьные лидеры проявляют ярко выраженные навыки коммуникации и эмоци-

онального интеллекта, что позволяет им эффективно взаимодействовать с педагогическим коллективом и стимулировать сотрудничество. Другие лидеры, в свою очередь, проявляют сильные организационные навыки и лидерские качества, такие как способность к планированию и координации деятельности школы, принятие стратегических решений и эффективное использование ресурсов. Авторы статьи описали процесс группировки школ и школьных лидеров в различные кластеры на основе их характеристик и поведенческих образцов, что помогло лучше понять различия и сходства в практиках школьного лидерства между странами и выявить успешные подходы, которые можно использовать для улучшения школьных систем [19]. Результаты данного исследования являются перспективными для использования в казахстанской образовательной системе, поскольку умение выявить и качественно использовать сильные стороны директоров и педагогов может помочь в достижении целей повышения качества и эффективности образовательной системы страны.

Г. Мин и др. исследовали актуальные темы и направления в области непрерывного образования в Китае с использованием методов анализа больших данных. Авторы статьи провели анализ литературы и исследований в области непрерывного образования и оценили перспективы прогнозирования потребностей в непрерывном образовании, разработки персонализированных обучающих программ, оценки эффективности и качества учебных программ и ресурсов, а также анализа поведенческих данных студентов [20]. Для разработки более эффективных и адаптированных образовательных стратегий и политик, а также улучшения качества непрерывного образования в Казахстане, также следует применить интегрированную систему сбора и анализа данных, которая позволит эффективно отслеживать и оценивать процессы и результаты образовательных программ. Это, кроме прочего, позволит усилить сотрудничество между учебными заведениями, образовательными организациями и промышленным сектором для разработ-

ки программ, которые соответствуют современным требованиям рынка труда.

Статья А. Мескита Оливейра и др. предложили решение проблем, связанных с преподаванием астрономии, путем использования непрерывного образования. Авторы статьи провели анализ проблем, с которыми сталкиваются преподаватели астрономии в процессе обучения, такие как ограниченные знания и недостаток актуальной информации, несоответствие учебных программ современным практикам обучения и отсутствие доступных образовательных ресурсов. Исследователи рассмотрели непрерывное образование как инструмент, который позволяет педагогам повысить свои знания и компетенции, быть в курсе последних научных открытий и новых педагогических подходов. В исследовании также были предложены конкретные шаги и стратегии для реализации непрерывного образования в области астрономии, такие как организация специализированных курсов, семинаров и вебинаров, создание онлайн-ресурсов и платформ для обмена опытом и информацией, а также поддержка и стимулирование педагогов в их профессиональном развитии [21]. Рассмотренная статья акцентирует внимание на профессиональном развитии педагогов и необходимости обновления их знаний и компетенций, что раскрывает идею необходимости непрерывного образования. В проведенном исследовании непрерывное образование рассматривается как средство для повышения качества образования в Казахстане, а в рассмотренной статье – как решение проблем, связанных с преподаванием астрономии.

Статья Р. Шахтер и др. посвящена разработке рекомендаций для выбора лучших программ профессионального развития для учителей. Авторы статьи изучили важность профессионального развития в области образования детей раннего возраста и его влияние на повышение качества образования. В ходе работы были составлены рекомендации, которые следует учитывать при выборе программ профессионального развития, основан-

ные на лучших практиках, а именно: соответствие национальным стандартам и регуляторным требованиям, квалификация и опыт педагогов, доступность и гибкость программы, наличие поддержки и сопровождения, а также доказательства эффективности и результатов обучения [22]. Выбор наиболее подходящего подхода к профессиональному развитию зависит от запроса учителей, контекста учебной среды и потребностей учащих. Эти рекомендации имеют особое значение и актуальны для сферы образования в Казахстане, где уделяется внимание качественному образованию детей в раннем детстве. Правильный выбор программ профессионального развития позволит учителям развивать свои навыки и адаптировать свою практику к современным требованиям и лучшим практикам. Это, в свою очередь, способствует созданию благоприятной и разнообразной образовательной среды, где дети смогут эффективно развиваться.

Рассмотренные работы продемонстрировали общую идею о необходимости непрерывного образования для педагогов, что может решить проблемы, связанные с ограниченными знаниями, несоответствием учебных программ и доступностью образовательных ресурсов. Также подчеркивалась важность организации специализированных курсов, семинаров и создания онлайн-ресурсов для обмена опытом и информацией для повышения качества школьного образования.

Выводы

Проведенное исследование продемонстрировало, что НТО педагогов играет важную роль в профессиональном развитии учителей. Было выявлено, что педагоги должны быть готовы к постоянному обновлению своих знаний и навыков, чтобы эффективно реагировать на изменения в образовательной среде и обеспечивать высокое качество образования, а изучение теоретико-методологических основ непрерывного технологического образования предоставит педагогам необходимые инструменты и практические знания

для организации своего профессионального развития.

Исследование ставило перед собой задачу оценить актуальную ситуацию с НТО в Казахстане. Было выявлено, что в Казахстане существует значительный потенциал для развития информационно-коммуникационных технологий в образовании. Результаты исследования продемонстрировали, что большинство учителей осознают важность НТО для образовательного процесса и выражают готовность использовать их в своей педагогической практике. Однако, также была выявлена необходимость дальнейшей поддержки и обучения педагогов для успешной интеграции ИКТ в учебную программу и повышения качества образования.

Также в работе были представлены рекомендации по улучшению профессиональных компетенций педагогов. В частности, были даны рекомендации по проведению систематического обучения и тренингов, направленных на развитие навыков использования информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе. Развитие педагогических компетенций в области эффективного применения НТО также было определено как важное направление. Дополнительные рекомендации включали создание сетевых сообществ и площадок для обмена опытом и лучших практик, установление партнерских связей между образовательными учреждениями для обеспечения доступа к современным технологическим ресурсам и экспертизе. Внедрение этих рекомендаций может способствовать улучшению качества образования и подготовке учащихся к современным вызовам и возможностям в информационном обществе.

Для улучшения ситуации с НТО педагогов дальнейшие исследования рекомендуют сосредоточиться на разработке политик и программ поддержки и обучения педагогов для успешной интеграции ИКТ в учебную практику, а также инвестиций в инфраструктуру и профессиональное развитие педагогов для эффектив-

ной реализации потенциала информационно-коммуникативных технологий в образовании. Это позволит улучшить качество образования, повысить профессиональные навыки педагогов и обеспечить успешную интеграцию ИКТ в учебные программы.

Список использованных источников / References

1. **Kozhabergenova, A., & Kopp, E.** (2021). Preparation of Economics Teachers in Kazakhstan. *LUMEN Proceedings*, 16, 229-246. <https://www.proceedings.lumenpublishing.com/ojs/index.php/lumenproceedings/article/view/670>
2. **Karstina, S.** (2021). Educators Training in the Context of Socio-Economic and Technological Trends of Kazakhstan. In: Auer, M.E., & Rüttmann, T. (Eds.), *Educating Engineers for Future Industrial Revolutions (68-75)*. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. Cham: Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-68201-9_7
3. **Imasheva, T., et al.** (2021). Scientific Comparative Analysis of Professional Self-Development of Future Social Pedagogue in Kazakhstan and Abroad. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 16(4), 1947-1955. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1316356>
4. **Panchenko, L.** (2019). Methodology of Using Structural Equation Modeling in Educational Research. *ICTERI Workshops*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Methodology-of-Using-Structural-Equation-Modeling-Panchenko/b2cd49032aeeb5a5c07f27a06ef6e56129ceeb33>
5. **Duisenova, S., et al.** (2020). Sociological Analysis of Educational Strategies in the System of Higher Education in Kazakhstan. *Space and Culture, India*, 7(4), 181-193. <https://www.spaceandculture.in/index.php/spaceandculture/article/view/790>
6. **Khokhotva, O., & Albizuri, I.** (2020). Analysis of Factors Influencing Teachers' Instructional Practices and Innovation in Kazakhstan: Evidence from TALIS 2018. *International Journal for Lesson and Learning Studies*, 9(2), 153-166. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJLLS-06-2019-0054/full/html>
7. **Zakariya, Y.** (2020). Investigating Some Construct Validity Threats to TALIS 2018 Teacher Job Satisfaction Scale: Implications for Social Science Researchers and Practitioners. *Social Sciences*, 9(4), 38. <https://www.mdpi.com/2076-0760/9/4/38>
8. OECD. (2019). *TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*, TALIS. OECD Publishing: Paris. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
9. **Hämäläinen, R., et al.** (2021). Understanding teaching professionals' digital competence: What do PIAAC and TALIS reveal about technology-related skills, attitudes, and knowledge? *Computers in Hu-*

- man Behavior, 117, 106672. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563220304192>
10. **Wiens, P., et al.** (2022). Examining the relationship between instructional practice and social studies teacher training: A TALIS study. *The Journal of Social Studies Research*, 46(2), 123-133. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0885985X21000152>
 11. **Neuwirth, L., et al.** (2021). Reimagining higher education during and post-COVID-19: Challenges and opportunities. *Journal of Adult and Continuing Education*, 27(2), 141-156. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1477971420947738>
 12. **Hightower, A., et al.** (2021). Formal mentorship and instructional practices: A Teaching and Learning International Survey (TALIS) study of US teachers. *International Journal of Mentoring and Coaching in Education*, 10(1), 118-132. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJMCE-06-2020-0030/full/html>
 13. **Chaw, E., et al.** (2022). The role of practicum in teacher education policy documents in Ethiopia, Myanmar, Kazakhstan, and Iran. *Journal of Education Sciences*, 2(46), 14-26. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1087502>
 14. **Karalis, T., & Raikou, N.** (2020). Teaching at the Times of COVID-19: Inferences and Implications for Higher Education Pedagogy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5), 479-493. <https://pdfs.semanticscholar.org/320f/5c9327273e377395e318ed63ab9d252ce855.pdf>
 15. **Enterieva, M.** (2022). A Look at Pre-Service Teacher Training and its Challenges in Post-Soviet Kyrgyzstan and Turkey. *Mustafa Kemal University Journal of Faculty of Education*, 6(10), 29-41. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkuefder/issue/74783/1144697>
 16. **An, Y., et al.** (2021). What influences teachers' self-efficacy in East Asia? Evidence from the 2018 Teaching and Learning International Survey. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 49(5), 1-13. <https://www.ingentaconnect.com/content/sbp/sbp/2021/00000049/00000005/art00011>
 17. **Zhang, et al.** (2021). Kernel Causality Among Teacher Self-Efficacy, Job Satisfaction, School Climate, and Workplace Well-Being and Stress in TALIS. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.694961/full>
 18. **Berkovich, I., & Benoliel, P.** (2020). Marketing teacher quality: Critical discourse analysis of OECD documents on effective teaching and TALIS. *Critical Studies in Education*, 61(4), 496-511. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17508487.2018.1521338>
 19. **Veletic, J., & Olsen, R.** (2021). Exploring school leadership profiles across the world: A cluster analysis approach to TALIS 2018. *International Journal of Leadership in Education*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13603124.2021.1953612>
 20. **Min, G., et al.** (2021). Chinese Continuing Education Research Hotspots under Big Data Background. *IEEE International Conference on Educational Technology (ICET)*, Beijing, China. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9563149>
 21. **Mesquita Oliveira, A., et al.** (2020). Continuing education: A solution proposal for problems in the teaching of Astronomy. *Ifes Science Journal*, 2002.05444. <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2020arXiv200205444M/abstract>
 22. **Schachter, R., et al.** (2019). Guidelines for Selecting Professional Development for Early Childhood Teachers. *Early Childhood Education Journal*, 47, 395-408. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10643-019-00942-8>

Заманауи жағдайда педагогтерге үздіксіз технологиялық білім берудің теориялық-әдіснамалық негіздері

Б. Т. Аушахманова

Павлодар облысы білім беру басқармасының
«Білім беруді дамытудың инновациялық орталығы» КММ,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
aushahmanovaizrov@mail.ru

Аннотация. Зерттеудің өзектілігі заманауи жағдайда педагогтерге үздіксіз технологиялық білім беруді тиімді жүзеге асыру үшін ұсыныстар мен стратегияларды әзірлеу қажеттілігімен байланысты. Осыған байланысты бұл мақала Қазақстандағы үздіксіз технологиялық білім беру саласындағы өзекті жағдайды анықтауға бағытталған. Бұл мәселені зерттеудің жетекші әдісі педагогтердің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту жүйесінің әртүрлі компоненттерінің өзара әрекеттесуін анықтауға және осыған байланысты мәселелерді шешу бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік беретін жүйелі талдау болды. Ғылыми танымның келесі әдістері де қол-

данылды: логикалық, салыстыру, синтез, индукция, дедукция, жіктеу, респонденттерге сауалнама жүргізу.

Мақалада қазақстандық мектептердің респондент-педагогтеріне жүргізілген сауалнама нәтижелері ұсынылды – кәсіби білімді өзектендірудің қолданыстағы әдістерінің қажеттілігі мен сапасы туралы, алынған нәтижелерді TALIS 2018 халықаралық зерттеуінің нәтижелерімен салыстыру жүргізілді, ағымдағы жағдай мен алдыңғы деректер арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар анықталды және сипатталды, педагогтердің біліктілігін арттыру әдістерінің қажеттілігі мен сапасына қатысты үрдістер мен өзгерістер талданды, педагогтердің ақпараттық-әдістемелік жұмыс әдістерін зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері ашылды, коммуникативтік технологиялармен, ұсынымдар берілді, олардың кәсіби білімінің сапасын арттыруға бағытталған, мұндай білімді білім беру жүйесінің контекстінде қолдану перспективалары сипатталған, педагогтердің үздіксіз технологиялық білім беру саласындағы мүмкін проблемалар анықталған, оларды шешу тәсілдері негізделген.

Зерттеу материалдары Қазақстандағы педагогтердің біліктілігін арттыру бағдарламаларын жетілдіру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: біліктілікті арттыру; ақпараттық-коммуникативтік технологиялар; заманауи кәсіби құзыреттіліктер; тәлімгерлік; педагог жұмысының тиімділігі; құрылымдық тәсіл.

Theoretical and methodological foundations of continuous technological education of teachers in modern conditions

B. T. Aushakhmanova

CSI “Innovation Center for Education Development”
of the Department of Education of Pavlodar region,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan
aushahmanovaizrov@mail.ru

Abstract. The relevance of this study stems from the necessity to develop recommendations and strategies for the effective implementation of continuous technological education for educators in modern conditions. In this regard, this paper aims to define the current situation in the field of continuous technological education in Kazakhstan. The primary research method employed to address this issue was systemic analysis, which allowed for the identification of interactions among various components of the system for developing educators' professional competencies and the development of recommendations to solve associated problems. The following methods of scientific cognition were also used: logical, comparison, synthesis, induction, deduction, classification, and survey of respondents. The paper presents the results of the conducted survey of respondents – teachers from Kazakhstani schools – regarding the necessity and quality of existing methods for updating professional knowledge. A comparison is made between the obtained results and the outcomes of the international TALIS 2018 study. Similarities and differences between the current situation and previous data are identified and described. Trends and changes in terms of the necessity and quality of teachers' professional development methods are analysed. The theoretical and methodological foundations of educators' approaches to working with information and communication technologies are elucidated. Recommendations aimed at enhancing the quality of their professional knowledge are provided. Perspectives on the application of such knowledge within the educational system are discussed. Potential issues within the realm of continuous technological education for educators are identified,

and approaches to addressing these issues are substantiated. The research materials can be used to improve teacher training programmes in Kazakhstan.

Keywords: professional development; communication technologies; professional competencies; mentoring; teacher's work efficiency; constructivist approach.

Материал поступил в редакцию 11.02.2024 г.

Қазақ әдебиеті сабағының сапасы мен мұғалімнің құзыреттілігі: талдау негізіндегі ұсыныстар

Д. Н. Булатбаева

А. Байтұрсынұлы атындағы BINOM SCHOOL

мектеп-лицейі, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

dinara_bulatbaeva@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада қазақ әдебиеті мұғаліміне қойылатын талаптар мен оның тәжірибедегі көрінісі, қажетті кәсіби құзыреттілікті дамытудағы кедергілер қарастырылады. Әдебиет пәні мұғалімінің кешенді көпкомпонентті құзыреттілігі мазмұны бі. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясында анықталып жазылған. Осы мазмұн негізінде бүгінгі күні толыққанды іске асырылмай жатқан мектепте сапалы әдебиеттік білім беру мәселесі бойынша мұғалімнің әрекеті қандай болу керек? Ол тек қана пәнді оқыту емес, соның негізінде оқушыларды ұлттық құндылыққа баулу, олардың эмоционалдық интеллектісін қалыптастыру, ақпараттық технологияларды оқушыларға пайдалы қолдануға үйрету, уақытты үнемдеу және тиімді қолдану сияқты оқушылардың метапәндік құзыреттілігін дамыта білуі қажет. Осы орайда әдебиет сабақтарына бақылау жүргізу негізінде, жас әдебиет мұғалімінің кәсіби жұмысындағы олқылықтар анықталған. Сонымен қатар, білім беру саласындағы кез келген пән сияқты қазақ әдебиеті бойынша да пәндік-мазмұндық, педагогикалық, дидактикалық, психологиялық, әдістемелік және пәнаралық компонент, сонымен қатар, пәннің өзіндік ерекшелігіне сай этика-философиялық, тарихи-мәдени компонент қамтылатыны мәлімделеді. Сол компоненттер негізінде көркем шығарманы кешенді түрде оқыту тетігі әзірленіп, ұсынылып отыр, оның тиімділігі де мұғалім мен студенттердің арасында талқыланған. Мақалада осы бағытта перспективалық жұмыстардың да мазмұны белгіленген.

Кілтті сөздер: қазақ әдебиеті мұғалімінің құзыреттілігі, әдебиеттанушылық құзыреттілік, әдебиеттік құзыреттілік, әдістемелік құзыреттілік, педагогикалық құзыреттілік, психологиялық құзыреттілік, әдебиет сабағының сапасы.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Булатбаева, Д. Н. Қазақ әдебиеті сабағының сапасы мен мұғалімнің құзыреттілігі: талдау негізіндегі ұсыныстар [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Бі. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б. 98-110.

Кіріспе

Мектептегі қазіргі білім беру оқытудың оқушылардың белгілі бір білімді меңгеруіне ғана емес, сонымен қатар олардың жеке тұлғасын, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталуын болжайды. Яғни, бүгінгі таңда мектепте білімнің, дағдының, құзыреттіліктің сонымен қатар оқушылардың өз бетінше әрекет ету тәжірибесінің біртұтас жүйесін

қалыптастыру керек. Әдебиет сабақтары оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мол мүмкіндіктер береді. Өйткені, ол жерде балалар негізгі адами құндылықтарды түсінеді, әлемді, адамдарды танып, көркем сөздің сырын меңгереді, сөйлеу қабілетін дамытады.

Бірақ жыл сайын оқушылардың оқуға деген қызығушылығы төмендеп бара жатыр (оған себеп болып тұрған көп қо-

сымша қолданылатын ақпараттық құралдар, оқушылардың назары қоршаған ортаға байланысты дамуға кедергі болатын ойындар, тиімділігі жоқ төмен сапалы фильмдер және т.б.), олар кітаппен жұмыс істей алмайды, оқылған шығарманы талдау қиынға соғады, өйткені олар интернеттен дайын материалдарды табуға және автоматты түрде тапсырманы орындауға дағдыланады. Осыған байланысты әдебиет мұғалімдерінің алдында жаңа міндеттер тұр: әдебиет сабақтарына қызығушылықты қалай қайтаруға болады? Оқушыларға оқу қажеттілігін қалай тудыруға болады? Оқушылар сабаққа дайындық кезінде әдебиетті және оның мәселелеріне үңілу үшін, бір-бірімен дәлелді түрде дауласуды және естуді үйренуі үшін не істеуге болады? Бұл сұрақтарға жауаптар мұғалімнің құзыреттілігімен тікелей байланысты.

Әдебиет пәні мұғалімінің құзыреттілігінің қалыптасуын анықтау және растау үшін алдымен қазақ әдебиетін оқытуда қандай компоненттер қамтылатынын қарастырылық; білім беру саласындағы кез келген пән сияқты қазақ әдебиеті бойынша да пәндік-мазмұндық, педагогикалық, дидактикалық, психологиялық, әдістемелік және пәнаралық компонент, сонымен қатар пәннің өзіндік ерекшелігіне сай этика-философиялық, тарихи-мәдени компонент қамтылады. Бүгінгі күні қазақ әдебиеті мұғалімдерінің құзыреттілігін дамыту кешенді жолға қойылмағанын байқаймыз. Біліктілікті арттыру курстары мұғалімдерге қазақ тілін оқытуды басымды етуде, педагогикалық арнайы және жоғары оқу орындарында педагогика, психология, әдістемелік бағдарламаларының мазмұндары бір-бірімен байланыстырылмайды (әр кафедралардан келіп оқытылады), кешенді құзыреттілік мектеп тәжірибесінде бір педагогтың тұлғасында табылуы тиіс.

Осыған қатысты мұғалімдердің құзыреттілігін дамыту үшін нақты жолдарды белгілеу қажеттігі туындауда.

Материалдар мен әдістер

Осы қойылған зерттеу тақырыбына қатысты төмендегідей әдістер іріктеліп алынды: ғылыми еңбектерге шолу жасау, синтездеу, жалпылау, бақылау, талдау, сұхбаттасу, жоспарлау, тәжірибені сипаттау, ұсыныстар шығару. Тақырып бойынша ғылыми еңбектер зерделенді, әдебиет сабақтарының сапасы мен мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің байланысы негізінде талдаулар жасалып, синтезделген әдістемелік тетіктер әзірленді. Сабақ барысын бақылау, мұғалімдер мен оқушылармен сұхбаттасу әдістері белгіленген әдістемелік тетіктердің іске асырылуының жүйелілігі және мұғалімнің кәсіби деңгейін, тәжірибедегі жетістіктер мен жетіспеушіліктерді анықтауға көз болды. Тізмдегі зерттеу әдістерін қолдану нәтижесінде әдебиетті сапалы оқытуға қажетті ұсыныстар жүйеленіп, әзірленді.

Бұл мақалада біз жалпы мұғалімнің, әсіресе әдебиет мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің мазмұнын ашқан теоретиктердің негізгі ережелеріне сүйенеміз. Сондай-ақ, И.А.Зимняяның «Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования» [1] еңбегінде құзыреттіліктің үш негізгі тобы бөлінді: жеке тұлға ретінде, тіршілік субъектісі ретінде өзіне қатысты құзыреттіліктер; адамның басқа адамдармен өзара әрекеттесуіне қатысты құзыреттіліктер; адамның іс-әрекетіне (оның барлық түрлері мен формаларында) қатысты құзыреттіліктер. Әдебиет мұғаліміне қатысты қарастыратын болсақ, ол белгілі бір тұлғалық, ең алдымен рухани-адамгершілік қасиеттері бар, мұғалім ретінде көрінуі керек; оқушылармен, әріптестермен, ата-аналармен, қоғаммен сауатты қарым-қатынас жасай алатын мұғалім; кәсіби іс-әрекетте өзінің шеберлігін көрсететін мұғалім. Осы зерттеуіміздің нысаны оң нәтижелерге қол жеткізетін әдебиет мұғалімінің феномені деп санауға болады. Осыған байланысты көркем шығарманың барлық нюанстарын мұқият меңгерген және оның кез келген үзіндісін, деталін оқушыларды олардың қоршаған әлемімен байланыстыра сын

көзбен қарап талдауға бейімдейтін педагог-әдебиетші Е.Н.Ильиннің [2] тәжірибесі қызықты. Әдебиет мұғалімінің өзінің кәсіби дамуына назар аудару маңызды. Сабақ жүргізудің технологиялық тәжірибесін үнемі жинақтау белгілі бір педагогикалық шеберлікке әкеледі. Бұл туралы А.В. Хурторскойдың еңбектерінде айтылған [3, 4]. Әдебиет мұғаліміне әдебиетті оқытудың өзекті педагогикалық, психологиялық және әдістемелік аспектілерін шешуге бағытталған ғылыми еңбектердің арнайы жинақтары мен әдістемелік әзірлемелер ұсынылуы керек. Мұндай әдістемелік жинақтар мен әзірлемелердің материалдарын қарастыруды біліктілікті арттыру курстарынан өтумен теңестіруге болады, өйткені олардан тәжірибеге енгізу мақсатында көптеген жаңа идеяларды табуға болады: авторлар өздерінің ғылыми және практикалық нәтижелерімен бөліседі [5, 6, 7, 8, 9, 10].

Әлемдік тәжірибеге үңіліп, Санкт-Петербургтық мұғалім Л. Д. Сенчилоның әдебиетті оқыту мәселелерін шешу тәсілдері ретінде төмендегідей ұстанымдарды ұсынып отыр: оқытуды дараландыру (студенттер үшін жеке оқыту жоспарының болуы - ең жоғары деңгей); жетілдіріліп оқыту принципі; кез келген әрекеттегі жайлылық принципі; қабілеттерді жүзеге асыру үшін ұсынылатын мүмкіндіктердің әртүрлілігі принципі; сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыру; дамыта оқыту принципі; еріктілік принципі [11]. Осы ұстанымдарды байыптайтын болсақ, бұл тәжірибелік еңбекте оқушылардың метапәндік құзыреттілігіне, оның эмоционалдық интеллектіне, эргономикалық жағдай жасау, қажытпау, жеке қызығушылығын ескеріп, соның негізінде жеке тұлғалық дамуға мән беру маңыздылығы туралы айтылған.

Тіл мен әдебиет мұғалімінің кәсіби дамуының траекториясы С. Живенкованың «Компетентности учителя русского языка и литературы» мақаласында жұмыс мазмұны және әрекеттер арқылы екіге бөлініп көрсетілген [12]. Мақала авторы кәсіби қарым-қатынас жасай білу әрекеттеріне топта сабақ құрастыру; қатысқан ашық сабақтарды талдау; жарияланған

сабақтардың топтық талдауына қатысу; іс-шараны өткізу кезіндегі белсенді ұстаным; әріптестермен практикалық тәжірибе алмасу; әріптестерге кеңес беру; шеберлік сабақтарын өткізу; әріптестер үшін курстық дайындықты ұйымдастыру және өткізу, ал өзін-өзі кәсіби жетілдіруге пән бойынша ғылыми және ғылыми-әдістемелік әдебиетті зерттеу; хабарламаны, баяндаманы, ғылыми мақаланы дайындау; әріптестердің тәжірибесімен танысу; дидактикалық көрнекі және үлестірмелі материалдарды әзірлеу; олимпиада қозғалысына қатысуды жатқызады.

Ғалым және әдебиетші-педагог Қ. П. Жүсіп еңселі ел болу үшін бабалар мұрасына терең үңіліп, қазақ тілінің байлығын ұрпаққа сіңіру керектігін айтудан жалыққан емес. Қ. П. Жүсіп әдістемесінде жүйеліліктің барын байқадым: шығармалар жан-жақты толық талданады, яғни, оқушы теориялық білім мен тәрбиелік мектептен өтеді; әлеуметтенеді, топпен және жеке жұмыс жасауын үйренеді; іздену, ойлану, жауапкершілікті болу, т.б. қасиеттерін дамытады; тілін дамытып, сөз байлығын арттырады; әдебиетке деген құштарлығы оянады; әр сөзге мән беруін үйренеді; эстетикалық тәрбие алады т.б. [13].

«Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы» атты Қ.Бітібаеваның еңбегінде [14] шығармашыл мұғалімнің әдістерді тиімді етіп қолдануды көреміз. Мысал ретінде, ұжымдық оқыту арқылы оқушыларды іздендіру, зерттеу жұмысына баулудағы төл тәжірибесін зерделеуде, оның әсіресе жұптық тәсілді «жаңғырта», «жаңарта» пайдаланғанын көруге болады. Ұстаз алдын ала балаларды дайындайды, жұптаса, топтаса, ұжым болып ізденудің амал-тәсілдеріне дағдыландырады, жетелейді. Өтілетін жеңіл тақырыптарды екі бөлімге бөліп, жұптарға береді. Жеке-жеке оқып, екінші кезекте бір-біріне сыбырлай сөйлесе отырып айтады, осы іс-әрекетке жаттықтырған соң, келесі сабақтарда жұптар жұмыс істеп болған соң, өз қалаулары мен нәтижелерін өз таңдаулары бойынша басқа жұптармен бөліседі. Енді мұғалім ұжымға проблема тастайды, ең алдымен топтар ол проблеманы ізден-

се, соңынан бүкіл ұжым болып талқылайды. Бір проблеманы әр топ әр қырынан зерттейді, әр топтың өз тапсырмасы болады, қорытындыда ұжым бірге отырып қойылған тапсырмадағы проблеманы шешеді.

Дамыта оқытуда мұғалім қызметі төмендемейді. Оқытудың қай түрі болмасын, мұғалім өз дәстүрлі функциясын атқарады. Бірақ оқытуда мұғалім дәстүрлі оқытудағыдай барлық іс-әрекетті өз мойнына алмайды. Мақсатқа тек өзінің белсенділігімен жетпейді. Белсенділік оқушыға жүктеледі. Дамыта оқытуда мұғалім мен оқушы іс-әрекеті бірлікте, бір мақсатқа бағытталады.

Жарты ғасыр ғылыми және тәжірибелік нәтижелерімен қазақстандық мұғалімдермен бөлісіп жүрген пед.ғ.д., профессор Е. Ө. Жұматаеваның педагогтық тұлғасы феномен ретінде қарастырылып, әдебиет пәні мұғаліміне кәсіби құзыреттіліктің іске асқан үлгісі ретінде алыну тиіс деп ойлаймыз. Шығармаларды тереңінен талдай білетін, қазақ тілін жоғары деңгейде қолданатын, әдебиетті қазақ философиясымен, әлеуметтанумен, тарихпен, саясатпен ұштастыра білетін, білім алушыларға ізденіс тәсілдермен жұмыс істеуге баулитын әдебиеттанушы-педагог төменде берілетін Алтынсарин академиясының әдебиет пәні педагогына қойылатын талаптарының ең жоғары 8-деңгей тұлғасының толыққанды көрінісі деп айта аламыз. Педагог-әдебиеттанушы әдебиетті оқыту тәжірибесін өз еңбектерінде мамандармен бөлісіп отырады [15].

Білім беру жүйесіндегі нормативтік-құқықтық құжаттарға сәйкес әдебиет пәні мұғалімі (басқа да пән мұғалімдері сияқты) теориялық және практикалық аспектілерде тиісті құзыреттерге ие болуы керек. Кез келген педагог, алдымен, мықты кәсіби құзыреттілікке ие болуы тиіс. Ол мыналарды қамтиды:

- 1) теориялық білім;
- 2) әдеби шығармаларды талдау машығы;

3) әдеби міндеттерді шешу дағдылары;

4) әдебиетті оқыту әдістемесі бойынша білім;

5) оқытудың заманауи технологиялары мен инновациялық әдіс-тәсілдерін меңгеру және т.б. [16].

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғалымдары «Поуровневое содержание профессиональной компетентности педагога (5-8 уровни по Национальной рамке квалификации)» атты ұжымдық еңбегінде әр пән бойынша педагогтың құзыреттілігінің мазмұнын айқындап, сипаттаған [17]. Соның негізінде осы мақалада қазақ әдебиеті пәні мұғалімдерге қойылатын талаптарды және олардың іске асырылу жолдарын талдамақпыз.

Қазақ әдебиеті пәні бірнеше компоненттерден тұрып, педагогтен әр түрлі құзыретті талап етеді. Айталық, педагогикалық компонент мұғалімнен жалпы педагогикалық құзыреттілікті, әдістемелік құзыреттілікті, инклюзивтік құзыреттілікті және т.с.с.

Қазақ әдебиеті пәнін оқытудың құрамдас бөлігі – оқытудағы дидактикалық компонент. Дидактикалық компонент – сапалы білім беру үрдісін қамтамасыз етуші компонент. Техника арқылы қарым-қатынас жасау орын алған бүгінгі заманда әдебиетті оқыту аса маңызды мәселелердің бірі. Әдебиетті сапалы қызықты етіп оқытуда және білім алушы бойында көркем шығарма оқуға деген қызығушылықты қалыптастыруда дидактика көмекке келері сөзсіз.

Қазақ әдебиетін оқытудың құрамдас бөлігінің бірі – әдістемелік компонент. Әдістемелік компонент қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің негізгі категорияларын игеруді, оқыту әдістері мен тәсілдерін, оқыту ұстанымдарын (принциптерді) және соларды жүзеге асыруды қамтиды. Мұны айтып отырған себебіміз қазақ әдебиеті мұғалімі мықты кәсіби құзыреттілікке ие болу үшін қазақ әдебиеті пәнін оқытудың

құрамдас бөліктерін де жақсы меңгеруі шарт. Сонда ғана педагог әдебиетті қалай оқытамыз, білім алушы бойында көркем шығарма оқуға деген қызығушылықты қалай қалыптастырамыз немесе дамытамыз деген сауалдарға жауап алады және кәсіби шеберлігін арттырады.

Білім беру үдерісінің басты тұлғасы білім алушы оқу барысында үздіксіз даму, тәрбиелену үстінде болуы тиіс. Көркем туындыларды оқу арқылы рухани байлық қабылданып, көркем мәдени түйсік жетіледі. Көркем шығармаларды оқи отырып, оқушы бойында эстетикалық талғам қалыптасады, ол тәрбиеленеді, оның сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Ал оны қамтамасыз етуші, әрине, педагог (пән мұғалімі). Сондықтан да әдістемелік құзыреттілікке ие пән мұғалімі сапалы, қызықты білім беру үшін, сапаға жету үшін әдебиетті (көркем шығармаларды) оқытудың әр түрлі заманауи технологиялары мен инновациялық озық әдіс-тәсілдерімен қаруланған және оқу процесін басқара алуы тиіс. Яки, әдебиет пәнінің мұғалімі білім беру стандарттарына сәйкес келетін оқу жоспарын дұрыс құрастырып, әдебиетті оқытудың заманауи әдістерін қолдана отырып, интерактивті сабақтар өткізе алуы, сондай-ақ қазақ әдебиетінің осал тұсы болып отырған оқу ресурстарын әдістемелік материалдармен толықтыра білуі, тіпті қажет болған жағдайда оқулықтар мен оқу құралдарын әзірлеуге де дайын болуы қажет.

Әрине, ең алдымен, пән мұғалімі ретінде ол оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру қағидаттарына, пән мазмұнына, оқыту және бағалау әдістемелеріне сәйкес әрекет етуі керек. Көркем шығармаларды оқытуда білім алушылардың жас және жеке бас ерекшеліктерін ескеруді, қажет болған жағдайда әдебиет пәнінен берілетін мәтінді оқушылардың қабылдау дәрежесіне сай етіп бейіндей алуы шарт. Бұл оқу-тәрбие процесін жоспарлау және ұйымдастыру кезінде ескерілетін маңызды шарттардың бірі.

Жалпы педагогикалық құзыреттілікке ие әдебиет пәнінің мұғалімі жалпы мәдениет пен әлеуметтену бағытында қазақ әдеби-

еті пәнінен білім берудің мақсатын жақсы түсінуі және білім алушылардың қазақ әдебиеті пәніне деген, көркем шығармаларды оқуға деген қызығушылықтарын жоғалтып алмас үшін қазақстандық білім беруде қабылданған нормативтік талаптар шеңберінде педагогикалық этика және академиялық адалдық нормаларын сақтай отырып әрекет етуі тиіс. Мұғалім білім алушыларды көркем шығармаларды оқуға қызықтыра білу және ынталандыру, оларды қолдаушы білім беру ортасын құру қабілетіне ие болуы керек. Ол үшін әдебиет пәнінің мұғалімі педагогтердің біліктілігін арттыру курстарына қатысу немесе әдебиет пәні мұғалімдерінің қауымдастықтарына кіру (қатысу) арқылы кәсіби біліктілігін әрқашан дамытуы және өз әріптестерінің сабақтарына кіру, өзі де ашық сабақтар өткізу арқылы тәжірибе алмасып, педагогикалық тәжірибесін үнемі жетілдіруі, өзін-өзі (өз білімін) үнемі бағалап отыруы, сондай-ақ әріптестермен тығыз байланыста болып, әдебиет пәні мұғалімдерімен және басқа да пән педагогтерімен командада ынтымақтаса жұмыс істеу дағдыларына ие болуы қажет.

Қазақ әдебиеті пәнінде әдеби талдауларды үйрету процесінде көркем шығармалардағы психологиялық факторлардың оқушыларға қалай әсер ететінін түсінуі, әдебиетті оқытумен байланысты білім алушылардың эмоционалдық және психологиялық қиындықтарын анықтай алуы және оларға жауап беру дағдыларын, психологиялық қолдау көрсету және білім алушылардың өзіне деген сенімділігі мен уәжін дамытуға жәрдемдесу қабілетіне ие болған жөн. Көркем шығармаларды оқушылардың жас ерекшелігіне қарай психологиялық әсерін ескере отырып ұсынуды назардан шығармау қажет.

Әдеби материалдың ерекшелігіне қарай әрбір сабақтың өзіне тән тақырыбы, мақсаты, құрал-жабдықтары, әдіс-тәсілдері, құрылысы мен сабақтың жүйесі, мазмұны болады. Сабақ өтілетін материалдың өзгешелігіне қарай, оқушыларға берілетін білім-дағдылардың түрлеріне байланысты, оқушыларға берілетін білім-дағдылардың түрлеріне сай әр алуан құбылып, түрленіп отыратын құбылыс.

Сондықтан қазақ әдебиетінен материалдар еленіп-екшеліп, оқушының жеке бас ерекшелігі мен жас ерекшелігін ескере отырып берілуі тиіс.

Нәтижелер

Теориялық бөлімде әдебиет мұғаліміне қойылатын талаптарды нақтылау мақсатында оқу бағдарламасындағы тақырыптарды зерделеп, талдау мақсатында кішірек әдебиет жанрына тоқталдық.

Қазіргі қазақстандық оқу бағдарламасы бойынша 7 сынып қазақ тілде оқытатын мектептегі қазақ әдебиетінің мазмұны мысалында жоғарыдағы айтылған кейбір ғылыми қағидаларды тәжірибе жүзінде қарастырайық [18]. Мысалы, М.Әуезовтың «Көксерек» тақырыбын оқыту кезінде мұғалімге қойылатын талаптар мыналар:

1. Әдебиеттану бойынша мұғалім «шығарма», «әңгіме», «композиция», «сюжет», «оқиғаның дамуы», «кейіпкер», «кейіпкерлердің іс-әрекеті», «кейіпкерлердің қарым-қатынасы» ұғымдарын мұқият зерделей білуі, соның негізінде бағдарламадағы шығарманы талдай білуі.
2. Әдебиет бойынша шығарманың мазмұнын толық оқып білуі, әрбір эпизодты талдай білуі, ол үшін қазақтың «адам - табиғат» қатынасын, «дала заңы» құндылықтарын терең түсіну қажеттігі туындайды, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын дәстүрлерді мәңгілік бола алатын «Көксерек» шығармасынан теріп сабақта аша білуі.
3. Әдебиетті оқыту әдістемесі жағынан алсақ, қазіргі кездегі барлық тиімді құрал-жабдықтарды пайдаланып, сабақтың уақытын тиімді ету және сабақ мақсатына нәтижелі жету; ақпараттық технологияларды тиімді қолдану және сабақтан тыс оқушыларды шығарма мазмұнын игеріп келуге әдістемелік жолдарды біліп, іске асыру; оқушылардың сабақта алатын біліктеріне критериялық бағалау жүйесін қолдана білу.

4. Психологиялық жағынан Құрмаштың ой-өрісі, оның көңіл-күйінің өзгеруіне әсер ететін жағдайлар, соның негізінде кейіпкердің тартымдылығын аша білу құзыреттілігі қажет.

5. Педагогикалық аспектіден қаралатын кәсіби құзыреттілік: жас ұрпақ өкілі Құрмаштың дүниетанымына, ішкі дүниесіне әсер ететін ортаны сипаттай білу, әке, ата, әже тәрбиесінің көріністері арқылы оқушыларға қажетті тұжырымдық ой түйуіне әсер ете білу, табиғатты қорғауға және онымен дала заңы бойынша қарым-қатынасқа түсе білуге баулу.

Осы тұрғыдан біз екі мұғалімнің сабағын зерделедік.

Алдымен, сабақ жоспарына талдау жасалды. Сабақ жоспары бүгінгі күні бір сарында трафареттік кестемен жазылады. Ол қысқа жоспар деп айтсақ болады. Мұғалім А - 28 жаста, 7 жыл еңбек өтілі бар, қазақ тілде оқыту сыныбында 2 жыл жұмыс істейді. Мұғалім Б – 50 жаста, қазақ тілде оқытын сыныптарда 20 жылдан астам сабақ беруде.

Әдеби теорияны қолдану жағынан, А - мұғалім әдебиеттану материалын толыққанды қолдана алмады. Сабақ барысында әңгімені талдау, оқушылардың ой-өрісінің ғылыми тұрғыдан дамуына ықпал ететін алгоритмдік іс-ірекет байқалмады. Сабақтың 70% шығармадан үзінділер оқу, сұрақ қою және сұраққа жауап беру жолымен жүргізді. Әдеби ұғымдар қажетті құрал ретінде қолданылмады. Оқушылардың әңгіменің басталуы, дамуы, кульминациялық шыңын анықтауды, әңгімедегі оқиғаның немен біткенін әдебиеттің теориялық құралдарымен дәлелдеуге мүмкіндіктері болмады. Б-мұғалім, керісінше, сабақтың басында әңгіменің типтік композициясын тақтаға шығарып, сол бойынша оқушыларға сөз берді. Оқушылардың композицияны бірінші рет талдауы емес екені олардың нақты жауап беруінен көрінді (1-кесте)

1-кесте – Оқушылардың әңгіме құрылымын талдауының нәтижесі

Композиция (мұғалімнің бергені)	Оқушылардың талдау барысындағы композицияны жіктеп көрсетуі
Оқиғаның басталуы	Тарбағатай табиғаты. Қасқырлардың сипаттамасы.
Оқиғаның байланысы	Адамдар шабуылы. Көксеректі асырауы.
Оқиғаның дамуы	Көксеректің адамдармен қарым-қатынасы.
Оқиғаның шиеленісуі	Көксеректің өз табиғи тобына қосылуы.
Оқиғаның шарықтау шегі	Көксеректің адамдарға қарсы күшке айналуы.
Оқиғаның шешімі	Қайғылы оқиға: Құрмаштың өлімі. Көксеректің жазасын тартуы.

«Көксерек» әңгімесін жік-жігімен бөліктерге бөліп талдап шыққаннан кейін, мұғалім кейіпкерлердің жүйесі бойынша алгоритмдік талдау сұлбасын шығарды. Мұғалімнің жетегімен оқушылар кейіпкерлерді әртүрлі аспектіден талдап шықты (мысалы, салыстырмалы талдау: Көксерек пен Аққасқа). Әңгіменің композициясын анықтау мақсатында үзінділердің де ретсіз берілу тәсілі ұтымды қолданды. Оқушылардың талдаудағы сөздік қорының байлығы анықталды. Адамға сипаттама беруде көптеген оң және теріс сипаттамаға қажетті сын есімдер, образдық теңеулер қолданылды. Сонымен қатар, оқушылар Құрмаштың елгезектігі, бауырмалдығы, ішкі дүниесінің пәктігі, Көксерекке деген сүйіспеншілікке толы қамқорлығы, сонымен қатар, өмірлік тәжірибесінің жоқтығынан, үлкендердің ескертулерінен гөрі Көксерекке деген адалдығы сияқты сипаттамаларын бере алды. Мұғалім сабақтың мақсатында берілген кейіпкер бейнесін гуманистік тұрғыдан талдау біліктігіне оқушыларды жетелей білетінін көрсетті. Сабақ барысында алдыңғы сабаққа даярлану кезеңі және сабақ аяғында келесі сабаққа берілген тапсырмалары да өте ұтымды көрінді. Сабақ басында оқушыларды ездiгiнен оқуға баулу жұмыстары жақсы жүргізілетіні анықталды. Оқу процесін еңбек ретінде санайтын оқушылар келесі сабаққа берілген тапсырманы құштарлықпен қабыл алуында өмір бойы оқуға, еңбек етуге, қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілікке де-

ген дағдылары дұрыс қалыптасуда деген тұжырымға келдік.

Әдебиет пәні бойынша шығарманы білу және талдау жағынан төмендегідей тапсырмаларды оқушылар толығымен топтық жұмыс арқылы орындап шықты.

1. Суретте. Көксеректің портретін суретте.
2. Салыстыр. Дала қасқыры мен Көксеректі салыстыр.
3. Зертте. Қасқыр туралы тағы қандай шығарма білесің?
4. Қолдан. Көксерек туралы ауыл адамдары не дейді?
5. Дәлелде. Көксеректі жауыздыққа итермелеген де, Құрмашқа ауыз салдырған да қандай жағдай?
6. Талда. Көксеректің қатігездігін қай тұстарда байқадыңыз?

Сабақтың педагогикалық маңыздылығы да ұтымды болды деп есептейміз. Үлкен мен кіші арасындағы қарым-қатынастар, өмірде қауіпсіздікті әрқашан ойластыру қажеттігі сияқты да әңгіме қозғалды. Сабақта шығармадағы табиғат-адам қатынасы, әке мен баланың арасындағы текетірес, қас пен дұшпан арасындағы араздық сияқты мәселелер талданды.

Қасқырлардың өз ішінде бір-бірін жеп жатқанда, қасқырдың адамға шаппауы мүмкін емес. Құрмаш өзінің хас жауы қасқырды аяғаны үшін де құрбан болып кетті. Дұшпанға аяушылық білдіру керектігі де байқалады бұл жерде. Әкенің, яғни Құрмаштың ағасы – Қасеннің де, әжесінің де ескертпелері еш әсер етпейді. Ал Құрмаштың барлық адамға, көпшілікке қарсы келуінің өзі ажалға қарсы келу болатын.

Мұғалім сабақта *психологиялық аспектіні* де тыс қалдырмауы тиіс. Қасқырлардың мінез-құлқыларын сипаттау және адам кейіпкерлерінің мінездері жағдаятпен ұштастырып, мұғалім алдын-ала іс-әрекеттердің салдарын болжауға да үйрете алды. Сонымен қатар, мұғалім сабақтың да эмоционалдық жағын дұрыс ұйымдастыра алды. Оқушыға сабырлықпен қарап, қолдап, жауаптың дұрыстығын, жағымды жағын басымды етіп көрсетіп отырды, оқушылар ескертпелерді түсіністікпен қабылдады.

Сонымен қатар, сабақ жоспарлау, сабақ уақытын үнемдеп, тиімді қолдану, ол үшін бақылау үдерісіне қойылатын талаптарды ұстану қажеттігі туындайды. Алғашқы сабақтарда бақылау-тексеру жұмыстары оқушылардың 30-40%-н қамтыса, кейінгі сабақтарда 100%-ға жеткізе білді. Жетістіктер ең алдымен бүгінгі ақпараттық технологиялармен байланысты.

Сабақ барысында *ақпараттық технологияларды қолдану* оқушылардың шығармаға деген қызығушылығын арттырады.

Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» шығармасын талдау үшін АКТ-ны қалай пайдалануға болатынын қарастырайық:

Интерактивті презентациялар: шығармадан дәйексөздер, кейіпкерлерді талдау, иллюстрациялар мен бейнелер бар мультимедиялық презентациялар жасау. Бұл мәтінді визуализациялауға және оны оқушыларға түсінікті етуге көмектеседі.

Электрондық ресурстар: электрондық кітапханалар, әдеби сайттар және блогтар сияқты онлайн ресурстарды пайдалану. Оқушылар шығарманың контекстін, ав-

тордың өмірбаянын және сыни шолуларды зерттей алады.

Салыстырмалы талдау: мультимедиялық тапсырмалар негізінде оқушылар «Көксеректі» басқа шығармалардағы жануар кейіпкерлермен салыстыруға, құрылымын, стилі мен тақырыптарын талдауға да мүмкіндік беруге сабақтан тыс жобалық жұмыстардың тақырыптары беріледі.

Бейнероликтер қарау: оқушылар шығармаға байланысты негізгі сәттері, қызықты фактілер немесе кейіпкерлерді талдау арқылы бейнелерді өздері жасай алды.

Интерактивті тапсырмалар: шығарманы түсінуді тексеру үшін онлайн тестілерді, кроссвордтарды, викториналарды және басқа интерактивті тапсырмалар пайдаланылатыны мұғалімнің кабинетінің жабдықтарынан анықталды.

Сонымен, тәжірибелі мұғалімнің кәсібилік шеберлігімен жас мұғалімнің теориялық біліміндегі олқылықтары әдістемелік жағынан сабақтың төмен сапасына әкелетіні анық көрініп отыр.

Талқылау

Теорияның тәжірибедегі көрінісінің екі нұсқасы бүгінгі мектепте орын алуда. Педагог-шебер атты жоғары деңгейге жетуді әрбір мұғалім міндет етіп санауы қажет. Мектептегі білім сапасы бірнеше жағдаймен байланысты. Мектеп ішіндегі ұйымшылдық, жас педагогтермен тәжірибемен бөлісу, педагогтың құзыреттілігінің компоненттерінің бәрін ескеріп, сабақтарды жоспарлау және оқу процесінде оны іске асыру қажетті әдістемелік тетіктерді білуді қажет етеді.

Барлық теориялық және тәжірибелік жетістіктерді синтездеу арқылы төмендегідей стратегиялық-тактикалық жолдарды әдебиет мұғаліміне ұсыну үшін әзірледік.

Көркем шығарманы кешенді түрде оқыту тетігі – мұғалімнің кешенді құзыреттілігінің көрінісі (2-кесте).

2-кесте – Көркем шығарманы кешенді түрде оқыту тетігі

Әдебиеттік аспект	Әдебиеттану аспектісі	Психологиялық аспект	Педагогикалық аспект	Информатикалық аспект
Жазушы туралы мәлімет Шығарманың мазмұны, сюжеті	Жазушының идеологиялық сипаттамасы Жанр: лирика, драма, проза композиция	Шығармадағы эмоциялық фрагменттерді іздеп, талдау	Тәрбиелік аспект: Қатынастар аспектісіне	Интернеттен фильмді көру; суретшілердің шығармаларын біліп, тану; сюжет бойынша тапсырмаларды ақпараттық технологиялар арқылы орындау
Көркем идеясы	Сюжет/фабула екеуінің ара жіктігін бақылау; композиция; жанр;	Өмірдегі оқиғалармен салыстыру, жағымды шешімдерді анықтау	Тәрбиелік мәні бар фрагменттерді талдау	Шығарма идеясына, композициясына қатысты тапсырмаларды ақпараттық технологиялар арқылы орындау
Кейіпкерлер жүйесі, олардың сюжеттегі рөлдері	Кейіпкерлердің арасындағы қарым-қатынастар (таныстық, туыстық, психологиялық, идеологиялық, жас ерекшеліктеріне байланысты);	Оқушылардың тұлғалық сипатын қалыптастыру, тілдерін дамыту; оқу процесінде дұрыс қарым-қатынасқа үйрету; Кейіпкерлердің мінездемесі, олардың типтері	Кейіпкерлердің мінездемесі: олардан алатын үлгі, олардың келеңсіз мінезі мен әрекеттері	Кейіпкерлер жүйесіне қатысты тапсырмаларды ақпараттық технологиялар арқылы орындау
Табиғаттың сипаттамасы Кейіпкерлердің сипаттамасы Оқиға сипаттамасы Жазушының стилі	Тілдік құралдардың шығармадағы қолданылуы . Көркемдеуіш құралдармен жұмыс	Дұрыс және келеңсіз қатынастағы қолданылған тілдік құралдар; Тіл сипаты- адам сипаты аспектісінде эмоционалдық интеллектті қалыптастыруға арналған тапсырмалар қолдану	Ақпараттық технологияларды қолданып, бағыттардағы құндылықтармен жұмыс	Ақпараттық технологияларды қолданып, табиғаттың, кейіпкерлердің, оқиғаның сипаттамасы бойынша тапсырмалар орындау

Әдебиеттік аспект	Әдебиеттану аспектісі	Психологиялық аспект	Педагогикалық аспект	Информатикалық аспект
Шығармаға дайындық; тақырыптар, олардың жоспары	Авторлық шеберлікті ұштайтын тәсілдер	Психологиялық аспектіден қарастыратын мәселелер	Тәрбиелік аспектіден не алуға болады	Ақпараттық технологияларды қолданып, шығарма бойынша өнім шығару (слайдтар, суреттер, сұлба, кестелер және т.с.с.)
Бағалау критерийлері	Әдебиеттанушылық құзыреттілік	Психологиялық сипаттама беру құзыреттілігі; шығармадағы оқиғаларға оқушы өзінің психологиялық бағасын бере білу	Ұлттық құндылықтарға негізделген оқушының тәрбиелік ұстанымдарын бақылау	Ақпараттық технологиялардың көмегімен жазылған шығарманың бірінші нұсқасын өңдеу жұмыстары

Осы кесте әдебиет мұғалімдерімен және студенттермен талданып, олардың пікірлері алынды. Жас мұғалімдер (50 мұғалім) мен педагогикалық бағыттағы филология факультетінің студенттері (Астана Халықаралық университетінің 44 студенті) осындай кешенді әдеби шығарманы талдау тетіктері әдебиетті мақсатты түрде оқытуға бағыттайды деген ойларын айтты. Шығарманы жан-жағынан талдауға әдістемелік нұсқау екенін тәжірибелі мұғалімдер де айтты. Олар осындай жан-жақты талдау дәрежесіне 5-10 жылдай өтілдері болғанда ғана келгенін баяндады. Бұл кестені әлі де нақтылаймыз. Әр сыныптың бағдарламаларындағы шығармалар бойынша әдістемелік нұсқаулықтар жасаймыз деген ойымыз бар.

Қорытынды

Қазіргі кезде мұғалімге қойылатын талап жоғары. Осындай жағдайда әдебиет пәнін кешенді түрде оқушыларды дамытатын пәнге айналдыру қажеттігі туындап отыр. Ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу жұмыстары да «Қазақ әдебиеті» сабағында өте ауқымды жүргізілу керек екені анық. Бірақ әр мұғалім өзінің жа-

уапкершілігін толық сезіне, ұғына бермейтініне кезіміз жетті. Осы тұрғыдан жауапкершілікті күшейту жолдарын әлеуметтік мәселе ретінде қарап, оны шешетін тиімді жолдар табылса деген ойды білдіргіміз келеді.

Әсіресе педагогикалық ЖОО-нда әдебиет пәні мұғалімнің толыққанды қалыптасуына назар аударылу тиіс. Қазақ әдебиеті шығармаларын студенттердің жүйелі түрде талдауын және біліктілікті арттыру курстарында талдаудың тиімді әдістемелік жолдарын лабораториялық сабақтарда тәжірибелік тапсырмалар арқылы меңгеруді қолға алуды ұсынамыз. Біздің анықтауымыз бойынша, практикалық сабақпен шектелу, ал өзіндік жұмыстарды жеке әрбір студентпен немесе кішірек зерттеу топтары құрылып оқыту толыққанды іске асып жатпағаны белгілі. Педагогикалық университеттерде болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін кәсіби даярлау бойынша оқытушылармен және студенттермен жеке сұхбаттасу нәтижесінде бірнеше кедергілер айқындалып отыр: кейбір болашақ педагогтердің ақылы оқу жағдайы сабақтан тыс уақытта қосымша еңбек етуге мәжбүр екендігі; сабақтан тыс

жұмыстар жүргізуге аудиториялардың тапшылығы; кәсіби құзыреттіліктердің барлық аспектісі кіріктіріп қарастырылмауы; оқу процесінде уақытты тиімді қолдану бойынша мұғалімдерге арналған арнайы курс пен семинарлардың болмауы; болашақ мұғалімдердің шығармаларды толыққанды білуге уақыттарының аздығы немесе құлшыныстарының болмауы; мектеп мұғалімдерінің оқушыларды шығармаларды оқуға қызықтырудың тиімді әдістерінің жүйесін меңгермеуі; мектеп мұғалімдерінің оқу процесін сабақ типтеріне өздеріне тиесілі мақсат-міндеттерімен дұрыс жіктемегесін критериялық бағалауды да дұрыс әске асыра алмауы және тағы да сондай мәселелер шешуін табу керек деп ойлаймыз. Осы мәселелерді кейінгі мақалаларда зерттеу нәтижесінде жариялайтын боламыз. Сонымен қатар, қазақстандық белгілі әдістемеші ғалымдардың еңбектерін, тәжірибесін бүгінгі мектеп мұғалімдері үшін практикалық семинарлар ұйымдастырылып, «Қ.Жүсіптің апталығы», «Қ.Бітібаеваның апталығы», «Е.Жұматаеваның апталығы» дегендей әдістемелік іс-шаралар өткізіліп отырса, мектеп мұғалімдерінің тәжірибелерінің жалғасу негізінде кәсіби құзыреттілігі арта түсер еді. Сонымен қатар, «қайта велосипед ойлап шығару» сияқты келеңсіз амалдар жойылушы еді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. **Зимняя, И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 32 – 42.
2. **Иванихин, В. В.** Почему у Ильина читают все: [Об учителе рус. яз. и лит. Е. Н. Ильине] [Текст]: Кн. для учителя / В. В. Иванихин. – М.: Просвещение, 1990. – 158 с.
3. **Хуторской, А. В.** Современные педагогические инновации на уроке [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос»: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0705-4.htm> (Дата обращения 29.12.2023)
4. **Хуторской, А. В.** Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос»: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> (Дата обращения 30.12.2023).
5. Анализ драматического произведения [Текст]: межвуз. сб. ЛГУ им. А. А. Жданова / ЛГУ им. А. А. Жданова; под ред. В. М. Марковича. – Л.: ЛГУ, 1988. – 366 с.
6. **Тарланов, Е. З.** Анализ поэтического текста [Текст]: учеб. пособие. – Петрозаводск: Петрозаводск. гос. ун-т, 2000. – 140 с.
7. **Браже, Т. Г.** Целостное изучение эпического произведения [Текст]: пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. – СПб.: Лагол, 2000. – 271 с.
8. **Гуковский, Г. А.** Изучение литературного произведения в школе: методологические очерки о методике [Текст]. – Тула: Автограф, 2000. – 222 с.
9. **Беленький, Г. Н.** Приобщение к искусству слова: Раздумья о преподавании литературы в школе [Текст]. – М.: Просвещение, 1990. – 188 с.
10. **Колокольцев, Е. Н.** Межпредметные связи при изучении литературы в школе [Текст]. – М.: Просвещение, 1990. – 221 с.
11. **Сенчило, Л. Д.** Актуальные проблемы преподавания литературы и способы их решения на примерах изучения художественных произведений [Электронный ресурс] // <https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2023/12/26/aktualnye-problemy-prepodavaniya-literatury-i-sposoby-ih> (Дата обращения 30.12.2023).
12. **Живенкова, С.** Компетентности учителя русского языка и литературы [Электронный ресурс] // <https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2019/03/19/kompetentnosti-uchitelya-russkogo-yazyka-i-literatury> (Дата обращения 05.01.2024).
13. **Жүсіп, Қ. П.** Мектепте қазақ әдебиетін оқыту [Мәтін]. – Павлодар, 2003. – 254 б.
14. **Бітібаева, Қ.** ж.б. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы [Мәтін]: Оқу құралы. – Өскемен, 2002. – 134 б.
15. **Жұматаева, Е. Ө.** Жоғары мектепте әдебиетті білімденудің инновациялық технологияларымен оқыту [Мәтін]: Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2016. – 252 б.
16. **Zhakiyanova, Z., Zhaitapova, A., Orakova, A., Baizhekina, S., Shnaider, V., & Nametkulova, F.** (2023). Investigation of primary school teachers' professional competencies and Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) competencies. *International Journal of Education in Mathematics, Science, and Technology (IJEMST)*, 11(5), 1154-1172. <https://doi.org/10.46328/ijemst.3604>
17. Поуровневое содержание профессиональной компетентности педагога (5-8 уровни по Национальной рамке квалификации). – Национальная академия образования имени И.Алтынсарина, 2024. – 620 с.
18. **Тұрсынғалиева С. Ч.** Қазақ әдебиеті [Мәтін]. Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық / Тұрсынғалиева С.Ч., Зайкенова Р. / – Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2017. – 192 бет.

References

1. **Zimnyaya, I. A.** Klyuchevye kompetencii – novaya paradigma rezultata obrazovaniya [Key competences - a new paradigm of educational results] [Tekst]

- // Vysshee obrazovanie segodnya. – 2003. – № 5. – S. 32 – 42.
2. **Ivanihin, V. V.** Pochemu u ll'ina chitayut vse: [Ob uchitele rus. yaz. i lit. E. N. Il'ine] [Why everyone reads at Ilyin's: [About the teacher of Russian language and literature E. N. Ilyin] [Tekst]: Kn. dlya uchitelya / V. V. Ivanihin. – M.: Prosveshchenie, 1990. – 158 s.
 3. **Hutorskoj, A. V.** Sovremennye pedagogicheskie innovatsii na uroke [Elektronnyj resurs] [Modern pedagogical innovations in the classroom] // Internet-zhurnal «Ejdos»: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0705-4.htm> (Data obrashcheniya 29.12.2023)
 4. **Hutorskoj, A. V.** Tekhnologiya proektirovaniya klyuchevyh i predmetnyh kompetencij [Technology of Designing Key and Subject Competencies] [Elektronnyj resurs] // Internet-zhurnal «Ejdos»: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> (Data obrashcheniya 30.12.2023).
 5. Analiz dramaticheskogo proizvedeniya [Analysis of a dramatic work] [Tekst]: mezhvuz. sb. LGU im. A. A. Zhdanova / LGU im. A. A. Zhdanova; pod red. V. M. Markovicha. – L.: LGU, 1988. – 366 s.
 6. **Tarlanov, E. Z.** Analiz poeticheskogo teksta [Analyzing a poetic text] [Tekst]: ucheb. posobie. – Petrozavodsk: Petrozavodsk. gos. un-t, 2000. – 140 s.
 7. **Brazhe, T. G.** Celostnoe izuchenie epicheskogo proizvedeniya [Integral study of an epic work] [Tekst]: posobie dlya uchitelya. – 2-e izd., pererab. – SPb.: Glagol, 2000. – 271 s.
 8. **Gukovskij, G. A.** Izuchenie literaturnogo proizvedeniya v shkole: metodologicheskie ocherki o metodike [Study of Literary Work at School: Methodological Essays on Methodology] [Tekst]. – Tula: Avtograf, 2000. – 222 s.
 9. **Belen'kij, G. N.** Priobshchenie k iskusstvu slova: Razdum'ya o prepodavanii literatury v shkole [Priobshchenie to the Art of the Word: Reflections on the Teaching of Literature at School] [Tekst]. – M.: Prosveshchenie, 1990. – 188 s.
 10. **Kolokol'cev, E. N.** Mezhpredmetnye svyazi pri izuchenii literatury v shkole [Interdisciplinary links in the study of literature at school] [Tekst]. – M.: Prosveshchenie, 1990. – 221 s.
 11. **Senchilo, L. D.** Aktual'nye problemy prepodavaniya literatury i sposoby ih resheniya na primerah izucheniya hudozhestvennyh proizvedenij [Actual problems of teaching literature and ways of their solution on the examples of studying art works] [Elektronnyj resurs] // <https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2023/12/26/aktualnye-problemy-prepodavaniya-literatury-i-sposoby-ih> (Data obrashcheniya 30.12.2023).
 12. **Zhivenkova, S.** Kompetentnosti uchitelya russkogo yazyka i literatury [Competencies of the teacher of Russian language and literature] [Elektronnyj resurs] // <https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2019/03/19/kompetentnosti-uchitelya-russkogo-yazyka-i-literatury> (Data obrashcheniya 05.01.2024).
 13. **Jüsüp, Q. P.** Mektepte qazaq ädibietin oqytu [Teaching Kazakh literature at school] [Mätin]. – Pavlodar, 2003. – 254 b.
 14. **Bitibaeva, Q. j.b.** Ädibietti oqytudıñ innovatsialyq tehnologiasy [Innovative technology of teaching literature] [Mätin]: Oqu quraly. – Öskemen, 2002. – 134 b.
 15. **Jümataeva, E. Ö.** Joğary mektepte ädibietti bilimdenudiñ innovatsialyq tehnologialarymen oqytu [Teaching literature in high school with innovative educational technologies] [Mätin]: Oqu quraly. – Almaty: Evero, 2016. – 252 b.
 16. **Zhakiyanova, Z., Zhaitapova, A., Orakova, A., Baizhekina, S., Shnaider, V., & Nametkulova, F.** (2023). Investigation of primary school teachers' professional competencies and Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) competencies. International Journal of Education in Mathematics, Science, and Technology (IJEMST), 11(5), 1154-1172. <https://doi.org/10.46328/ijemst.3604>
 17. Pourovnevoe sodержanie professional'noj kompetentnosti pedagoga (5-8 urovni po Nacional'noj ramke kvalifikacii) [Level content of teacher's professional competence (levels 5-8 according to the National Qualification Framework)]. – Nacional'naya akademiya obrazovaniya imeni I.Altynsarina, 2024. – 620 s.
 18. **Türsynğaliev S. Ch.** Qazaq ädibietı [Kazakh literature] [Mätin]. Jalpy bilim beretin mekteptiñ 7-synbyna arnalğan oqulyq / Türsynğaliev S.Ch., Zaikenova R. / – Astana: «Arman-PV» baspasy, 2017. – 192 b.

Качество урока казахской литературы и компетентность учителя: рекомендации на основе анализа

Д. Н. Булатбаева

Школа-лицей BINOM SCHOOL
имени А. Байтурсынова,
город Астана, Республика Казахстан
dinara_bulatbaeva@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются требования к учителю казахской литературы и его отражение в практике, барьеры в развитии необходимых профессиональных компетенций. Содержание комплексной многокомпонентной компетен-

ции учителя литературы определено в Национальной академии образования им. И. Алтынсарина. Каким должен быть поступок учителя по вопросу качественного литературного образования в школе, на основе этого содержания которого сегодня не реализуется полноценно? Необходимо не только преподавать предмет, но и развивать на его основе метапредметные компетенции, такие как приобщение учащихся к национальной ценности, формирование их эмоционального интеллекта, обучение полезным применениям информационных технологий к учащимся, экономия времени и эффективное применение. В этой связи, на основе проведения наблюдений за уроками литературы, выявлены пробелы в профессиональной работе молодого учителя литературы. Кроме того, по казахской литературе, как и по любой дисциплине в области образования, заявлено, что предметно-содержательный, педагогический, дидактический, психологический, методический и междисциплинарный компонент, а также этико-философский, историко-культурный компонент в соответствии со спецификой дисциплины. На основе этих компонентов разработан и предложен механизм комплексного обучения художественному произведению, эффективность которого также обсуждается между учителем и студентами. В статье обозначено содержание и перспективных работ в данном направлении.

Ключевые слова: компетентность учителя казахской литературы, литературоведческая компетентность, литературная компетентность, методическая компетентность, педагогическая компетентность, психологическая компетентность, качество уроков литературы.

Kazakh Literature Lesson Quality and Teacher Competence: Recommendations Based on Analysis

Д. N. Bulatbayeva

BINOM SCHOOL named after A. Baitursynov,
Astana city, Republic of Kazakhstan
dinara_bulatbaeva@mail.ru

Abstract. The article considers the requirements for the teacher of Kazakh literature and its reflection in practice, barriers in the development of necessary professional competencies. The content of the complex multi-component competence of the teacher of literature is defined in the National Academy of Education named after I. Altynsarin. I. Altynsarin. What should be the action of the teacher on the issue of quality literary education at school, on the basis of this content, which today is not fully realized? It is necessary not only to teach the subject, but also to develop on its basis meta-subject competences, such as familiarizing students with the national value, forming their emotional intelligence, teaching useful applications of information technology to students, saving time and effective application. In this regard, on the basis of conducting observations of literature lessons, gaps in the professional work of a young teacher of literature were identified. In addition, for Kazakh literature, as for any discipline in the field of education, it is stated that subject-content, pedagogical, didactic, psychological, methodological and interdisciplinary component, as well as ethical-philosophical, historical-cultural component in accordance with the specifics of the discipline. Based on these components, the mechanism of integrated teaching of artwork is developed and proposed, the effectiveness of which is also discussed between teacher and students. The article outlines the content and prospective works in this direction.

Key words: competence of Kazakh literature teacher, literary competence, literary competence, literary competence, methodological competence, pedagogical competence, psychological competence, quality of literature lessons.

Материал баспаға 09.01.2024 келіп түсті.

Studying of the level of independence and subjectivity of teachers in the conditions of modern educational process

A. Kariyev^{1*}, V. Vasileva²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan

²“Angel Kanchev” University of Ruse, Bulgaria

*adlet.kariyev@gmail.com

Abstract. This article reveals one of the urgent problems of modern education - the problem of the development of subjectivity and independence of school teachers. The authors analyzed the concepts of “subjectivity”, “independence”, given their characteristics. Under the “subjectivity of the teacher” can be considered as an accessible and effective principle of “self -building”, associated primarily with the initiative for independent life-creation, high motivation for achievements in the chosen profession or activity. However, as the authors note, the development of teacher subjectivity is hindered by such factors as the imperfection of the educational system of the school, taking into account the needs and requirements of young people, and this is also conditioned by such a factor as the personal qualities of teachers. To solve this problem, experimental work was organized and carried out, the main methods of research were the following: Questionnaire of self-actualization of personality; Methodology “Level of subjective control”. The authors determine the pedagogical conditions that affect the development of subjectivity and independence of school teachers, where the primary condition is the ability of teachers to choose cognitive alternatives and, as a result, encourage teachers to self-realization.

Key words: subjectivity, independence, teacher, educational process, self-realization.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Kariyev, A., Vasileva, V. Studying of the level of independence and subjectivity of teachers in the conditions of modern educational process [Text] // Scientific and pedagogical journal “Bilim”. – Astana: NAE named after I. Altynsarin, 2024. – №1. – P. 111-120.

Introduction

Modern society needs professionally competent specialists with self-esteem and insight into the merits of other people, capable of dialogue, mobility, criticality, creativity, striving to apply one’s knowledge and experience in the field of the chosen profession. The shift of emphasis in the scale of social values towards human individuality orients higher education towards affirming the priority of the subject-creator, the subject of the dialogue of cultures, the arbiter of his/her life path with a subject-transformative

attitude to the world. To the greatest extent, the orientation of the activity de-objectification of the content of social values by a future specialist can be implemented within the framework of a purposeful educational process of a school, which is based on the ideas of developing the teacher’s subjectivity, his/her self-organization based on active involvement in personal-environmental interaction and socializing activity.

The subjectivity of the teacher is considered as the most accessible and effective principle of “ self -building” of the teacher in his/

her own active position, associated with the initiative, the ability to independent lifbuilding and life-creation, the realization of one's uniqueness and originality, high motivation for achievements in the chosen profession and social activity [1].

However, as is known, the state of the educational system in the space of real characteristics does not always meet the regulatory requirements [2]. This difference is determined by two groups of factors:

- The first group is associated with the imperfection of the educational system of the school, with the backlog of the conditions of education implemented in it from changing requests and requirements. That's why it is necessary to periodically adjust the processes at all levels of the specified school system, including the clarification of the goals of its functioning [3].

- The second group of factors is determined by the personal qualities of teachers, the discrepancy between what teachers have and what is necessary for the formation of their subjectivity in the educational process.

These factors are undoubtedly important, because at the end "the quality of education can be considered as a combination of many components, of which the most significant are the properties that determine the level of knowledge, skills, abilities, competencies of trainees, the level of development of their personal properties" [4], their cognitive and creative abilities, personal responsibility, experience of their independent activity [5].

As the analysis of educational practice of schools shows, the professional and personal development of teachers is most often chaotic rather than purposeful. As a result, teachers are not always able to make responsible decisions independently, predict results and assess the risks of negative consequences of their actions. Many future teachers are not ready to effectively engage in real activities, they are not able in practice (not in the conditions of the educational environment) to creatively solve professional and life problems that confront them. "They imagine their future only in general

terms, blurred, non-linear, which makes life and professional planning difficult" [6]. "It is alarming that young people prefer executiveity, minimizing the responsibility for independent decisions. Only every tenth future teachers of pedagogical universities value independence in their future work, the absence of petty tutelage and regulation ... " [7].

Based on the above, the *purpose of our work* is to determine the impact of education, in particular the educational process, on the development of "Subjectivity" and "Independence" of school teachers.

Based on this goal, we have defined the following *tasks*:

- Analyze the concepts of "Subjectivity" and "Independence" in the psychological and pedagogical literature;

- Determine approaches to the formation of independence from the point of view of psychology;

- Determine pedagogical conditions influencing the development of school teachers' subjectivity;

- To substantiate and experimentally verify the peculiarities of the dynamics of independence and subjectivity of teachers.

Literature review

This problem is considered in the works of researchers from Far and Near abroad. Thus, Xiaoyan Wu's research pays attention to the fact that we must recognize and respect the dominant position of teachers in pedagogical interaction, which is fundamentally determined by the law on education, since the purpose of education is to enable teachers to achieve the requirements of educational goals and become useful talents for society and the country [8]. In the study, Xiao Han notes that more attention should be paid to understanding why people "consider the truth, traditionally understood as the highest value" and put themselves "absolutely dependent on it." The author believes that it

is when finding the truth in a dispute that a teacher shows self-reflection [9]. Also in the study, Bunn G., Langer S., Fellows N.K. They want to return teacher self-government as a multifaceted intersubjective function that is supported or suppressed by power networks and, therefore, cannot be implemented in terms of the presence/absence deficit model [10].

Based on the foregoing, it is possible to define the concept of “independence” as a component of the concept of “subjectivity”, then we are faced with the need to solve the third problem, in particular, what pedagogical conditions can influence the development of a teacher’s subjectivity?

The problem of improving the quality of education can be solved at least in two ways. The first one consists of studying and summarizing the best pedagogical practice and pointing out the most effective options, as well as certain negative properties that hinder the full assimilation of knowledge and personal professional growth of teachers. The second method consists of a systematic analysis of the process of learning and self-education, their elements and the allocation of pedagogical conditions that ensure the quality of education.

Pedagogical conditions are an integrative environment that not only enables the teacher to effectively manage the process of education and upbringing, using the achievements of psychological and pedagogical science, but also helps to increase reflection and develop the subjectivity of teachers.

The subjectivity of a teacher is an integrative characteristic of a person and is expressed in one’s ability to transform his/her life activity, his/her educational process, in adapting to the changes that have occurred, as well as in diagnosing and evaluating these changes.

The essential characteristics of the teacher’s subjectivity are his/her readiness and ability to control his/her actions; to model, plan ways of their activity, interaction; to implement the planned programs; control the course and adequately evaluate the results

of the actions and interactions; reflect on one’s own activity, the activity of others and interaction. Proceeding from this, subjectivity must be considered as a unity of intellectual, evaluative-emotional and practical activity.

In this regard, the vector of didactic impact on the development of the subjective component in the aggregate of the following conditions:

- 1) creating a comfortable atmosphere in the classroom that allows stimulating the interests of teachers, developing their need to learn;
- 2) the impact on the personality of teachers as a whole, the correlation in the educational process of the emotions and feelings of teachers with their real needs, stimulating their cognitive abilities, developing their potential;
- 3) activation of teachers by increasing the importance of “active learning” and their positioning as the main subjects of the educational process;
- 4) the focus of pedagogical interaction not only on the organization of educational and cognitive activity of teachers, but also on the consideration of individual strategies for mastering educational material, depending on the current level of development;
- 5) expanding the range of individual characteristics of teachers;
- 6) the possibility of teachers choosing cognitive alternatives and, as a result, encouraging teachers to self-realization.

The most effective development of subjectivity can be carried out in the implementation of a set of conditions. A set of conditions contributes to the development of all components of the pedagogical process and should reflect the logic of the deployment of the learning process; features of the functioning of the goal, subject and content of the process, the nature of the activities of teachers, teachers, the level of integrity

and the result of the process; features of the training of future specialists [11].

To solve the fourth problem, incl. determination of the characteristics of the dynamics of independence, subjectivity of teachers in the process of studying at a school, it is necessary to take into account the specification of teachers as a special age and socio-psychological category. Teacher age is a period of a person's life, which is associated with the formation of independence, leaving the parental home and the formation of one's own family [12].

Research by K. A. Abul Khanova determine that teacher age is a kind of "sensitive period" for the formation of reflection [13].

Materials and Methods

The study involved 100 teachers from various educational institutions located in Almaty, Astana, Semey, and Karaganda in Kazakhstan. The participants comprised 28 male teachers and 72 female teachers, with an average age of 38.2 years. Purposive sampling was utilized to ensure representation from different geographical regions and genders.

To determine the level of formation of independence and subjectivity, we used the following diagnostic methods:

1. Personality Self-Actualization Questionnaire: This questionnaire, developed by A.V. Lazukin and N.F. Kalina, was used to assess the level of autonomy among teachers. The questionnaire consists of items designed to measure self-perception, self-awareness, and self-acceptance.
2. Rotter's Locus of Control Scale: This scale was employed to evaluate teachers' perceived control over their professional lives. The scale assesses individuals' beliefs regarding the extent to which they can influence events in their lives.

Quantitative data were collected through online surveys administered via Google Forms. Participants were provided with a link to the survey, which included the Per-

sonality Self-Actualization Questionnaire and Rotter's Locus of Control Scale. The surveys were designed to be completed within a specified time frame to ensure consistency and minimize response bias.

Quantitative data analysis involved descriptive statistics to summarize the responses to the Personality Self-Actualization Questionnaire and Rotter's Locus of Control Scale. Inferential statistics, such as correlation analysis, were conducted to examine the relationships between variables.

Ethical Considerations: the study adhered to ethical guidelines, and informed consent was obtained from all participants. Measures were taken to ensure the confidentiality and anonymity of participants' responses. Ethical approval was obtained from the relevant institutional review board prior to data collection.

Results and Discussion

Diagnostics of self-actualization of the personality A.V. Lazukin adapted by N.F. Kalina (SAMOAL).

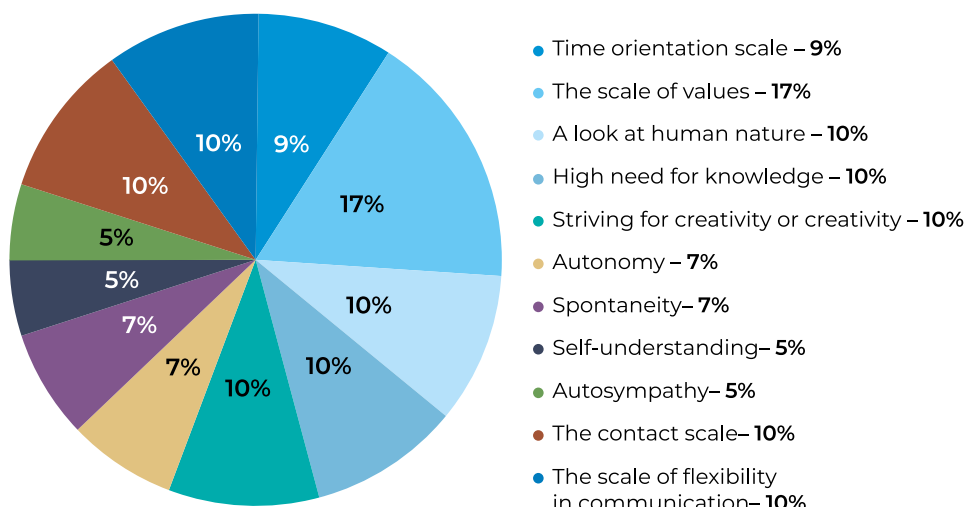
The very concept of "self-actualization" is interpreted as a person's desire for the most complete disclosure and realization of his personal potential.

Instruction. of the two options for statements, choose the one that you like best or best agrees with your ideas, more accurately reflects your opinions. There are no good or bad, right or wrong answers, the best will be the one that is given on the first impulse.

Questionnaire (example):

- a) The time will come when I will live for real, not like now.
- b) I am sure that I am truly living right now.

The questionnaire consisted of 100 similar expressions, where teachers had to choose one of the more suitable for their positions. The questionnaire also includes 11 scales, each of which has its own characteristics. According to the results of the survey, the following results were obtained:

Picture 1 - The results of the diagnosis of personality self-actualization
A.V. Lazukin adapted by N.F. Kalina (SAMOAL)

According to the data obtained, out of 100 teachers surveyed, a high percentage was the “Values” scale of 17%, where a high percentage on this scale indicates that a person shares the values of a self-actualizing personality, among which A. Maslow included such as truth, goodness, beauty, integrity, lack of duality, vitality, uniqueness, perfection, accomplishments, justice, order, simplicity, lightness without effort, play, self-sufficiency. The preference for these values indicates the desire for a harmonious existence and healthy relationships with people, far from the desire to manipulate them in their own interests. Further, in percentage terms, 10% each were the Scale of Orientation in Time, A Look at Human Nature, High Need for Knowledge, Striving for Creativity or Creativity. These results show that not all participants live in the present, put off their lives “for later”, are often immersed in experiences, suspicious and unsure of themselves, do not always trust others; the scale of the need for knowledge is open to new impressions, but today’s youth do not always appreciate what they see; scale Striving for creativity or creativity - teachers strive to show creativity, originality, however, due to self-doubt, they

cannot always realize it. The following scales Autonomy, Spontaneity make up 7%, due to the fact that young people strive for autonomy, to be free, they want to trust the world around them, but because of the obstacles set in front of them in the form of “uncertainty, restrictions that were once set” show low level. The lowest scores on the scales Self-understanding, Autosympathy, which is only 5% of the total. This indicator indicates that a low score on the scale of self-understanding is characteristic of people who are insecure, guided by the opinions of others. D. Risman called such people “oriented from the outside” in contrast to “oriented from the inside”; on the Autosympathy scale (characterizes the natural basis of mental health), shows that neurotic, anxious, insecure people have low scores.

Thus, after analyzing the data obtained, we can conclude that low self-esteem, self-doubt, living in the “past” or leaving it “for later” shows that the diagnosis of self-actualization of a person is a necessary condition for determining the level of subjectivity, in particular, in the realization of personal potential.

Next, we carried out the technique “*Level of subjective control*” (J. Rotter). The technique is a modified version of the questionnaire of the American Psychologist J. Rotter. With its help, one can assess the level of subjective control over various situations, in other words, determine the degree of responsibility of a person for his actions and his life [14].

Instructions: After reading each statement, decide for yourself whether you agree with it or not. If you agree, put a “+” sign next to the serial number of the proposal (you can do this on a separate sheet of paper). If you do not agree with this statement, then put a “-” sign next to the serial number. Be careful in doing this work and at the same time try not to linger for a long time and not think about a single statement.

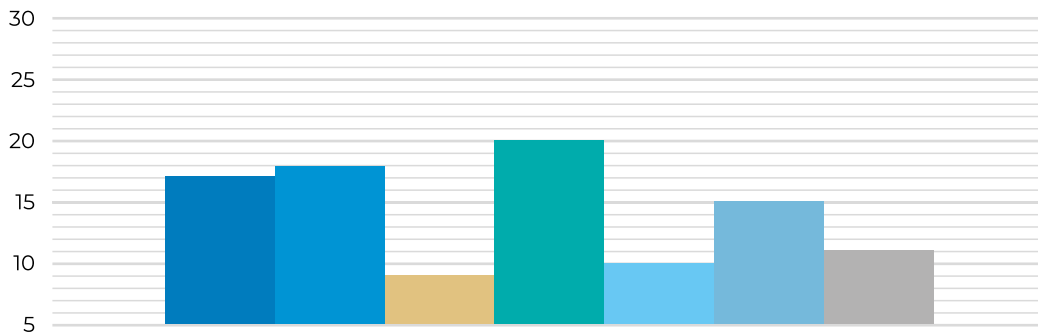
Example:

LSC Questionnaire

1. Promotion depends more on luck than on the ability and effort of a person.
2. Most divorces come from the fact that people did not want to adapt to each other.
3. Illness is a matter of chance: if you are destined to get sick, then nothing can be done.

According to the results of the survey, the following results were obtained:

- The scale of general internality – **17%**
- The scale of internality in the field of achievements – **18%**
- The scale of internality in the field of failures – **9%**
- The scale of internality in family relations – **20%**
- The scale of internality in the field of industrial relations – **10%**
- The scale of internality in the field of interpersonal relations – **15%**
- The scale of internality in relation to health and illness – **11%**

Picture 2 - Diagnostic results “Level of subjective control” (J. Rotter)

According to the results obtained, out of 100 teachers surveyed, a high percentage was the scale of internality in family relations (Is) - 20%, due to the fact that the teacher feels responsible for the events taking place in his

family; The scale of internality in the field of achievements (ID) - 18%, shows that most teachers believe that they have achieved all the best things in their lives and that they are able to successfully go towards the in-

tended goal in the future; General Internality Scale (Io) - 17% As with the above ID scale, teachers note that important events in their lives were the result of their own actions, that they can manage them and, therefore, take responsibility for their life as a whole; The scale of internality in relation to health and illness (From) - 15% shows that only 15% believe that the responsibility for their health is in "his hands", some still believe that health and illness are the result of an accident and hope that recovery will come as a result of the actions of other people, primarily doctors; The scale of internality in the field of industrial relations (Ip) - 10%, which indicates a tendency to attach more importance to external circumstances - management, work colleagues, luck - bad luck; The lowest indicator on the scale of internality in the field of failures (In) is only 9% of the total, due to the fact that a person tends to attribute responsibility for troubles, unsuccessful events to other people or consider them the results of bad luck.

Thus, after analyzing the data obtained, we can conclude that people (in our case, teachers) are divided into two types: The first type manifests itself when a person believes that what is happening to him does not depend on him, but is the result of external causes (for example, accidents or interference of other people or phenomena). In the second case, a person interprets significant events as the result of his own efforts. Considering the two polar types of localization, it should be remembered that each person has his own level of subjective control over significant situations. The locus of control of a particular individual is more or less universal in relation to the different types of events that he has to face, both in case of success and in case of failure. In most cases, as practice shows, in the case of positive results in any activity (field), people are accustomed to attributing all achievements to themselves, however, as soon as failures occur or something goes wrong, only self-confident people who are able to soberly assess their opportunities, will be able to accept their mistakes without blaming others for it.

Conclusions

Thus, the study of the issue of subjectivity and independence of teachers allows us to conclude that teacher subjectivity can be considered as an accessible and effective principle of "self-building", associated primarily with the initiative for independent life-creation, high motivation for achievements in the chosen profession or activity. However, as practice and experimental work have shown, the level of the subjective position is more at the average level. In order to increase the level of the subjective position and independence of teachers, it is necessary to improve the educational system of the school, take into account the needs and requirements of today's youth, it is also necessary to pay special attention to the development of teachers' personal qualities (development of independence, the ability to make decisions, be open and creative).

Bibliography

1. Пак, Л. Г. Развитие субъектности студента в образовательном процессе вуза [Текст] // Казанский педагогический журнал. – 2009. – №. 7-8. – С. 27-34.
2. Шолпанкулова, Г. К., Ермакова, М. Болашақ педагог-психологтардың цифрлық құзыреттілігінің құрылымы және мазмұны [Мәтін] // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2023. – Т. 3. – №. 78. – Б. 20-29.
3. Андреев, А. Л. Социология как инструмент «педагогической разведки» [Текст] // Высшее образование в России. – 2018. – №. 5. – С. 121-129.
4. Калдыбаев, С. К., Бейшеналиев, А. Б. Качество образовательного процесса в структуре качества образования [Текст] // Успехи современного естествознания. – 2015. – №. 7. – С. 90-97.
5. Kariyev, A. D., Fishman, B. E., Agranovich, Y. N., Fokina, O. A., Ageyeva, L. Y., & Krezhevskikh, O. V. (2022). Development of primary school teachers' skills to accompany pupils in projects and research. *Perspektivy Nauki i Obrazovania*, 56(2), 590-607. DOI: 10.32744/pse.2022.2.35
6. Кузьминчук, А. А. Институциональные условия формирования нелинейных образовательных стратегий студенчества [Текст] // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2016. – №. 4. – С. 50-67.
7. Лесина, Л. А. Профессиональные стратегии студентов педагогических вузов в условиях социальной неопределенности [Текст] // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1,

- Проблемы образования, науки и культуры. 2017. Т. 23. № 2 (162). – 2017. – Т. 23. – № 2 (162). – С. 141-153.
8. **Wu, X.** (2021, February). On the Role of Students' Subjectivity From the Perspective of Constructivism. In *2020 International Conference on Modern Education Management, Innovation and Entrepreneurship and Social Science (MEMIESS 2020)* (pp. 50-53). Atlantis Press.
 9. **Han, X.** (2023). Subjectivity as the site of struggle: students' perspectives toward sino-foreign cooperation universities in the era of discursive conflicts. *Higher Education*, 85(2), 399-413.
 10. **Bunn, G., Langer, S., & Fellows, N. K.** (2022). Student subjectivity in the marketised university. *Frontiers in Psychology*, 12, 827971.
 11. **Гвоздева, А. В.** Педагогические условия развития субъектности студентов [Текст] // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2012. – №. 4 (24). – С. 210-216.
 12. **Ерментаева, А. Р.** Психологические предикторы асубъектности // Eurasian Journal of Current Research in Psychology and Pedagogy. – 2023. – №. 3. – С. 7-14.
 13. **Абулханова, К. А.** Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды [Текст]. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. — 224 с.
 14. «Уровень субъективного контроля» (УСК) [Электронный ресурс] // <http://testoteka.narod.ru/lichn/1/04.html> (дата обращения 04.04.2022)

References

1. **Pak, L. G.** Razvitie sub"ektnosti studenta v obrazovatel'nom processe vuza [Tekst] [Development of student's subjectivity in the educational process of higher education institution] // Kazanskij pedagogicheskiy zhurnal. – 2009. – №. 7-8. – S. 27-34.
2. **Şolpankulova, G. K., Ermekova, M.** Bolaşaq pedagog-psihologtardıń sıfırlıq qūzyrettiliginiń qūrylymy jáne mazmūny [Mātin] [Structure and content of the digital competence of future teachers-psychologists] // Abai atyndaǵy QazǰPU Habarsysy. Pedagogikalıq ōylymdar seriasy. – 2023. – T. 3. – №. 78. – B. 20-29.
3. **Andreev, A. L.** Sociologiya kak instrument «pedagogicheskoj razvedki» [Tekst] [Sociology as a tool of "pedagogical intelligence"] // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2018. – №. 5. – S. 121-129.
4. **Kaldybaev, S. K., Bejshenaliev, A. B.** Kachestvo obrazovatel'nogo processa v strukture kachestva obrazovaniya [Tekst] [Quality of the educational process in the structure of the quality of education] // Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya. – 2015. – №. 7. – S. 90-97.
5. **Kariyev, A. D., Fishman, B. E., Agranovich, Y. N., Fokina, O. A., Ageyeva, L. Y., & Krezhevskikh, O. V.** (2022). Development of primary school teachers' skills to accompany pupils in projects and research. *Perspektivy Nauki i Obrazovania*, 56(2), 590-607. DOI: 10.32744/pse.2022.2.35
6. **Kuz'minchuk, A. A.** Institucional'nye usloviya formirovaniya nelinejnyh obrazovatel'nyh strategij studenchestva [Tekst] [Institutional conditions for the formation of nonlinear educational strategies of students] // Vestnik Permskogo nacional'nogo issledovatel'skogo politekhnicheskogo universiteta. Social'no-ekonomicheskie nauki. – 2016. – №. 4. – S. 50-67.
7. **Lesina, L. A.** Professional'nye strategii studentov pedagogicheskikh vuzov v usloviyah social'noj neopredelennosti [Tekst] [Professional strategies of students of pedagogical universities under conditions of social uncertainty] // Izvestiya Ural'skogo federal'nogo universiteta. Ser. 1, Problemy obrazovaniya, nauki i kul'tury. 2017. T. 23. № 2 (162). – 2017. – T. 23. – №. 2 (162). – S. 141-153.
8. **Wu, X.** (2021, February). On the Role of Students' Subjectivity From the Perspective of Constructivism. In *2020 International Conference on Modern Education Management, Innovation and Entrepreneurship and Social Science (MEMIESS 2020)* (pp. 50-53). Atlantis Press.
9. **Han, X.** (2023). Subjectivity as the site of struggle: students' perspectives toward sino-foreign cooperation universities in the era of discursive conflicts. *Higher Education*, 85(2), 399-413.
10. **Bunn, G., Langer, S., & Fellows, N. K.** (2022). Student subjectivity in the marketised university. *Frontiers in Psychology*, 12, 827971.
11. **Gvozdeva, A. V.** Pedagogicheskie usloviya razvitiya sub"ektnosti studentov [Tekst] [Pedagogical conditions of students' subjectivity development] // Uchenye zapiski. Elektronnyj nauchnyj zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – №. 4 (24). – S. 210-216.
12. **Ermentaeva, A. R.** Psihologicheskie prediktory asub"ektnosti [Psychological predictors of asubjectivity] // Eurasian Journal of Current Research in Psychology and Pedagogy. – 2023. – №. 3. – S. 7-14.
13. **Abul'hanova, K. A.** Psihologiya i soznanie lichnosti (Problemy metodologii, teorii i issledovaniya real'noj lichnosti): Izbrannye psihologicheskie trudy [Tekst] [Psychology and consciousness of personality (Problems of methodology, theory and research of real personality): Selected psychological works]. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut; Voronezh: Izdatel'stvo NPO «MODEK», 1999. — 224 s.
14. «Uroven' sub"ektivnogo kontrolya» (USK) [Elektronnyj resurs] ["Level of subjective control" (LSC)] // <http://testoteka.narod.ru/lichn/1/04.html> (data obrashcheniya 04.04.2022)

Заманауи білім беру үдерісі жағдайында педагогтердің дербестік және субъективтілік деңгейін зерттеу

А. Кариев^{1*}, В. Васильева²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Ангел Кынчев атындағы Русе университеті, Болгария

*adlet.kariyev@gmail.com

Аннотация. Бұл мақалада заманауи білім берудің өзекті мәселелерінің бірі – мектеп педагогтерінің субъективтілігі мен дербестігін дамыту мәселесі қарастырылады. Авторлар «субъективтілік», «тәуелсіздік» ұғымдарын талдап, олардың сипаттамаларын берді. «Педагогтердің субъективтілігі» деп, ең алдымен, тәуелсіз өмір сүру бастамасына, таңдалған мамандықтағы немесе қызметтегі жетістіктерге жоғары уәждемеге байланысты «өзін-өзі құрудың» қолжетімді және тиімді қағидасы ретінде қарастыруға болады. Алайда, педагогтің субъективтілігінің дамуына мектеп білім беру жүйесінің жетілмегендігі, педагогтердің сұраныстары мен талаптарын ескермеу сияқты факторлар кедергі келтіреді. Бұл педагогтердің жеке қасиеттері сияқты фактормен де байланысты. Қойылған мәселені шешу үшін эксперименттік жұмыс ұйымдастырылып жүргізілді. Эксперименттік жұмыс негізінде «тұлғаның өзін-өзі тану» сауалнамасы және «субъективті бақылау деңгейі» анықталды. Авторлар мектеп педагогтерінің субъективтілігі мен дербестігін дамытуға әсер ететін педагогикалық жағдайларды анықтады. Бірінші кезектегі шарт болып педагогтердің танымдық баламаларды таңдау мүмкіндігі және нәтижесінде білім алушыларды өзін-өзі жүзеге асыруға ынталандыру болып табылады.

Түйінді сөздер: субъективтілік, тәуелсіздік, педагог, оқу процесі, өзін-өзі тану.

Изучение уровня самостоятельности и субъектности педагогов в условиях современного образовательного процесса

А. Кариев^{1*}, В. Васильева²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан

²Русенский университет имени Ангела Кынчева, Болгария

*adlet.kariyev@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматривается одна из актуальных проблем современного образования – проблема развития субъектности и самостоятельности педагогов школ. Авторами проанализированы понятия «субъектность», «самостоятельность», даны их характеристики. Под «субъектностью педагога» можно рассматривать как доступный и эффективный принцип «самостроительства», связанного прежде всего с инициативой к самостоятельному жизнетворчеству, высокой мотивацией достижений в выбранной профессии или деятельности. Однако, как отмечают авторы, на развитие субъектности педагога препятствуют такие факторы как несовершенство образовательной системы школ, нет учёта запросов и требований педагогов, также это обуславливается таким фактором как личностные качества педагогов. Для решения поставленной проблемы, организована и проведена экспериментальная работа, основными методами исследования стали ме-

тодики: опросник самоактуализации личности; методика «Уровень субъективного контроля». Авторами определены педагогические условия, влияющие на развитие субъектности и самостоятельности педагогов школ, где первостепенным условием является, возможность выбора педагогами познавательных альтернатив и, как следствие, поощрение обучающихся к самореализации.

Ключевые слова: субъектность, самостоятельность, педагог, образовательный процесс, самореализация.

Material received on 30.01.2024

2024 ж. қаңтар-наурыз айларында қорғалған диссертациялар тізімі (педагогикалық ғылымдар)

Список защищенных диссертаций в январе-март 2024 г. (педагогические науки)

List of defended dissertations in the period between January and March 2024 (pedagogical sciences)

6D010200 / 8D01301 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі

Ансабаева Айнур Дуйсеновна

- Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу үрдісінде мектеп пен отбасының өзара әрекеттестігі

Scopus®

(«Іскерлік қазақ тілі» пәні бойынша)

Scopus®

Айтенова Динара Оразбаевна

- ЖОО-да Қарахан дәуірі әдебиетін жаңа гуманитарлық білім аясында оқытудың теориялық және әдістемелік негіздері

Scopus®

6D010900 / 8D01501 – Математика

Алтынбеков Шадияр Еркінбекович

- Болашақ математика мұғалімдерінің зерттеушілік дағдыларын олимпиадалық есептерді шығару негізінде қалыптастыру әдістемесі

Scopus®

Кудайбергенова Кунимжан Тыныштыкбековна

- Жоғары оқу орындарында Сыр сүлейлері шығармаларындағы әдеби бейне және бейнелілік мәселесін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері

6D011900 / 8D01721 – Шет тілі: екі шет тілі

6D011700/8D01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті

Сарбасова Арайлым Нуркабыловна

- ЖОО студенттеріне медиамәтінді шығармашылық-ізденіс технологиясымен оқыту

Сеитова Гаухар Аманжоловна

- Техникалық мамандықтар студенттерінің қытай тілі бойынша шеттілдік кәсіби-бағытталған құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері

Scopus®

6D060900 / 8D05203 – География**Жоя Қайрат**

- Туризм мамандығы студенттерінің геоэкологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың әдістемесі

Scopus®

**6D010800 / 8D01401 –
Дене шынықтыру және спорт****Колдасбаева Багила Джумабаевна**

- Болашақ дене мәдениеті және спорт маманының акмеологиялық әлеуетін дамыту

Scopus®

Біздің авторлар

Аушахманова Бақытгүл Төлегенқызы, Павлодар облысы білім басқармасының «Білім беруді дамытудың инновациялық орталығы» КММ басшысы, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

✉ aushahmanovaizrov@mail.ru

Әденбек Нәзира, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 7M012-Информатика білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Қазақстан, Алматы қаласы, Алматы облысы Қаскелең қаласы Қарасай ауданы Абай атындағы орта мектеп гимназиясының информатика пәнінің мұғалімі

✉ naziko_95.91@mail.ru

Бұлатбаева Динара Нурумжановна, А. Байтұрсынұлы атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейі, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, филология магистрі, Астана қ., Қазақстан Республикасы

✉ dinara_bulatbaeva@mail.ru

Васильева Валентина, педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ангел Кынчев атындағы Русе университеті, Болгария

✉ vvasileva@uni-ruse.bg

Есполова Жанар Еркиновна, Тұран-Астана университеті Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және тілдік пәндер кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақстан, Астана қаласы

✉ zhanee@mail.ru

Жұмағұлова Зауре Әбдікенқызы, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, «Жаратылыстану-математика бағыты пәндері мен STEM технологиясы» зертханасының жетекші ғылыми қызметкері, педагогика ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, Қазақстан, Астана қаласы

✉ abdrahmanovna@mail.ru

Кажикенова Гульнар Муратовна, PhD докторы, «Тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Павлодар қ., Қазақстан

✉ gulnara709@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, Абай атындағы ҚазҰПУ бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы,

✉ adlet.kariyev@gmail.com

Кеңес Барысгүл Ерланқызы, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ докторанты, гуманитарлық ғылымдар магистрі, Қазақстан, Астана қаласы

✉ Barysgul221196@gmail.com

Кочак Мұрат, Памуккале университеті, PhD, Түркия Республикасы, Деңізлі қаласы

✉ muratkami@hotmail.com

Каратабанов Руслан Әділханұлы, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының вице-президенті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

✉ r.karatabanov@uba.edu.kz

Нурбекова Жанат Қунапиановна, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессор-зерттеушісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан, Алматы қаласы

Нурлыбаева Айсара Амангельдиевна, Қаныш Сәтбаев атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейінің орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Астана, Қазақстан Республикасы

Попандопуло Анар Сериковна, PhD, «Тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасының постдокторанты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Павлодар қ., Қазақстан

✉ anaralinara79@mail.ru

Постоялко Максим Николаевич, «Павлодар қаласының гимназиялық сыныптары бар инновациялық үлгідегі № 39 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ педагог-психологы, Павлодар, Қазақстан Республикасы

✉ crazy.eight.beatch@gmail.com

Тайболатов Қуандық Момынғазыұлы, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының «Кәсіби бағдарлау және адами капиталды дамыту» орталығының директорының м.а., PhD candidat, Астана, Қазақстан Республикасы

✉ k.taibolatov@uba.edu.kz

Тебеннова Карлыгаш Сакеновна, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика факультетінің арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, медицина ғылымдарының докторы, Қазақстан, Қарағанды қ.

✉ tebenova@mail.ru

Турсунова Айнагул Қуанышевна, Дулат Бабатайұлы атындағы № 89 мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі, Астана қ., Қазақстан Республикасы

Наши авторы

Аденбек Назира, магистрант 2 курса образовательной программы 7M012-Информатика Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан, учитель-предметник информатики гимназии средней школы имени Абая Карасайского района города Каскелен Алматинской области

✉ naziko_95.91@mail.ru

Аушахманова Бакытгуль Тулегеновна, руководитель КГУ «Инновационный центр развития образования» управления образования Павлодарской области, г. Павлодар, Республика Казахстан

✉ aushahmanovaizrov@mail.ru

Булатбаева Динара Нурумжановна, Школа-лицей BINOM SCHOOL имени А. Байтурсынова, учитель казахского языка и литературы, магистр филологии, г. Астана, Республика Казахстан

✉ dinara_bulatbaeva@mail.ru

Васильева Валентина, ассоциированный профессор кафедры Педагогики, Русенский университет имени Ангела Кынчева, Болгария

✉ vvasileva@uni-ruse.bg

Есполова Жанар Еркиновна, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных наук и лингвистики Университета Туран-Астана, магистр педагогических наук, Казахстан, г. Астана

✉ zhanee@mail.ru

Жумагулова Зауре Абдыкеновна, ведущий научный сотрудник лаборатории «Предметов естественно-математического направления и STEM-технологии» Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, кандидат педагогических наук, доктор PhD, Казахстан, г. Астана

✉ abdrahmanovna@mail.ru

Кажикенова Гульнар Муратовна, PhD, ассоциированный профессор кафедры «Личностное развитие и образование», НАО «Торайгыров университет», г. Павлодар, Казахстан

✉ gulnara709@mail.ru

Каратабанов Руслан Адильханович, вице-президент Национальной академии образования имени И. Алтынсарина, г. Астана, Республика Казахстан

✉ r.karatabanov@uba.edu.kz

Кариев Адлет Дюсембаевич, старший преподаватель кафедры начального образования КазНПУ имени Абая, кандидат педагогических наук, г. Алматы, Республика Казахстан,

✉ adlet.kariyev@gmail.com

Кеңес Барысгүл Ерланқызы, докторант Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, магистр гуманитарных наук, Казахстан, г. Астана

✉ Barysgul221196@gmail.com

Кочак Мурат, Университет Памуккале, PhD, г. Денизли, Турецкая Республика

✉ muratkami@hotmail.com

Қайырбекова Гүлнүр Мақсатқызы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті педагогика факультеті, арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының 7М01901-«Дефектология» мамандығының магистранты, Қазақстан, Қарағанды қ.,

✉ gulnur.kajyrbekova01@mail.ru

Қайырбекова Гүлнүр Мақсатқызы, магистрант кафедрасы специального и инклюзивного образования педагогического факультета по специальности 7М01901-«Дефектология» Карагандинского университета имени академика Е. А. Букетова, Казахстан, г. Караганда

✉ gulnur.kajyrbekova01@mail.ru

Нурбекова Жанат Кунапиановна, профессор-исследователь Казахского национального педагогического университета имени Абая, доктор педагогических наук, профессор, Алматы, Казахстан

Нурлыбаева Айсара Амангельдиевна, учитель русского языка и литературы школы-лицея BINOM SCHOOL имени Каныша Сатпаева, Астана, Республика Казахстан

Попандопуло Анар Сериковна, постдокторант, PhD кафедры «Личностное развитие и образование», НАО «Торайгыров университет», Казахстан, г. Павлодар

✉ anaralinara79@mail.ru

Постоялко Максим Николаевич, педагог-психолог КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 39 инновационного типа с гимназическими классами города Павлодара», Павлодар, Республика Казахстан

✉ crazy.eight.beatch@gmail.com

Тайболатов Куандық Момынғазыұлы, и.о. директора Центра профессиональной ориентации и развития человеческого капитала Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, PhD candidat, Астана, Республика Казахстан

✉ k.taibolatov@uba.edu.kz

Тебенова Карлыгаш Сакеновна, Ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования педагогического факультета Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, доктор медицинских наук, Казахстан, г. Караганда

✉ tebenova@mail.ru

Турсунова Айнагул Куанышевна, учитель начальных классов школы-лицея № 89 имени Дулата Бабатайұлы, г. Астана, Республика Казахстан

Our authors

Adenbek Nazira, 2nd year master's student of the educational program 7M012-Informatics of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay Almaty, Kazakhstan, Subject teacher of computer science at the gymnasium of the secondary school named after Abay, Karasai district of the city of Kaskelen, Almaty region

✉ naziko_95.91@mail.ru

Aushakhmanova Bakytgul Tulegenovna, Head of KSU «Innovation Center for Education Development» of Pavlodar Region Education Department, Pavlodar, Pavlodar, Republic of Kazakhstan

✉ aushahmanovaizrov@mail.ru

Bulatbayeva Dinara Nurumzhanovna, BINOM SCHOOL named after A. Baitursynov, teacher of Kazakh language and literature, Master of Philology, Astana, Republic of Kazakhstan

✉ dinara_bulatbaeva@mail.ru

Espolova Zhanar Erkinovna, Senior Lecturer at the Department of Social Sciences, Humanities and Linguistics, Turan-Astana University, Master of Pedagogical Sciences, Kazakhstan, Astana

✉ zhanee@mail.ru

Kaiyrbekova Gulnur Maxatkyzy, Master's student of the Department of Special and Inclusive Education of the Pedagogical Faculty, specialty 7M01901—"Defectology" of the Karaganda University named after academician E. A. Buketov, Kazakhstan, Karaganda

✉ gulnur.kajyrbekova01@mail.ru

Karatabanov Ruslan Adilkanovich, Vice-President of the I. Altynsarin National Academy of Education, Astana, Republic of Kazakhstan

✉ r.karatabanov@uba.edu.kz

Kariev Adlet Dyusembayevich, Senior Lecturer, Department of Primary Education, Abay KazNPU, PhD, Almaty, Republic of Kazakhstan,

✉ adlet.kariyev@gmail.com

Kazhikenova Gulnar Muratovna, PhD, Associate Professor of the Department of Personal Development and Education, NJSC «Toraighyrov University», Pavlodar, Kazakhstan

✉ gulnara709@mail.ru

Kenges Barysgul Erlankyzy, Doctoral student of the Eurasian National University named after L. N. Gumilyov, Master of Humanities, Kazakhstan, Astana

✉ Barysgul221196@gmail.com

Kochak Murat, Pamukkale University, PhD, Denizli, Republic of Turkey

✉ muratkami@hotmail.com

Nurbekova Zhanat Kunapiyanovna, Research Professor at the Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Almaty, Kazakhstan

Nurlybaeva Aisara Amangeldievna, teacher of Russian language and literature of BINOM SCHOOL named after Kanysh Satpayev, Astana, Republic of Kazakhstan.

Popandopulo Anar Serikovna, Postdoctoral researcher, PhD, Department of Personal Development and Education, NJSC «To-raighyrov University», Pavlodar, Kazakhstan

✉ anaralinara79@mail.ru

Postoyalko Maxim Nikolaevich, teacher-psychologist KSU «Secondary General Education School № 39 of innovative type with gymnasium classes of Pavlodar city», Pavlodar, Republic of Kazakhstan

✉ crazy.eight.beatch@gmail.com

Taibolatov Kuandyk Momyngazyuly, Acting Director of the Center for Professional Guidance and Human Capital Development of the National Academy of Education named after I. Altynsarin, PhD candidat, Astana, Republic of Kazakhstan. Astana, Republic of Kazakhstan

✉ k.taibolatov@uba.edu.kz

Tebenova Karlygash Sakenovna, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education of the Pedagogical Faculty of the Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Doctor of Medical Sciences, Kazakhstan, Karaganda

✉ tebenova@mail.ru

Tursunova Aynagul Kuanyshevna, elementary school teacher of Dulat Babatayuly school-lyceum No. 89, Astana, Republic of Kazakhstan

Valentina Vasilieva, Associate Professor, Department of Pedagogy, Angel Kynchev Rusen University, Bulgaria,

✉ vvasileva@uni-ruse.bg

Zhumagulova Zaire Abdykenovna, Leading researcher of the laboratory «Subjects of natural-mathematical direction and STEM technologies» of the National Academy of Education named after I. Altynsarin, andidate of Pedagogical Sciences, PhD, Kazakhstan, Astana

✉ abdrahmanovna@mail.ru

«Білім» ғылыми-педагогикалық журналының авторларға арналған ережелері

Мақаланы жариялау шарттары:

- Ғылыми зерттеулердің тұтастығын қамтамасыз ету үшін авторлар ғылыми жарияланымдардың халықаралық стандарттарын ұстануы қажет.
- Мақала ұсынылған кезде автор мақаланың түпнұсқа екендігіне, бұрын басқа дереккөзде ағымдағы немесе ұқсас түрде жарияланбағанына, мақала басқа баспагерлерге берілмегеніне кепілдік береді. Басқа тілдерде жарияланған мақалалардың аудармалары қабылданбайды.
- Зерттеу нәтижелері нақты, бұрмаланбаған мәліметтермен болуы керек, материалдарды жинау, іріктеу және өңдеудің тәртіптік ережелері сақталуы керек.
- Мақалада авторлардың орналасу тәртібін авторлардың өздері анықтайды және редакцияға тапсырғаннан кейін өзгеріссіз қалады. Редакциялау кезеңдерінде авторларды қосуға немесе алуға жол берілмейді. Редакция мақаланы қабылдағаннан кейін авторларды өзгертуге рұқсат етілмейді.
- Нөмірге бір автордан немесе авторлар ұжымы құрамындағы сол автордан бір қолжазбадан артық емес рұқсат етіледі.
- Бір мақаланың тең авторларының саны – 4-тен аспайды.
- Мақаланың бірегейлік дәрежесі кемінде 70% болуы тиіс (редакциялық алқаның шешіміне сәйкес).

Егер мақаланың бірегейлігі төмен немесе рецензенттен ескерту болса, мақала авторға қайта қарау үшін қайтарылады. Автор мақаланы плагиатқа қарсы тексеруге

немесе рецензиялауға 1 рет қайта жібере алады.

Мақаланың мазмұнына автор жауапты.

Редакция мақаланы әдеби және стилистикалық өңдеумен айналыспайды.

Талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға қабылданбайды және авторларға қайтарылады.

Мақаланың түскен күні оның редакцияның соңғы нұсқасын алған күні болып есептеледі.

Қолжазбаны дайындауға ең көп интеллектуалды үлес қосқан адам (екі немесе одан да көп бірлескен авторлармен болған жағдайда) корреспондент-автор болып табылады және «*» деп белгіленеді.

Егер әр түрлі оқу орындарының авторлары болса, онда ол 1,2 сандарымен көрсетіледі.

Мақалалар келіп түсуіне байланысты жарияланады. Журналдың 1 санындағы мақала саны 30-дан аспайды.

Басым бағыттар:

- 1) Білім беру үдерісіндегі білім беру саясаты, инновациялар және цифрландыру;
- 2) Пәндерді оқыту әдістемесі;
- 3) Тәрбие және тұлғаны дамыту;
- 4) Арнайы және инклюзивті білім беру;
- 5) Үздіксіз педагогикалық білім беру.

Жарияланым тілі: қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз және түрік.

Ғылыми мақала – бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсыныстарды қамтитын ғылыми зерттеудің, эксперименттік немесе талдамалық қызметтің өзіндік қорытындылары мен аралық немесе түпкілікті нәтижелерін баяндау; немесе жалпы тақырыппен байланысты (жүйелі шолу) бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға арналған.

Ғылыми мақаланың құрылымына тақырып, аңдатпа, кілтті сөздер, негізгі тұжырымдамалар, кіріспе, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылау, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер тізімі кіреді.

Мақаланың көлемі (атауын, авторлар туралы мәліметтерді, аннотацияны, кілтті сөздерді, библиографиялық тізімді есепке алмағанда) кемінде 2 000 сөзді құрауы және 5 000 сөзден аспауы тиіс. Қолжазбалар Word форматында ұсынылуы керек.

Ғылыми мақалалар ГОСТ 7.5-98 «Журналдар, жинақтар, ақпараттық басылымдар. Жарияланатын материалдарды баспа ресімдеу», ГОСТ 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар мен құрастыру ережелері» талаптары бойынша әзірленуі керек.

Редакцияға мақаланың электрондық нұсқасы ұсынылады.

Авторлық түпнұсқаға қойылатын талаптар

- Пішім – WINDOWS жүйесіне арналған Microsoft Office Word.
- Гарнитура – **Times New Roman** (орыс және ағылшын тілдері үшін), **KZ Times New Roman** (қазақ тілі үшін).
- Негізгі мәтіннің қаріп өлшемі – **14** нүкте, қаріп түсі қара.
- Өрістер: сол – 30 мм, оң – 15 мм, жоғарғы – 20 мм, төменгі – 20 мм.

- Мәтінді парақтың еніне туралау.
- Абзац шегінісі – **1,0**.
- Негізгі мәтіннің жоларалық интервалы – **1,0**. Абзацтар арасында қосымша жоларалық бос орындар мен аралықтар болмауы керек.
- Теру кезінде стильдерді қолдануға жол берілмейді және бағандар орнатылмайды.
- Ескертулерді өрістерге шығаруға жол берілмейді.
- Мәтінді ішінен негізгі сөзді (ойды) белгілеу – *курсив*, **қалың** қаріп.
- Дефис сызықшадан өзгеше болуы керек.
- Иллюстрациялар, суреттер тізбесі және оларға сызбалық жазулар мақала мәтіні бойынша ұсынылады. Электрондық нұсқада суреттер мен иллюстрациялар TIF немесе JPG форматында кемінде 300 dpi ажыратымдылығымен ұсынылады.
- Математикалық формулаларды Microsoft Equation Editor-да теру керек (әр формула бір объект).

Мақаланың құрылымы (толығырақ «мақалаларды ресімдеу үлгісі» бөлімін қараңыз):

- FTAMP (ғылыми техникалық ақпараттың мемлекетаралық айдары) <https://grnti.ru/>;
- мақаланың атауы (*бас әріптер, қалың қаріп, үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын*);
- автордың аты-жөні және тегі – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (*қалың қаріп*);
- қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде аффилиация жасау (*жұмыс/оқу орны, қала, ел*);
- аңдатпада зерттеудің мақсаты, негізгі нәтижелері және тұжырымдары қысқаша баяндалуы керек. Аңдатпа бұл бір абзацта жазылған бүкіл мақаланың қысқаша мазмұны (150-300 сөз

(курсив, қаріп өлшемі – 12). Аннотация ақпараттық және құрылымды болуы керек. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде беріледі.

- кілтті сөздер – объект, ғылыми сала және зерттеу әдістері тұрғысынан мәтін мазмұнын көрсететін сөздер жиынтығы. Кілтті сөздердің ұсынылатын саны – 4-8, кілтті сөз тіркесінің ішіндегі сөздердің саны – үштен аспайды, олардың маңыздылығы бойынша беріледі, яғни мақаланың ең маңызды кілтті сөзі тізімде бірінші болуы керек.

Мақаланың құрылымы:

- **Кіріспе.** Кіріспе бөлім зерттеу тақырыбының өзектілігі, зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерге шолу, зерттеу мәселесін қою, зерттеудің мақсаты мен міндеттерін тұжырымдауды қамтиды.
- **Материалдар мен әдістер.** Материалдар мен жұмыс барысының сипаттамасынан, сондай-ақ қолданылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек.
- **Нәтижелер.** Ғылыми мақалада эксперименттердің немесе тәжірибелердің кезеңдері, аралық нәтижелер және математикалық немесе статистикалық түсініктеме түріндегі жалпы қорытындының негіздемесі сипатталады. Жүргізілген зерттеулер тек эксперименталды түрде ғана емес, теориялық тұрғыдан да көрнекі түрде ұсынылады. Бұл кестелер, схемалар, графикалық модельдер, диаграммалар және т. б. болуы мүмкін. Формулаларда, теңдеулерде, суреттерде, фотосуреттерде және кестелерде атауы немесе тақырыбы болуы керек.
- **Талқылау.** Талқылау бөлімінде алған зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау болуы керек. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша қорытындылар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Бұл мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Онда өз жұмысының нәтижелерін талдау және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырғанда тиісті нәтижелерді талқылау қажет.
- **Қорытынды.** Жүргізілген зерттеулердің негізгі жетістіктері туралы тезистер жиналады. Олар жазбаша түрде және анықталған негізгі заңдылықтарды сипаттайтын кестелер, графиктер, сандар және статистикалық көрсеткіштер түрінде ұсынылуы мүмкін. Қорытынды авторлардың түсіндіруінсіз ұсынылуы керек.
- **Алғыс / қаржыландыру туралы ақпарат** (бар болса).
- **Қолданылған дереккөздердің тізімі.** Осы журналға арналған әдебиеттер тізімінде мақала мәтнінде сілтеме жасалған дереккөздер ғана көрсетілуі керек. Тізімді жасамас бұрын, тізімдегі барлық дереккөздердің мақалада болғандығын тексеру керек. Сондай-ақ, ел ішіндегі зерттеулер мен жарияланымдарға негізделген жұмыстарды қоса алғанда, отандық көздердің болуы міндетті. Сонымен қатар, әр түрлі елдерде жүргізілген ғылыми жарияланымдар мен зерттеулердің кең спектрін қамтитын PubMed, Scopus немесе Web of Science сияқты халықаралық ғылыми дерекқорлардың дереккөздерін әдебиеттер тізіміне қосу керек.
- Әдебиеттер Тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес ресімделуі керек. Барлық сілтемелер түпнұсқа тілінде берілуі керек. Мақалада келтірілген сілтемелер нөмірленген және төртбұрышты жақшаға салынған. Кириллицада ұсынылған жұмыстардың әдебиеттер тізімінде болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: біріншісі – түпнұсқада, екіншісі – американдық психология қауымдастығына сәйкес романизацияланған алфавитпен (References) <http://www.apastyle.org/> (қазақ тілінен латын қарпіне <https://qazlat.kz>, орыс тілінен латын әліпбиіне транслитерация үшін ұсынылатын тегін сайт <https://translit.ru>).
- **References** (қаріп өлшемі – 14).
- **Романизацияланған әдебиеттер тізімі келесідей болуы керек:** автор

(лар) (транслитерация) → транслитерацияланған нұсқадағы мақаланың атауы → [мақаланың атауын төртбұрышты жақшаға ағылшын тіліне аудару] → қазақ тіліндегі немесе орыс тіліндегі дереккөздің атауы (транслитерация немесе ағылшын атауы – бар болса) → ағылшын тіліндегі белгілері бар шығыс мәліметтері.

- Әдебиеттер тізімі мен **References** дизайн үлгісін мына сілтемеден көре аласыз

Жеке бетте автор туралы мәліметтер болуы керек («Біздің авторлар» бөлімінде жариялау үшін):

Авторлар туралы мәліметтер келесі мәліметтерді қамтиды:

Қазақша: - аты, әкесінің аты және тегі; – ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі (бар болса); – лауазымы немесе кәсібі; – жұмыс орны (ұйымның атауы); – қаласы, елі; – электрондық мекенжайы (e – mail); – телефон нөмірі (ұялы).

Орысша: – имя, отчество и фамилия; – ученое звание, ученую степень (при наличии); – должность или профессию; – место работы (наименование организации);

– город, страна; – электронный адрес (e-mail); – номер телефона (сотовый).

ағылшынша: – name, patronymic and surname; – academic title, academic degree (if available); – position or profession; – place of work (name of the organization); – city, country; – email address (e-mail); – phone number (cell).

Автордың аты-жөні атау септігінде беріледі. Барлық ақпарат толық нысанда көрсетіледі. Авторлар туралы ақпарат үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын) беріледі.

Мақаланың электрондық нұсқасы журналдың сайты арқылы қабылданады: <https://bilim-uba.kz>

Байланыс телефондары: 87172725882
Реквизиттер: РНН 600900611860,
БИН 080940006848,
ИИК KZ44826Z0KZTD2004082,
БИН 080940006848,
КБЕ 16, БИК HSBKKZKX,
АО «Қазақстан Халық Банкі»

Мақалаларды авторлар мұқият тексеріп, өңдеуі керек. Жариялауға қойылатын талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар қабылданбайды. Редакция мақаланы әдеби және стилистикалық өңдеумен айналыспайды.

Правила для авторов научно-педагогического журнала «Білім»

Условия публикации статьи:

- Для обеспечения целостности научных исследований авторам необходимо придерживаться международных стандартов научных публикаций.
- При предоставлении статьи автор гарантирует, что статья является оригинальной, ранее не публиковалась в другом источнике в текущем или аналогичном виде, статья не была передана другим издателям. Переводы статей, опубликованных на других языках, не принимаются.
- Результаты исследований должны быть конкретными, с неискаженными данными, должны быть соблюдены дисциплинарные правила сбора, отбора и обработки материалов.
- Порядок расположения авторов в статье определяется самими авторами и после подачи в редакцию остается без изменения. Добавление или удаление авторов на этапах редактирования не допускается. Не разрешается менять авторов после принятия статьи редакцией.
- В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.
- Количество соавторов одной статьи – не более 4.
- Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 70 % (согласно решению редакционной коллегии).

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирование 1 раз.

Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Если авторы разных учебных заведений, тогда указывается цифрами 1,2.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Приоритетные направления:

- 1) Образовательная политика, инновации и цифровизация в образовательном процессе;
- 2) Методика преподавания предметов;
- 3) Воспитание и развитие личности;
- 4) Специальное и инклюзивное образование;
- 5) Непрерывное педагогическое образование.

Язык публикаций: казахский, русский, английский, немецкий, французский и турецкий.

Научная статья – изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы.

Объем статьи (без учета названия, сведений об авторах, аннотации, ключевых слов, библиографического списка) должен составлять не менее 2 000 слов и не превышать 5 000 слов. Рукописи должны быть представлены в формате Word.

Научные статьи должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

В редакцию предоставляется электронная версия статьи.

Требования к авторскому оригиналу

- формат – Microsoft Office Word для WINDOWS.
- Гарнитура – **Times New Roman** (для русского и английского языков), **KZ**

Times New Roman (для казахского языка).

- Размер шрифта основного текста – **14** пунктов, цвет шрифта черный.
- Поля: левое – 30 мм, правое – 15 мм, верхнее – 20 мм, нижнее – 20 мм.
- Выравнивание текста по ширине страницы.
- Абзацный отступ – **1,0**.
- Межстрочный интервал основного текста – **1,0**. Между абзацами не должно быть дополнительных межстрочных пробелов и интервалов.
- При наборе текста не допускается использование стилей и не задаются колонки.
- Недопустимы выносы примечаний на поля.
- Принятые выделения – *курсив*, **полужирный** шрифт.
- Дефис должен отличаться от тире.
- Иллюстрации, перечень рисунков и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.
- Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

Структура статьи (подробнее см. «Образец оформления статей»):

- МРНТИ (межгосударственный рубрикатор научной технической информации) <https://grnti.ru/>;
- название статьи (*жирный шрифт, на трех языках: русском, казахском, английском*);
- инициалы и фамилию (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*жирный шрифт*);
- аффилиацию (место работы/учебы, город, страна) на казахском, русском и английском языках;

- В аннотации должны быть кратко изложены цель исследования, основные результаты и основные выводы. Аннотация представляет собой содержательное резюме всего документа, написанный в одном абзаце (150-300 слов (*курсив, нежирный шрифт, 12 кегль*)).
- Аннотация должна быть информативной и структурированной. Дается на казахском, русском и английском языках.
- ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования. Рекомендуемое количество ключевых слов – 4-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более трех, даются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Текст статьи излагается в определенной последовательности его частей и включает в себя:

- **Введение.** Во введении отражаются результаты предшествующих (смежных) работ ученых, методы исследования, процедуры, параметры измерения и т.д.
- **Материалы и методы.** Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.
- **Результаты.** В научной статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме не только экспериментально, но и теоретически. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и др. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки.

- **Обсуждение.** В разделе **Обсуждение** – приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.
- **Заключение.** Собираются тезисы об основных достижениях проведенных исследований. Они могут быть представлены в письменном виде и в виде таблиц, графиков, цифр и статистических показателей, характеризующих выявленные основные закономерности. Заключение должно быть представлено без интерпретации со стороны авторов.
- **Благодарность / информация о финансировании** (при наличии).
- **Список использованных источников.**
- В списке литературы для данного журнала должны быть указаны только те источники, на которые ссылаются в тексте статьи. Перед составлением списка следует проверить, что все перечисленные источники были упомянуты в статье. Также обязательным требованием является наличие отечественных источников, включая работы, основанные на исследованиях и публикациях внутри страны. Кроме того, следует добавить в список литературы источники из международных научных баз данных, таких как PubMed, Scopus или Web of Science, содержащие широкий спектр научных публикаций и исследований, проведенных в различных странах.
- Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003. Все ссылки должны быть даны на языке оригинала. Ссылки и сноски, приведенные в статье, пронумеровываются и заключаются в квадратные скобки. В случае наличия в списке литературы работ, представ-

ленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированным алфавитом (References) в соответствии с American Psychological Association <http://www.apastyle.org/> (рекомендуемый бесплатный сайт для транслитерации с русского на латиницу <https://translit.ru>, с казахского на латиницу <https://qazlat.kz>).

- **References** (14 кегль).
- **Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:** автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.
- Образец оформления списка литературы и **References** можете посмотреть по ссылке

На отдельной странице приводятся сведения об авторе (для публикации в разделе «Наши авторы»):

Сведения об авторах включают следующие элементы:

На казахском: - аты, әкесінің аты және тегі; – ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі (бар болса); – лауазымы немесе кәсібі; – жұмыс орны (ұйымның атауы); – қаласы, елі; – электрондық мекенжайы (e – mail); – телефон нөмірі (ұялы).

На русском: – имя, отчество и фамилия;

– ученое звание, ученую степень (при наличии); – должность или профессию; – место работы (наименование организации); – город, страна; – электронный адрес (e-mail); – номер телефона (сотовый).

На английском: – name, patronymic and surname; – academic title, academic degree (if available); – position or profession; – place of work (name of the organization); – city, country; – email address (e-mail); – phone number (cell).

Имя автора(ов) приводят в именительном падеже. Все сведения указывают в полной форме. Информация об авторах приводится на трех языках (казахском, русском и английском).

Электронный вариант статьи принимается через по средством сайта журнала: <https://bilim-uba.kz>

Контакты: 87172725882

Реквизиты: РНН 600900611860

БИН 080940006848

ИИК KZ44826Z0KZTD2004082

БИН 080940006848

КБЕ 16, БИК HSBKQZKX

АО «Народный Банк Казахстана»

Статьи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами. Статьи, оформленные с нарушением требований к публикации, не принимаются. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Rules for authors of the scientific and pedagogical journal "Bilim"

Conditions for publishing an article:

- To ensure the integrity of scientific research, authors need to adhere to the international standards of scientific publication.
- By submitting an article, the author guarantees that the article is original and has not been previously published in another source in current or similar form meaning the article has not been submitted to other publishers. Translations of articles published in other languages will not be accepted.
- Research results should be specific, with unadulterated data. Disciplinary rules of collection, selection and processing of materials should be followed.
- The order of authors in the article is determined by the authors themselves and remains unchanged after submission to the editorial board. Addition or deletion of authors during the editing stages is not allowed. Also, it is not allowed to change authors after the article is accepted by the editorial board.
- No more than one manuscript from one author or the same author in a team of co-authors is allowed per issue.
- The number of co-authors of one article should not exceed 4.
- The degree of originality of the article should be at least 70% (according to the decision of the editorial board).

If the article is rejected by anti-plagiarism or reviewer, the article is returned to the author for revision. The author can resubmit the article 1 time for anti-plagiarism or reviewing.

The author is responsible for the content of the article.

The editorial board is not engaged in literary and stylistic processing of the article.

Articles, which are not in compliance with the requirements, will not be accepted for publication and will be returned to the authors.

The date of receipt of the article is the date of receipt of its final version by the editorial office.

The person who made the greatest intellectual contribution to the preparation of the manuscript (with two or more co-authors) is the corresponding author and is designated by "*".

If authors are from different institutions, then they are indicated by numbers 1,2.

Articles are published as they are received. The journal is formed based on the number of no more than 30 articles in one issue.

Priority areas:

- 1) Educational policy, innovation and digitalization in the educational process
- 2) Teaching methodology
- 3) Nurturing and personal development
- 4) Special and inclusive education
- 5) Continuing teacher education.

Language of publications: Kazakh, Russian, English, German, French and Turkish.

Scientific article – a statement of own conclusions and intermediate or final results of

scientific research, experimental or analytical activities, containing the author's developments, conclusions, recommendations previously unpublished and possessing novelty; or devoted to the consideration of previously published scientific articles related to a common theme (systematic review).

The structure of the research article includes the title, abstract, keywords, main provisions, introduction, materials and methods, results, discussion, conclusion, information on funding (if any), list of references.

The volume of the article (excluding the title, information about the authors, abstract, keywords, bibliography list) should be at least 2,000 words and not exceed 5,000 words. Manuscripts should be submitted in Word format.

Research articles should be designed according to the basic publishing standards for the design of articles in accordance with GOST 7.5-98 "Journals, collections, information editions. Publishing design of published materials", prefatory bibliographic lists in accordance with GOST 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation".

The electronic version of the article is provided to the editorial office.

Requirements for the original author

- Format - Microsoft Office Word for WINDOWS.
- Typeface - **Times New Roman** (for Russian and English languages), **KZ Times New Roman** (for Kazakh language).
- Font size of the main text - **14** points, font color - black.
- Margins: left - 30 mm, right - 15 mm, top - 20 mm, bottom - 20 mm.
- Text alignment by the width of the page.
- Paragraph indent - **1.0**.
- Line spacing of the main text - **1.0**. There should be no additional interline spaces and intervals between paragraphs.

- When typing the text, no styles are allowed, and no columns are set.
- Notes are not allowed in margins.
- *Italics* and **boldface** are accepted.
- A hyphen should be distinguished from a dash.
- Illustrations, list of figures and captions to them are presented according to the text of the article. In the electronic version, figures and illustrations are presented in TIF or JPG format with a resolution of at least 300 ppi.
- Mathematical formulas should be typed in Microsoft Equation Editor (each formula - one object).

Article structure (for more details see "Sample of article design"):

- IRSTI (interstate rubricator of scientific technical information) <https://grnti.ru/>;
- title of the article (*bold font, in three languages: Russian, Kazakh, English*);
- initials and surname(s) of the author(s) - in Kazakh, Russian and English (*bold type*);
- affiliation (place of work/study, city, country) in Kazakh, Russian and English.
- The abstract should summarize the purpose of the research, main results, and main conclusions. The abstract is a meaningful summary of the whole document written in one paragraph (150-300 words (*italics, bold, 12-point font*)).
- The abstract should be informative and structured. It is given in Kazakh, Russian, and English languages.
- keywords - a set of words reflecting the content of the text in terms of the object, research area and research methods. The recommended number of key words is 4-8, the number of words within a key phrase is no more than three, they are given in the order of their importance, i.e., the most important key word of the article should be the first in the list.

The text of the article is presented in a certain sequence of its parts and includes:

- **Introduction.** The introduction reflects the results of previous (related) works of scientists, research methods, procedures, measurement parameters, etc.
 - **Materials and Methods.** Should consist of a description of the materials and progress of the work, as well as a full description of the methods used.
 - **Results.** The research paper describes the stages and steps of the experiments, the intermediate results, and the rationale for the overall conclusion in the form of a mathematical, physical, or statistical explanation. Conducted research is provided in a visual form not only experimentally, but theoretically as well. These can be tables, charts, graphical models, graphs, diagrams, etc. Formulas, equations, figures, pictures, and tables should have captions or headings.
 - **Discussion.** The Discussion section provides analysis and discussion of your research findings. Conclusions on the results obtained during the research are given, the main point is disclosed. And this is one of the most important sections of the paper. In this section, you need to analyze the results of your work and discuss the relevant results in comparison with previous work, analysis, and conclusions.
 - **Conclusion.** Abstracts about the main achievements of the conducted research are collected. They can be presented in writing and in the form of tables, graphs, figures, and statistical indicators that characterize the identified main patterns. The conclusion should be presented without interpretation on the part of the authors.
 - **Acknowledgements / funding information** (if available).
 - **Bibliography.**
 - The bibliography of the journal should include only those sources cited in the text of the article. Before compiling the list, make sure to check that all the sources listed have been cited in the article. Domestic sources, including works based on domestic research and publications, are also a requirement. In addition, sources from international scientific databases such as PubMed, Scopus or Web of Science, containing a wide range of scientific publications and studies conducted in different countries, should be added to the reference list.
 - The bibliography should be arranged in accordance with GOST 7.5-98; GOST 7.1-2003. All references should be given in the original language. References and footnotes given in the article are numbered and enclosed in square brackets. In case of presence in the list of references of works presented in Cyrillic, it is necessary to present the list of references in two variants: the first - in the original, the second - in Romanized alphabet (**References**) according to American Psychological Association <http://www.apastyle.org/> (recommended free site for transliteration from Russian to Latin <https://translit.ru>, from Kazakh to Latin <https://qazlat.kz>).
 - **References** (bold, 14 point font).
 - **Romanized reference list should look as follows:** author(s) (transliteration) → title of the article in transliterated version → [translation of the article title into English in square brackets] → title of the Kazakh- or Russian-language source (transliteration, or English title - if available) → output data with designations in English.
 - You can see the sample formatting of the **reference list and References** by following the link:
- A separate page provides information about the author** (for publication in the "Our Authors" section):
- Information about authors includes the following elements:
- In Kazakh:** - аты, әкесінің аты және тегі; – ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі (бар болса); – лауазымы немесе кәсібі; – жұмыс орны (ұйымның атауы); – қаласы, елі; – электрондық мекенжайы (е – mail); – телефон нөмірі (ұялы).

In Russian: – имя, отчество и фамилия; – ученое звание, ученую степень (при наличии); – должность или профессию; – место работы (наименование организации); – город, страна; – электронный адрес (e-mail); – номер телефона (сотовый).

In English: - - name, patronymic and surname; - academic title, academic degree (if any); - position or profession; - place of work (name of the organization); - city, country; - electronic address (e-mail); - telephone number (cellular).

The name of the author(s) should be given in the nominative case. All information should be given in full form. Information about authors is given in three languages (Kazakh, Russian and English).

Electronic version of the article is accepted via the journal's website: <https://bilim-uba.kz/>

Contacts: 87172725882
Requisites: RNN 600900611860
BIN 080940006848
IIC KZ44826Z0KZTD2004082
BIN 080940006848
KBE 16, BIK HSBKKZKX
JSC Halyk Bank of Kazakhstan

Articles should be carefully checked and edited by the authors. Articles that are not in compliance with the requirements for publication will not be accepted. The editorial office does not engage in literary and stylistic processing of the article.

Журналдың құрылтайшысы:
Қазақстан Республикасы
Оқу-ағарту министрлігінің
«Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы» ШЖҚ РМҚ.
Журнал 2000 жылдың мамырынан
шыға бастады.

Басылым 3 айда бір рет шығады.

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және Қоғамдық даму
министрлігінің Ақпарат комитетінде
қайта есепке қойылған
(2023 жылғы 20 ақпандағы
Мерзімді баспасөз басылымын,
ақпарат агенттігін және желілік
басылымды қайта есепке қою туралы
№KZ94VPY00064976 куәлік).

Құрметті оқырмандар мен авторлар!

Журналда жарияланған
материалдар редакцияның
көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің
анықтығына, сондай-ақ стилистикалық
қателерге авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды
редакцияның келісімінсіз
көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:

010000, Астана қ.,
Мәңгілік Ел даңғ., 8/2
«Алтын Орда» БО.

E-mail: bak@uba.edu.kz

Басуға 20.03.2024 қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8

ш.б.т. - 17.75. RISO басылым.

Таралымы - 300 дана.

Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА-ның
Дизайн және полиграфиялық қызметтер
бөлімінде басылып шығарылды

Учредитель журнала:

РГП на ПХВ «Национальная академия образования им. И. Алтынсарина» Министерства просвещения Республики Казахстан.
Журнал издается с мая 2000 года.

Периодичность 1 раз в 3 месяца.

Журнал поставлен на переучет в Комитете информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан (Свидетельство №KZ94VPY00064976 о переучете периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 20 февраля 2023 года).

Уважаемые читатели и авторы!

Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции.
Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции.

Наш адрес:

010000, г. Астана,
пр. Мәңгілік Ел, 8/2,
БЦ «Алтын Орда».

E-mail: bak@uba.edu.kz

Подписано в печать 20.03.2024

Формат 60*90 1/8

усл.печ.л. - 17.75. Печать RISO.

Тираж - 300 экз.

Отпечатано в Отделе дизайна и полиграфических услуг НАО им. И. Алтынсарина.